

I 1930

LETNIK
XXXIII
ŠTEV. 1-2

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 1 in 2

I. LEPOSLOVNI SPISI:

1. PESMI: J. Pogačnik: Božji vitez. 8. — Isti: Mrzel maj. 36. — Mirko Avsenak: Pobožaj. 10. — Isti: Jesenska. 10. — Isti: Mamica. 10. — Isti: Jutro. 11. — Isti: Strah. 27. — Vital Vodušek: Hrepenenje. 16.
2. LEPOSLOVNA PROZA: Magajna Bogomir: Stenka Razin. 11. — France Bevk: Mrtvi se vračajo. 17.

II. KULTURA IN UMETNOST:

1. ČLANKI: France Koblar: Naša skrivnost. 1. — France Vodnik: Ideja in kvaliteta. 4. — Iv. Pregelj: Glosa. 9. — A. Breznik: Jezik v kmeči povesti. 28. — St. Vurnik: Problem Cankarjevega spomenika. 32. — R. Ložar: Mercedes-Benz, Mercedes-Kompressor in še en Mercedes. 37.
2. IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI: Marcel Arland: L'Ordre (J. Šolar). 41.
3. KRONIKA: † Anton Leskovec. 43.
4. NOVE KNJIGE: a. Slovensko slovstvo: J. Jalen: Ovčar Marko (Fr. Vodnik). 43. — Ilka Vašte-Burgerjeva: Umirajoče duše (Frst.). 45. — J. Kelemina: Literarna veda (J. Šilc). 45. — Knjige Dr. sv. Mohorja v Celju za l. 1929 (J. Šilc). 47. (Koledar. 47. — J. Mal: Zgodovina slov. naroda, 8. zv. 47. — I. Zorec: Domačija na Temenici. 48. — Življenje svetnikov. 48. — A. Ušeničnik: Knjiga o življenju. 48. — J. Krek: Izbrani spisi II. 49. — Sl. Savinšek: Grče. 50. — V. Riha: Palček. 50. — A. Jehart: Iz Kaire v Bagdad. 50. — J. Pristov D. J.: Presveto srce Jezusovo. 50). — b. Srbsko-hrvatsko slovstvo: Br. Lazarević: Tri najviše jugoslovenske vrednosti (Frst.). 50. — Bog. Vošnjak: Pobeda Jugoslavije (Frst.). 51. — c. Poljsko slovstvo: St. Papée: Cvetovi na ledini (Fr. Vodnik). 52. — Biblioteka Boy-a (Fr. Vodnik). 52. — d. Italijansko slovstvo: Prevodi iz slovenskega slovstva v italijanščino (S. Škerl). 53. — e. Nemško slovstvo: Paula v. Pre-radović: Südlicher Sommer (J. Šilc). 54.
5. UMETNOST: Umetniška kronika (R. Ložar). 55.
6. GLASBA: H krizi naše glasbe (St. Vurnik). 57.

III. PLATNICE:

Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

IV. SLIKE:

Tone Kralj: Slikarjev oče, pril. 1. — Konkurenčni osnutki za spomenik Ivana Cankarja na Vrhniki, slike 1—14.

Dom in svet izhaja v letu 1930. mesečno, in sicer 15. I., 15. II., 15. III., 15. IV., 15. V., 15. VI., 15. IX., 15. X., 15. XI., 15. XII. // Naročnina znaša letno 100 Din, dovoljeno je polletno plačevanje po 50 Din, v izjemnih slučajih tudi četrtletno po 25 Din. Naročnina za dijake (želimo, da naročajo skupno) 75 Din. // Upravništvo: Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna. Založnik in lastnik: Katoliško tiskovno društvo. // Izdaja konzorcij Doma in sveta v Ljubljani (gg. dr. Jos. Debevec, France Koblar [odgovorni urednik], dr. Gregorij Pečjak [zastopnik KTD], dr. Ivan Pregelj, dr. France Stelè [odgovorni izdajatelj], Jakob Šolar, dr. Anton Vodnik in France Zabret. // Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani (Karel Čeč). // Uredniki: Profesor France Koblar, Ljubljana, Dunajska cesta 38, II. nadstr., dr. Fr. Stelè, Ljubljana, Narodni muzej, in dr. Anton Vodnik, Ljubljana, Poljanska cesta 15.

DOM IN SVET

LETNIK 43

V LJUBLJANI, 10. MARCA 1930

ŠTEVILKA 1-2

NAŠA SKRIVNOST

France Koblar

V ečkrat, ko ob slabi uri občutimo težo in neuspehe svojega dela, nas obide grenko spoznanje, da naši naporji presegajo naravne mere in zdrave oblike narodnega življenja. Tedaj se oglasi skušnjavec, ki s temnimi podobami šepeta dvom v tvojo najsvetejšo stvar, v tvoj razum in zmožnost, v vrednost in potrebnost tvojega dela. Zdaj se ti zdi, kakor da se vsak hip zruši pred teboj to, kar je bilo doslej granitno trdno, zdaj spet čutiš, kakor da se vse začinja znova, da je vsak dan in vedno sam začetek in nikjer konca. To je čuvstvo rodu, ki hoče kvišku, pa ga begajo sence iz sedanjosti in preteklosti. Toda ob isti slabi uri se čudno v tebi zgane in iz dna najtišje potrnosti zasiže pogled v bistvo vsega, v skrivnost bitja in žitja. Pred teboj se odpirajo pota, ki so jih hodili nekoč drugi, njihovo življenje in trpljenje se preliva v trpljenje sedanjosti in svetost njihove vere posvečuje tvojo vero. Gledaš in razumeš — da je narod čudna božja rastlina.

P isana mreža se plete iz davnine v sedanjost. Iz komaj vidnih gibanj rasto dejanja, se vnamajo boji, se dvigajo stremljenja; najprej vidiš skoraj neopredeljivo ljudsko celoto, potem posameznike, strnjene družbe in končno jasno skupno zavest; idealna in osebna hotenja se prepletajo v tej mreži, v nji se ločijo sledovi duha, sile in nasilja, trpljenja in potrpljenja. To je življenje naroda — ki se bori. Lepe in nelepe podobe prosejajo iz te zapletene družabne uganke, a vsaka izmed njih, še tako temna, ima vendar svojo vrednost in je nujna v boju med življenjem in duhom, zakaj vsa človeška rast odganja tudi radi nje navzgor, hoče pravice, svobode, razodetja in svoje zadnje dopolnitve.

Č udna božja rastlina je narod, in posebna skrivnost našega narodnega življenja je, da smo Slovenci radi svoje posebne usode vselej prenesli prav toliko trpljenja, kolikor je bilo za naše življenje in naše človeško zorenje potrebno in prav zato danes z večjo zavestjo čutimo, da smo in da imamo pravico biti.

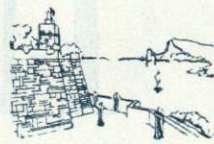
Č e si se morda z očesom zgodovinarja zazrl v to narodno skrivnost, si spoznal odbojne in privlačne sile, ločil si dobe in jim po njihovem življenjskem čuvstvu in oblikovnem razmerju postavil široke označbe, ki jim pravimo ali realizem ali idealizem ali kakršna so že podobna imena za stroko in za čas. Toda če si to narodno skrivnost hotel zajeti v celoti in v njenem dnu, si moral priznati, da je tvoja modrost premajhna že pri spoznanju posameznega človeka; saj največja skrivnost je vendar življenje samo.

T oliko je vrtnarjev, ki strežejo našemu narodnemu življenju — a ono raste iz svoje skrivnostne notranjosti po svoje in proti volji tistih, ki mu trgajo korenine. In ti in jaz, ki sva si morda vsak v svojem lastnem življenju tuja in mrzla, sodiva tretjega, ki mu to narodno življenje ni več sladka skrivnost, ampak mu je tvar, kateri določa vrednost kot blagu, po slučajih in osebnih interesih. Ne ločimo nič več ljudi po njihovi prirodni nadarjenosti, ampak po njihovi življenjski urejenosti in njihovem razmerju do skupnega narodnega življenja. In kakor je v tem celotnem življenju posamezna doba zase samo odlomek, tako je tudi neposredna sedanjost brez organske zrasti z narodno celoto samo izločeno življenje brez bodočnosti.

Z ato sicer spoštujem zgodovinarja, ki mi daje razgledov in me uči modrega spoznanja, a ljubši mi je, kdor je presodil sebe in svoj čas in živi z delom in z vero za bodočnost in prav zato se upiram računarju in barantaču, ki tehta le svoj kup in svojo tvar. In naloga sodobnika je, da čuti iz davnine v bodočnost in da spozna, kam gre njegovo in bližnjega življenje.

D oba, ki je tik za nami, je usodno ponovila delo materialističnega slovenskega računarja, ki si je že nekajkrat nadel mamljivo podobo življenjskega realizma

in kriticizma, se izločil iz narodne celote ter v imenu svobodomiselnosti in višje kulturnosti sodil po svoji ideologiji in nam je celo s kretnjami državnika določal svoj lasten program. Dežman je samo podoba njega, ki se je zakrknil v svojo lastno računarsko ideologijo — ne idejo! — in je z moralo boljšega človeka zavrgel domačo dediščino ter sodil in strahoval, opirajoč se na tujo duševnost in kličeč za pričo tujo kulturo. Ko so mogočnjaki raztrgali naše narodno telo, ta novi računar ni čutil, da za narod ni dovolj, da smo doma dosegli svojo državnost; ni čutil, da s tem še nismo spolnili svojega poslanstva in da so v nas bitne sile, ki žive preko vseh mej in da se te sile dajo negovati le same v sebi, sicer človek postane mehanizem in razpade nazaj v tvar. Ta materialistična ideologija narodnega prikrojevanja si je iskala čim širših oblik in izigravala zdaj državno zdaj širšo slovansko orientacijo, samo da bi oslabila tiste duhovne tvorne sile, ki ne ustrezajo zgolj mehničnemu, razumarskemu pogledu na življenje — a zdaj pa se je zopet spokorniško vračala k narodnim geslom in blagoslavljala, kar je nekoč preklinjala. Ta strateški računar je pač le dosegel, da je tudi tisti slovenski človek, ki je bil že zapustil duhovne osnove naše preteklosti, zopet začutil, da je narodno življenje tudi zmisel njegovega življenja, da narod ni stvar, ampak skupnost zemlje, ljudi, jezika, duha, skupnost neprethljivih in nepreračunljivih skrivnostnih vrednot, ki jih spajajo najtišje srčne vezi in jih ne raztrgajo ne individualna ne dnevna nasprotja. Danes spet čutimo, da je vredno duhovno življenje mogoče samo v približevanju dveh polov: občečloveškega in narodno individualnega življenja in da vsako prikrojevanje duhovnosti zatre najboljše klice človeške duše.

Ko gledamo v »našo dobo«, živo stopata v ospredju dve podobi slovenskega človeka, ki slepo in včasih nevede služujeta tej prikrojeni narodni ideologiji. Prvi je tako malo izraziti meščan, naš najbolj spremenljivi narodni občan. Motna je njegova podoba v davnini. Opustil je bil že celo naš jezik in je v svojem brezizraznem fevdalnem domoljubju postal kulturno mrtev: Prešeren mu je postavil spomenik. Pozneje se je zbudil v tem meščanu narodni brambovec in je v romantičnem slovanskem zanesenjaštvu oblekel surko in nosil skozi burjo narodnega boja slovensko zastavo ter v imenu prirodnega prava zahteval po svojih besednikih narodnih pravic. Pa že njegov sin je kot slavnostni rodoljub častil samega sebe tako, kakor ga je z bridko veselostjo sodil Ivan Cankar. Ta naš meščan, ki so ga le mimogrede stresla najrazličnejša gesla, je tako malo živel iz sebe, da v njem ni bilo tradicije, ki bi bila ustvarila toliko domače kulture, da bi je ne bilo moč izbrisati iz srca in spomina. Že sinovi tistih očetov, ki so iz kmečkih hiš in delavskih družin vzrasli v mestno družbo, so se na zlo zmaličili v kozmopolitične vzvišence, da danes ni v njih ne meščanske urejenosti ne kmečkega zdravja in zato jih v gluhi praznoti ni sram pred spominom svojih velikih očetov. In ob teh neizrazitih narodnih kozmopolitih se gnete današnji poluizobraženec, ki živi iz dneva v dan, se hrani s časopisom, je pristaš ter manifestira s samimi gesli za bodočnost novega pokolenja, za ideologijo racionalističnega vojskovodje. Duhovno brez korenin se to meščanstvo vnema za vse vrednote komodnega življenja in v njem je komaj sled misli, ki gibljejo sedanji svet. Zato delavec stoji v kotu in sovraži takega varuha družabnega reda ter se v nasprotni smeri pogreza v tuje oblike razrednega materializma. — Druga boleča podoba Slovenca je neka vrsta našega znanstvenika. Nekoč je po latinsko preobličeval svoje domače ime in tonil v tujem svetu — romantika ga je vrgla v narodno snov in Kopitar sam mu je dal poseben pečat: v širokih patriotičnih sanjah je urejal naše narodno življenje, sam pa ni nikoli javno zapisal slovenske besede. Poznal je samo ljudstvo, naroda ni obsegel, zato je sovražil čuvstvo in mrzil umetnost. Današnji njegov naslednik je sicer že nekoliko prebolel nepotrebno željo po tujem znanstvenem jeziku in piše tudi slovensko, a zakopava se v snov radi snovi, uči svoj predmet radi predmeta, tako da je že marsikateri filozof, pravnik in teolog danes že izgubil pravi zmisel svojega

dela. Hudo je sicer, če znanstvenik zapusti svoje stvarne temelje, a nič ni neplodnejše in etično bolj prazno, kakor če se znanstvenik izloči iz življenja, se vdaja rezultatu radi rezultata in se vbada z materialom, katerega si ne upa izpričati v stiku z živim življenjem. Pa kljub temu se temu znanstveniku zdi, da je vse pod njim malopomembno pehanje, nevredno njegovega vzvišenega dela. — Obe ti dve vidni podobi našega narodnega življenja sta opora ideološkemu računarju — ker mu ali službujeta ali ga molče priznavata. Eden nebrižen za vse, kar je duhovnega, drugi vzvišen nad vsem, kar je življenjskega.

K je je tedaj skrivnost našega življenja? Odkod, da smo še? Sedanji rod tudi v borbi z racionalističnim računarjem ne sme pozabiti, da smo samo iz lastnega duha, iz skrivnostne moči trpljenja in dela; nismo iz ideologij, iz dobe življenja smo, iz vseh številnih bojev. Iz smrti nepoznanih, tudi zgodovinarju prikritih imen smo črpali svoje življenje. Smo iz svojega zdravja. Čemu tedaj ob slovesnih prilikah razlagamo svetu svoj suženjski pentatevh od Sama navzgor, ko vsa naša zgodovina ni drugega kot borba za življenje, za rast našega duha vsem tujim gospodarjem na kljub, ko vemo, da smo vse svoje telesno in duševno imetje pristradali in ko vidimo, da smo v zboru sodobnega človeštva vsaj iskra s svojo lastno svetlobo. Vemo, da vse živi, dokler je smotru življenja in skrivnostni urejenosti stvarstva potrebno. Kar je zdravo, mora živeti in rasti, pa vse je potrebno in smotrno samo v svojem neokrnjenem bistvu. Zato je modrost stvarstva uredila tako, da je tudi narod ploden samo iz svojih vrojenih posebnosti, brez njih pa je brezdomovinec, brez korenin in soka, mrtev za kakršno koli obliko človeške skupnosti. Pozabili smo, da je tudi zmisel naše državnosti nujno zrasel iz narodne dozorelosti in da bi brez nje ne bili državnosti ne vredni ne zmožni, da jo ohranimo.

Naša narodna malodušnost je sicer že stara, pa tudi naša vera je stara.

Čemu nas begajo misli o našem jeziku? Že Vodnik je tako enostavno rešil za Ilirijo: »Lega Goričana, Tržačana in Kranjca povzroča, da govore več priučenih jezikov, a mati jih je učila njih slovensko — in kdo bo matere pošiljal v šole? — Jezik je zrcalo značaja narodovega, jezik je vsota idej napredka najboljših genijev naroda.«

Čemu dvomimo glede svoje vrednosti? »Sicer želim ne samo panslavizmu ampak tudi panilirizmu najboljše uspevanje, vendar mislim, da se vse, kar je zraslo, mora pustiti do žetve, da bo Gospod (*το Παν*) na sodni dan lahko ločil dobro od slabega,« je pisal Prešeren Vrazu.

Čemu nas skrbi naša usoda? »Narod, enkrat blagoslovljen, devetkrat obsojen, kako si živel, kaj si doživel? ... Narod mehkužnik bi dušo izdihnil, še sveče bi mu ne žgali, še bilj bi mu ne peli — ti pa, tisočkrat ranjen, v trpljenju utrjen, ti komaj zmaješ z rameni pod težko sovražno pestjo in praviš: ‚Nikarte! Ta burka je stara že tisoč let!‘«, je zapisal Ivan Cankar.

Pogled v naša medsebojna duhovna razmerja res nudi danes malo razveseljivo sliko. Vse se drobi v malopomembna in večkrat tudi nepotrebna prizadevanja. Med nami vstajajo javnega življenja nevredni pojavi, ki jih malobrižni trpimo. Še več: dobro čutimo, da naša duhovna nasprotja niso več slučajna, da niso nesporezumljenja, ampak so docela drugo pojmovanje zmislja življenja in človeškega dela. Kdo pošlje novega solnca v duše, da se naše življenje sklene v pravi človeški dobroti in duhovnem bratstvu? Če pa je razrvanost nujna podoba današnjega življenja, naj ostane, saj duše se tudi v daljavi najdejo.

Naš edini pravi nasprotnik je pretehtani materialist, naš narodni kupčevavec, ki vrednotam duha in življenja jemlje njihovo etično in naravno osnovo, zraven pa odeva svoje delo zdaj z videzom idealnega zdaj stvarnega naziranja. Proti taki »slovenski« orientaciji se bomo vedno borili. Vera v neizčrpno našo narodno skrivnost in vdano, čisto delo kot izraz slovenskega človeka je naš edini program za vsako dobo.

IDEJA IN KVALITETA

Francè Vodnik

O, ne verujte v enotnost človekovo!
Dostojevskij.

Tragična krivda zgodovinske dobe, ki razpada pred našimi očmi, leži v tem, da njena osnovna življenjska usmerjenost pomeni zgrešitev bistvenosti in beg iz centralnosti na periferijo. Toda, kje stojimo danes mi, sodobniki, ali že na novih tleh izven območja razpadajočega sveta, ali je morda zakon razvala tudi naša neizbežna usoda? Zatemnitev duhovnega reda vrednot je tudi še v naši sodobni zavesti tako očitna, da se mi zdi najvidnejši znak morda nepriznane srčne stiske. Zato se mi spričo tega dejstva zdi primerno in potrebno tvegati poskus, da v prerezu pokažem osnovno notranjo problematiko sodobnega slovenskega človeka. Ni namreč nobenega dvoma, da smo danes iztrgani iz mirnega okvira samozadovoljne nespornosti in idilične mirnosti, da se nahajamo v območju pomembne duhovne metamorfoze, radi česar se je v nas vseh nekaj nalomilo, in sicer prav v osnovah našega bivanja, da se zato vsi pogrezamo v nekako topo stanje malodušnosti in nevere. Samo zavest resnične naše podedbe in volja do ustvarjajočega dejanja moreta pomeniti izhod iz nevzdržnega stanja in nas voditi do svetlejših razgledov.

Danes namreč stojimo znova vsi zbegani in izmučeni pred skušnjavo iz pekla: biti ali ne biti!

Položaj sodobnega slovenstva zahteva najprej jasne opredelitve do vseh dejstev naše notranje in zunanje usode. Kdor živi z dobo, leta mi bo menda priznal, da je ob času usodnih preokretov, ko se v narodih spreminja podoba sveta, duhovna in historična, potrebno usmeriti pogled od videza stvari k njih simbolom. Ne da se namreč tajiti, da kljub usodnim, za naše človeško in osebno spoznanje često temnim zakonom Tistega, ki vse ureja, vendarle tudi sami soodločujoče in stvariteljsko sprožamo vzmeti in gibljemo ritem zgodovinskega dogajanja, katerega usodne dialektike ne moremo tolmačiti z mehanističnega, apriornega vidika zgodovinskega materializma. Enako tudi utopičnemu, prav tako apriornemu naturalističnemu nazoru o »večnem« razvoju postavljamo nasproti vero, da Duh stvariteljni veje nad bojnimi poljanami življenja. Doba, njena podoba, njen napor, njena stvariteljskost ali ostarelost, vse to ni samo nujnost, utemeljena v načrtu zgodovine, marveč vselej tudi oznaka in merilo duhovno-etičnih sil njenih individu-

alnih nosivcev. Iz tega spoznanja se nam v sedanjosti, dasiravno verujemo v njeno edinstvenost, razodevajo podtalni pretoki, ki se lijejo skozi njo iz preteklosti v bodočnost. Naš pogled je sredi borbe z demonom časa za našo individualno smer in podobo obrnjen naprej in nazaj. Naša borba je sodba nad preteklostjo in vera v bodočnost. In nedvomno je: kadar koli nastopi v razvoju narodnega življenja rod, ki nosi v sebi zakon novega ustvarjanja, mu je neobhodno potrebna revizija zgodovinskih napak in zmot, ki so navadno dediščina notranje neresničnih in nesvobodnih dob, če noče, da se mu vera v bodočnost ne zruši v dvom in obup. Naslonitev nanje ritmičnemu rodu, »ki gre naprej«, ni možna. Zanj sta samo dve možnosti, ali zmagati na barikadah časa, ali pa doživeti tragično usodo notranjega razkola, kar pomeni zgrešitev samega sebe. In če kdaj, nam danes ni mogoče pristati na zgodovinske napake. In če kdaj kateri, je današnji slovenski človek, član doraščajoče generacije, zavpil v svojem srcu od grenke bolečine, je zavpil v temni slutnji svojega poslanstva: »Čas je prišel iz reda in gorje meni, če sem bil rojen, da ga uredim!«

Tu, na tej etični ravnini je po mojem »strahu in upu« težišče sodobne slovenske problematike. Ta problematika sega potemtakem preko vseh zunanjih bolečin in zadeva osnove naše duhovnosti, osnove našega svetovnega naziranja, našega temeljnega pogleda na svet. Upoštevanje ali premagovanje razmer sta vedno posledica naše osnovne življenjske usmerjenosti. In pod tem vidikom nam je treba odgovarjati na vsa vprašanja, ki so zvezana z našo najintimnejšo usodo. In čujte me, jaz vidim temeljni problem slovenske sodobnosti v našem razmerju do ideje in kvalitete, ki mi pomenita naš narodno-kulturno-solidaren princip in naš idejno-diferencirajoči princip. Zgrešitev pravičnega razmerja med vrednotami, ki jih izražata ta dva principa, mora z nujnostjo, ki je utemeljena v notranjem redu teh kategorij, postati usodna za ves narod. In resnično je postal ta problem naravnost simbol slovenske zgodovine, kar jasno, tako jasno kakor morda nihče pred nami, vidi doraščajoči slovenski rod. Naši zgodovinski simboli so namreč sledeči: Trubar, Prešeren, Levstik, Cankar, simboli slovenske zavesti, heroldi naše kulturne moči in zmage, glasniki ideje svobode vesti in misli. Stanko Vraz, simbol slovenskega duhovnega meščanstva, ki je bilo vedno maloverno, kozmopolitsko in utilitaristično; Anton Mahnič, simbol enostranskega poudarka abstraktne ideje, protisimbol liberalizma in »progresivnega«

naturalizma; in slednjič naš najstrahotnejši simbol, naše slovenske laži simbol, Karel Dežman, ki nam bodi naša vest, ki naj nas vsevdilj čuva pred dejanji, ki vodijo — v dosledni črti — v razkol narodnega organizma, pred usodnimi alternativami, kakršnih ena je izražena v besedah, češ, da ni Slovencev razen katoliških Slovencev, a druga v njim nasproti, sodobno-ultramontanski alternativni: ali kristjan ali umetnik.

Tej nevarnosti onemogočiti vstop k nam s tem, da z odkritosrčnostjo borečega se duha odgrnemo svojo notranjost in tako morda najdemo pravo podobo kozmičnega reda vrednot — vse to smatram za glavno nalogo prihajajoče generacije. Naj v naslednjem poskusim tolmačiti lastno in morebiti — tako mi Bog pomagaj — tudi spoznanje vsega novega rodu. Kaj mi prav za prav leži na srcu, bom mogoče najbolj otipljivo izrazil, če vprašam takole: ali naj se slovenski človek, če naj ostane zvest član svojega rodu in to ne samo pasiven član, marveč živ in resničen, sograditelj in sostvaritelj skupne stavbe narodne kulture, ali naj se, vprašam, odreče svoje ideje, svojega svetovnega nazora? Toda to je nemogoče, ideja je vendar temelj človekove osebnosti, njegov biti ali ne biti. In ker tega ne morem storiti, ali naj se sam, ali pa naj me drugi izobčijo iz občestva naroda in narodne kulture, da ohranim zvestobo ideji, ki je imperativ moje vesti in moje misli? Toda tudi zvestoba narodu je imperativ — ne morem in ne smem se, če naj se ne zrušim v kaos, odpovedati ne enemu ne drugemu. To so pač čutili in dobro čutijo vsi tisti, ki so s poudarkom ekskluzivnosti ideje, teistične ali humanistične, zvezali tudi predstavo naroda in kulture in so zato odrekli narodno ali kulturno legitimacijo vsem tistim, ki so — *alienum genus* — posedli drugo zemljo. Nihče izmed njih si pač nikoli ni predočil posledic takega svojega naziranja: tedaj bi se bil pač zavedel zablode, ki jo zagovarja. In če zgodovinsko in ideološko zasledujemo ta pojav, najdemo, da tak nazor more dozoreti samo v območju enostranskega kozmičnega poudarka, ali v absolutnem naturalizmu, ali pa v absolutnem, to je abstraktnem idealizmu, potemtakem edino le v območju duhovne periferije, kjer je izginil ali zmisel za centralnost in sredotežnost, ali nasprotno, čut za vitaliteto. Ta zabloda nam postaja očitna prav dandanes, ko nam osebno doživljena vizija odkriva to- in onostranstvo kot prvobitno sintezo, ki jo človek doživlja v lastnem srcu.

Potemtakem je jasno, da mi gre v bistvu za rešitev one problematike, ki jo občutimo za-

vestno, brž ko v narodu nastopi idejna diferenciacija. Ta problematika se mi zdi najvidneje ponazorjena v nasprotju dvojnega poudarka ideje in kvalitete. Ne trdim pa s tem, da bi to razmerje nastalo šele v trenutku, ko stopi v našo zavest, marveč moramo videti v njem prvobiten življenjski zakon. Nepoznanje ali nepriznanje tega zakona povzroča one težke odstranitve od ideala, ki naj postane naš novi slovensko-kulturni in svetovni nazor.

Omenjene odstranitve in zablode so usodne že tedaj, če in dokler se javljajo le v visokem okviru ideoloških smeri, kjer morejo dovesti do tragičnih nasprotij (Dežman). Kadar pa se prenesejo — in radi usodne prepletenosti in notranje zvezanosti vseh življenjskih kategorij se to prej ali slej mora zgoditi — v območje političnega udejstvovanja, so njih posledice v svoji neskončni plitvosti naravnost strahotne, za kar nam nudi najboljši primer prav slovenska zgodovina zadnjih desetletij, podoba časa, ki umira šele pred našimi očmi, čeprav mu je bil neizprosno napovedal že Ivan Cankar in za njim rod naših neposrednih predhodnikov.

Bil je to žalostni in temni in topi čas našega liberalizma in klerikalizma, dveh oblik slovenskega racionalizma in utilitarizma. Bil je to čas, ko je politična stranka bila edino merilo človeka in kulture, ki sta morala stopati pred sodni stol utilitarističnih sodnikov, ki so razsojali med kvaliteto in nekvaliteto z vidika pripadništva. Pogled tedanjih slovenskih ljudi, in to neredko celo v okviru verstva, je bil usmerjen v tostranstvo v znamenju potrebe, koristi in oblasti. In ne da se prezreti, da je bil ta čas mračna politična nalika one usodno-dualistične, radi abstraktnih svetovno-nazornih temeljev v mehanizacijo vodeče »ločitve duhov na Slovenskem«, ki jo je bil v bistvu povzročil veliki Anton Mahnič, ta brezprimerna pogonska sila slovenskega zgodovinskega razvoja. Njegovo »kladivarsko« dejanje bi bilo smelo roditi lepše sadove, nego je bila nesrečna borba tako imenovane »pozitivne« ideje z liberalizmom, saj je vendar njegov nastop pomenil urejajoči princip v slovenskem kaosu. Toda njegov enostranski poudarek abstraktne ideje, tega imaginarnega, utopičnega kozmosa, njegov transvitalni logični princip — je pomenil zanikanje vitalitete, individualnega, tega edino ustvarjajočega principa življenja, radi česar ni mogel posredovati onostranstva. In tu leži po mojem mnenju vzrok, da pomeni njegov osebno-genijalni čin zgodovinsko tragično krivdo slovenskega katoličanstva! In zato je iz Mahničevih osnov ostala nepremagana

— tu govorim v zgodovinsko - ideološkem zmislu — »antiteza«, absolutni naturalizem. In tam na politični platformi sta se teza in antiteza sicer nazorno oddvojili v obliki, a se sintetično strnili v eni »duhovni« osnovi docela perifernega pojmovanja življenja. Toda, če naj se nam odkrije globlja vzročnost, moram dodati, da je ta zadnja konsekvence bila posledica ne Mahničevega »idealizma«, marveč njegovega »pozitivizma«, ne njegovega katoliškega »kaj«, marveč racionalističnega »kako«, potemtakem elementa, ki ga je bil radi samobrambe in sodobnosti prevzel od nasprotnika (pri čemer se je naslonil na filozofski sistem Aristotela in Tomaža Akvinskega, ki je stilno prijal njegovi osebi in je dobro odgovarjal pozitivistični in racionalistični usmerjenosti časa). Zdi se mi, da moramo predvsem v tem videti zgodovinsko utemeljeno tragično krivdo njegovega sistema.

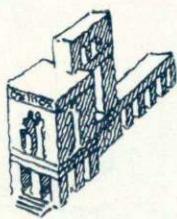
In mi danes? Napovedujemo boj vsemu, kar je v naš slabega in neresničnega iz dni preteklosti. Toda naš čas ne more pomeniti le revizije zgodovinskih napak in zmot, marveč prav tako tudi rehabilitacijo sodeb nedoumevajoče kritike. In ko gremo naprej, ali smo se vprašali, kam gremo? Epoha enotne religiozne kulture je vizija sanj in verovanja prihajajočega rodu, a to našo voljo do dejanja, ki noče biti »program«, marveč neprisiljen pogon ustvarjajočih sil, naj tolmači naš nazor o ideji in kvaliteti.

Ne gre mi pri tem, kar moram poudariti, predvsem za poudarek kulturne »pravičnosti«, kajti le-to je slednjič mogoče tolmačiti v zmislu večje ali manjše uvidevnosti in širokogrudnosti (tip Fr. Lampe). Nasprotno, gre mi za resnico samo, zato moj nazor pade, brž ko bi se izkazalo, da ne odgovarja tistemu prvobitnemu zakonu našega življenja, ki ga izpovedujem z njim. To je v bistvu vprašanje po mestu, ki ga človeška osebnost zavzema v razmerju do »kulture« in »ideje«, to je do tostransko-duhovne resničnosti in pa do onostransko-duhovne resničnosti, ki se v enoten spoj zlivata v človekovem lastnem dnu. Ne more biti namreč nobenega dvoma, da nam mora tukaj biti izhodišče samo človeška osebnost, ne pa katera koli brez ozira nanjo izdelana apriorna doktrina.

In zdi se, da je prav človeška osebnost, ta največja skrivnost življenja, tista usodna moč, spričo katere mora doživeti svoj poraz naturalistični življenjski princip, ki izpoveduje monistično podobo sveta in pojmuje človeško osebnost zgolj kot metamorfozo neprestanega razvoja življenja. Naturalist, namreč duhovni

naturalist, ker šele v tej sferi vitalitete se pričanja kultura, prizna samo kvaliteto, ideje — namreč v mojem zmislu — ne prizna. Če on govori o ideji, mu ta pomeni »življenje«, kar je seveda le individualna predpoda, ali boljše podlaga »kvalitete«. Pri njem ideja potemtakem nima kakega bistveno drugega pomena kakor kvaliteta. In resnično, brž ko je naturalist dosleden, mu ni mogoče več govoriti o svetovnem nazoru v diferencirajočem zmislu, marveč samo še o »kulturnem (umetniškem) svetovnem nazoru« kot svetovnem nazoru ekskluzivne človečnosti (J. Vidmar). Ker je človečnost samo ena, zato je njen vernik sleherni človek, ki ne tava »izven« življenja (morda vi to razumete?). To bi bil nemara v sebi dosleden nazor, če bi namreč ne nasprotoval resničnemu življenju. In tisti, ki priča zoper ta nazor, je človek sam. »O, ne verujte v enotnost človekovo!« je izpovedal kakor v svarilo vsem bogonoscem ideje »tretjega kraljestva« eden največjih poznavavcev človeške notranjosti, sam Dostojevskij. Ta bipolarnost, ki je človeški osebnosti bistvena, ostane z naturalističnega vidika za vedno nepojasnjena. Zakaj bistvena poteza omenjenega konflikta v človeku je kontradiktornega značaja, izhod je mogoč samo v dveh izključujočih se smereh, namreč v smeri Boga-človeka in v smeri človeka-boga. To dejstvo se v nas razodeva kot usodna in strašna metafizična kavzalnost in to srečanje pomeni za slehernega človeka prav tako neizbežno nujnost kakor življenje samo.

Ta osnovna idejna diferenciacija človeštva, ki ni logičnega, marveč osebnostno-celotnega značaja, je posledica objektivnega dejstva, ki ni odvisno od tega, ali se v naši zavesti razodeva ali ne, dejstva, da se dno življenja odpira, in to skozi medij človeške osebnosti v onostransko dimenzijo, ki ni mišljena v zmislu širine kot »vzporednost«, marveč v zmislu globine kot »centralnost«, radi česar »ideja« zadeva celotnost osebnosti in življenja. Zato religioznost in areligioznost kot »ideja« našega življenja ni nekaj vzporednega z drugimi vitalnimi kategorijami, nekaj n. pr. poleg narodnega, erotičnega, umetniškega čuvstva, sploh »kulture« človekovega jaza, marveč to življenje kot vitalno celotnost osvetljuje, odnosno zatemnjuje v transcendentalnem zmislu, namreč sub specie aeterni. (V kulturi se to dejstvo odraža kot »stil«, v kolikor ta ni izraz individualnosti, kot neka osnovna »melodija« — le to, se mi zdi, je svetovnonazorni element

kulture.) To dejstvo je najbolje izrazil mistik Angelus Silesius:

»Der Heil'ge, wenn er trinkt,
gefallet Gott so wohl
wie wenn er bet' und singt.«

Če bi to dejstvo ne bilo dejstvo »izven naše volje«, bi nujno morala biti dvojna usmerjenost našega življenja, namreč v smeri Boga-človeka in človeka-boga, le na v i d e z n a, teofilski in teofobni, teocentrični in egocentrični princip le blodnja človeštva, v katerem bi morali gledati, kakor naturalisti v resnici delajo, samo tautologičen simbol vesoljstva. Človek in kultura bi v sebi razen vitalnega smotra ne imela nobenega metafizičnega smotra, če bi metafizična realnost ne obstajala. In resnično, v tem nazoru temelji apoteoza človeka, umetnosti in kulture sploh. Toda osnovna tragika našega življenja ni v tem konceptu z ničimer pojasnjena.

Toda, ali se s tem ne vsiljuje še enkrat vprašanje o ideji in kvaliteti? In sicer sedaj v temle zmislu: ali sta smoter in vrednost kulture v ideji ali v kvaliteti? Zato naj na dani osnovi poskušam dati točnejši odgovor. Če namreč nasproti tistim, ki govore o kulturi le v zmislu človečnosti (humanizma), govorimo o religiozni ali pa areligiozni kulturi, pri čemer nam razlikovanje ni samo »navidezno«, marveč resnično, prerresnično v zmislu evangeljske besede »kdor ni z menoj, je zoper mene« — tedaj moramo ali pristati na misel o dveh različnih kulturnih organizmih, od katerih pa je eden, recimo, zmoten in kot tak že tudi nekultura in nekvaliteta v zmislu drugega. Ta misel se je dejansko pojavila vselej, ko so ljudje izgubili čut za pravilno razmerje vrednot. Takrat se je rodil nazor o »naši« kulturi. Ali pa moramo, in v tem vidim našo nujnost, pristati na dualizem ideje in kvalitete. To dejstvo nam postane vidno šele, če spoznamo in priznamo, nasproti ekskluzivnemu abstraktnemu teizmu prav tako kakor nasproti ekskluzivnemu naturalizmu — nazor o avtonomiji življenja in kulture, kar seveda ne pomeni in ne more pomeniti njune absolutnosti. Absoluten je en sam, namreč Bog. Kakor smo videli, je onostranska zasidranost življenju prav tako bistvena kakor njegova lastna »eksistenca«.

Kultura, gledana z očrtanega vidika, je celoten izraz vitalno-duhovnih energij človeštva. Ta izraz pomeni izoblikovanost prvotne kaotičnosti, »prvobitnosti življenja«, individualne »vsebine«, a v tej smeri vzbujene energije se realno manifestirajo v okviru zgodovinskih epoh. Z njimi je izraženo bistvo individualnosti in po-

udarjen napor nasproti težnjam v smeri nivelizacije, ni pa na ta način porušena naša predstava o kontinuiteti organizma. Potrebno se mi zdi celo naglasiti, da se človeštvo razvija svobodno in nujno po imanentni zakonitosti r a s t i na ta način, da njen pogon ne more biti okrnjen niti po zahtevah verstva, če bi se kdajkoli razodele kot zanikanje njene avtonomnosti (prim. Križ, I, 15). Prav zato kultura ni s r e d s t v o »ideje« (spoj je možen le v sintetičnem zmislu), marveč pomeni smoter, v sebi ves živ in poln v lastni samovrednosti življenja. Življenje in kultura sta v tem zmislu resnično »onostran dobrega in zlega«. Edino zlo življenja sta neživost in nesvoboda v zmislu individualnega ustvarjajočega dinamizma. In edino zlo kulture je nekvaliteta.

I n na tej osnovi nam je slednjič dana možnost pravičnega in svobodnega, čeprav od sleherne primesi neke prvobitne tragične zavesti ne popolnoma prostega odnosa do vseh dejstev našega življenja. Tako se nam samo po sebi razodene naše razmerje do dejstev, kakor so človek, narod, kultura in ideja. In glejte, ni resnica, da imamo Slovenci katoliško in liberalno, religiozno in areligiozno kulturo: marveč imamo samo eno, slovensko, in ta je edinstvena, nedeljiva in nedotakljiva, izraz je enega samega, avtonomno-individualnega slovenskega ustvarjajočega genija. Toda svet naše kulture, ki pomeni v svojem zadnjem bistvu vendarle samo hierarhijo »zemeljskega« reda vrednot, se je v srcu slehernega slovenskega človeka projiciral na metafizično ozadje ideje, ki seveda ni mišljena v logično-abstraktnem zmislu sistema (ta je vendar plod kulture, saj ga je izdelal človek, in spada kot tak v kategorijo »kvalitete«, ne »ideje«!), marveč v zmislu realnega onostranstva in pomeni nasprotno hierarhijo onostranskega reda. In tako se nam razodene osnovni zakon našega življenja: Ideja je transcendentalni imperativ človekov, prav tako kakor sta življenje in kultura njegov vitalni imperativ.

I n tako je tudi idejno-duhovna Slovenija, v nasprotju z zgolj vitalno-duhovno, diferencirana in usmerjena v zmislu sredotežnosti in sredobežnosti. Prve simbol je Ivan Cankar, naš najodkritosrčnejši duh, ki je tisti večni zakon, ki smo ga prej ugotovili, formuliral v vprašanju: »Človek, povej, kako si živel, kómu živiš?« In najvidnejši simbol one druge pa se mi vidi Anton Aškerc, v čigar formulaciji, češ, da človek »v delih svojih sam boš živel večno« se jasno manifestira sredobežna, tostranska usmerjenost, ki si za

večnost in onostranstvo skuša najti nadomestilo v utopični predstavi »večnega« razvoja. Ali ne čutite, kako je ta divergentna usmerjenost poudarjena tudi v »simbolizmu« in »realizmu«, v tej osnovni razliki njunih stilov?!

Na osnovi te dvojnosti vitalno-duhovnega sveta kulture in transcendentalno-duhovnega sveta ideje se nam slednjič še enkrat odpre pogled v kaos, ki ga mora v naš odnos do označenega reda vrednot prinesiti enostranski poudarek ene same izmed teh dveh resničnosti. Tistemu nevzdržnemu, usodnemu tradicionalizmu, ki trdi, češ, da ni Slovencev razen katoliških Slovencev, in pa tistemu prav tako onemoglemu kakor ošabnemu humanističnemu patosu, ki postavlja alternativo: ali kristjan ali umetnik — naj v enaki meri velja pesnikovo vprašanje: »Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?«

Zdi se mi, da smem v tem nazoru o ideji in kvaliteti videti simbol tega časa in zavest prihajajoče generacije. Danes nam je, o tem ni nobenega dvoma, bolj nego kdajkoli poprej potreben poudarek vezi, ki nas vse, ki smo ene krvi, podtalno vežejo med seboj po elementarnem prirodnem pravu tudi tedaj, če se sicer razhajamo v pojmovanju duhovne svobode. Ker torej narod pojmem organsko, zato tudi narodovo kulturo tolmačim kot nerazdružljivo enoto, ki kvantitativno in kvalitativno obsega ingevalnost slovenske zemlje, radi česar nam mora kot svet avtonomnih vrednot vselej ostati nedotakljiva ob poudarku idejnih razlik, kjer se nam odkriva metafizika slovenstva. Kulturo ustvarja človek, ideja pa je večno živa resnica Tistega, ki je tudi človeka ustvaril. Ideja je človekov »biti ali ne biti« v luči onostranstva.

BOŽJI VITEZ

Tákrat je bila še moja pomlad.
O, kako težko je bilo slovo!
Z zlato ribico plavala sva
z naše kričave obale v nebeški grad.

Tam smo po belih stezicah
se z angeli šetali,
v sanjah smo božjega dvora dvorane
drugo za drugo odklepali.
Govor ni bila beseda, bil je le dih
in oči — nikaki vprašaji, le gledanje bilo je v njih.
Izza zastrtih oken je Luč sijala,
toplo in svetlo vsakemu v srce je pala.

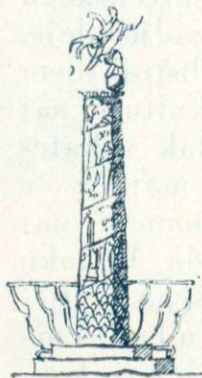
In niti en val
se ni na obali za vrta vznemiril,
ni enkrat se ni mi korak iz svetlega ritma iztiril.
Beli galebi na belih vodah so se zibali . . .

Nekega jutra za rosnim grmom
bridko zajokal sem: človek sem bil!
Angel prijatelj je mimo šel z bridko vestjo:
ne moreš vstopiti v nebeške dvorane,
dokler tvoj čas je še živ
in dokler ti rdeči utrip ne zastane . . .

Angel Mihael me je poljubil za dobro slovo,
angel Gabriel mi je še dal blagoslov,
tri so mi ptice nebeške še dali na pot . . .
Vdan še gradu poklonil sem se.
Vedel sem takrat: izza zaves me je gledal Gospod.
Zanj — kako lahko je bilo slovo!

Zdaj sem zopet med vami na trgu, ljudje.
O, vaš hrup se ob meni odbija,
kakor ob cesti odbije se zašlo kolo . . .
Glejte, na slemenu mojega srca tri ptičke stoje
in vam o gradu nebeškem solnčno pesem pojo —
sredi vašega hrupnega sejma, ljudje,
o ljudje!

Jože Pogačnik

G L O S A

(Nekoliko slovstvene izpovedi) — Ivan Pregelj

Zakaj le mi v vsaki povesti, če že ne kot glavni, pa vsaj kot stranski epični lik en junak duhovskega stanu živi?

Porekó, ki tegà nikakor nikar ne marajo, da tudi v tem spisu ljudi in častito duhovščino za norca imam, kar vse nič res ni, in me zató boli, ko takisto slišim, pa se vpricho očaka svojega, gospoda Finžgarja samega, ki mi obisti in objestnost pozna, zarotim, zakolnem in podpričam, da katoliško duhovščino svojega in nekoliko tudi tujega rodú po vrednosti cenim in spoštujem, zato gospódo iz tega stanu mimo vseh drugih visokih glav za svoji pameti in duhovnemu svojemu plemstvu najbolj sorodno imam pa temu verno najlepše in najboljše svoje v njihov lik in obraz obleči hitim, preden se mi ljubezen do tega in takega dela obleti...

Duhovniški liki v mojem basnanju: ali bom znal povedati za vse? Za fajmoštra Tomaža Rutarja, šegavo govornega, ki je sebi v čast in fari v prid sedem letnih štmaprov Volčanom v pravdi odvezel? Za vikarja Janeza Potrebuježa, obhodnika božjega, kako mu je hudič maličil v rokó in mesó? Za Petra Pavla, komendatorja in gospoda lanšfreškega? Za plobana v Žminju, gospoda Mateja Glavino, ki je tolščaku laškemu Giacominiju v Tinjanu v pomoč hitél? Za fra Jožo Glaviniča v Moščenicah, ki je svoj veli očenaš imel? Za nečednega Mercino v Kranji in za Matka nemarnega v Volčah? Za Štefana Goljo, ki je en sam, in za Tomaža Skočirja, ki ni en sam? Za tri »čujoče žerjave« na Krasu, ki so militans v Tomaju, contemplans v Koblji glavi in docens v Štanjelu? Za sušične bogoslovce, Tineta Jemca in Šimna Križmariča, za vse bogovce in vidce? Za Staniča, za gospoda vlastelinskega z Okroglega, ki ga res nisem v mislih imel, za Ignacija Kralja, ki ga je pisatelj Bevč za šalo štel? Za vse od Tekstorja in Hrena, do Kreka, Dobrile in Mahniča... Saj sem dejal, da ne bom vedel povedati za vse...

Kako naj le opravičim ta svojega gledanja prebujni lik? Kakor da morda ni lep? Kakor da morda ni zares? Kakor da morda pravi ni? Duhovni moji gospodje: kakor da le po moje in nič po svoje stanovsko govoriti ne hoté, ko vsi vedno zopet le eno, moje, kaj močno omejeno bogoslovje učiti hite in po svetem pismu

brez konkordance, časovom primerno robato, pošteno in preprosto, a prav in potrebno popovedovati ne mude? Opravičil bom ta svojega gledanja prebujni lik!

Kakor Lionardu v Zadnji večerji se mi godi: dvanajst apostolov, pa so vendar vsi en sam obraz. Ena ljubezen in bojazen v vseh, za Enega na sredi, ki je v vseh njih in so vsi v Njem...

Kakor Lionardo. Umej me prav! Kdo se bo z velikim primeriti smel? Kakor Lionardo, torej, ne, Lionardo takó... Kaj vem namreč, kolikokrat mi, bednemu plebanu, hudič maliči v roko! Kaj vem, kolikokrat se mi spovrača mimo časovne verjetnosti, krajevne ubranosti in nastrojne skladnosti le v tolminstvu ubrani in točni lik! Tako n. pr., da je Andrej Rogelj v Kamniku le slabotno posneti tolminski Tomaž Skočir in celó Blaž Potočnik le v ljubljansko okolico presajeni soški robavs. Ne torej, Lionardo tako!, marveč, kakor Lionardo v Zadnji večerji: v eni ljubezni in iz ene boli, iz Enega ki je na sredi in En sam. Iz Enega, ki je na sredi in En sam: ne samó vsi moji duhovni, marveč vsakteri moj obraz: Poznik, Zornik, Muznik in oče Matic, še uršulinka, ki ji je gospa mati Serafina ime...

Iz ene ljubezni in boli: kakor me je naš duhovni učil, po duhovno, kakor Jože Fabijan, Tone Plesničar in Jože Grilanc; kakor p. Severin, p. Volbert in stoteri spovednik. Iz ene ljubezni in boli: kakor sem Gregorčiča ljubil in Vesela na pamet znal, kakor sem po knjigi in v Glaserju njihovo delo iskal, Petra Bohinjca našel, Toneta Hribarja in Balóha, ki mu moje spisje, bogvedi čemu, miru ne da. Iz ene ljubezni in boli: kakor ob Mešku, Sardenku in Finžgarju živim viteško tovariški, družinsko zvest in še čez, od p. Stanka na Kostanjevici, do p. Ihanskega, ki mu je tudi dr. Anton Breznik ime...

Iz ene ljubezni in boli do zadnjega: ki me je mendá gospod Bog sam za duhovsko službo pozval, pa Ga slišati nisem htel. Iz ene ljubezni in boli do zadnjega: da bi ta moja hvalnica moji stari materi Ani onostran preglušila vsaj nekoliko bridkost njene najvišje, nedopolnjene zadnje zemeljske želje...

* * *

Bogastvo, ki mi iz njega ep živi? Tip mu je ime. A ta tip je živ. Je iz mene, kakor sem, iz zrelega in nedoraslega, iz bolnega in zdravega. Iz mene: po duhovnem plemstvu in tolminskem bajtarstvu, po togem iskateljstvu božjih višin in po režavem sholarstvu facecije,

pijače in godčevske nravi. Ali sem torej pravi? Iz zemlje in iz duhá? Mar vem? Kaj pa je zemlja naša, kaj je naš duh? Ali je Bog, ali je rod, ali je um? Pa sem le pravi! Iz zemlje in duhá! Zató, ker sem v sebi, kakor zemlja, stokrat vedno en sam. Zató, ker v vsem, kakor duh, eno vidim in imám: Da nikoli, kakor moj rod, velik nisem bil in ne bom. Da kakor moj rod vase verjeti morem in smem. Da kakor moj rod do konca ljubiti umem...

Bogastvo torej, ki mi iz njega ep živi? Ljubezen je do vsega tistega, ki je mene samega in mojega rodu najbolj svojstvena last. Mar sploh morem drugače in drugod? Do Bogá, ki bi Tolminec ne bil rad imel? Do Tomaža Akvinka, ki bi se v Tomaža Rutarja izraz ne preodel? Do Danteja, ki bi nič po domače robato ne pel? Do Kranjca, če bi po Staniču Balantu z Balantom Vódnikom kar nič v žlahti ne stal? Do bratov na jugu, na severu in vzhodu, če bi moj Tolminčič njihov najbolj bodri hlapčič ne bil? Do misli človečanske do prvega in zad-

njega, če bi je v tesnó obzorje svoje domačije stolmačiti ne umel?

Bogastvo torej, ki mi iz njega ep živi: odprto srce in čujoče oči, baročni okus in dvojna bolest domotožja:

Po domu tostran, ki nič več ni moj. Po domu onostran, kot ga gledajo le nedolžne otroške oči...

* * *

Zdaj pa še o misli, ki se mi iz nje epični lik plodi.

Ali ni to nas vseh povprečna, vsakdanja modrost? Bogoljubje brez Boga, človekoljubje brez bližnjega, rodoljubje slovensko, ki kot tromba, a prazno bobni? Nikar! Misel, ki se mi iz nje epični lik plodi: to je misel nas vseh, ki hodimo od Boga do Boga; to je misel nas vseh, ki smo vse povsod in vendar domá; to je misel nas vseh, ki hočemo biti iz globokega; to je misel nas vseh, ki nam duh v vekove nazaj: odkod?, in v vekove naprej: čemu?, vihrá. Nas vseh, ki smo nevredni, a zakoniti svečniki vsega na sveti dobrega in lepega...

J E S E N S K A

Kaj res pred smrtjo
vsaka zvezda zagori,
kot ni nikoli,
kaj res tedaj

P O B O Ž A J

Pobožaj, pobožaj mi revno srce:
vse moje radosti, da bodo tebi zorele,
vse težke misli, da bodo cvetele spet,
in vse, vse objemi,
kar moti in kar me tolaži.
Le ti si, ki vedno si božja le Deklica,
Deklica božja in src naših božja pot.
Steber mirni,
kot večnost si nedeljena,
o, tvoja roka je božji spomin.

Mirko Avsenak

vsa srca zapojo,
če ne nikoli,
kaj res obrazi vsi
kot sveti so in govore,
ko da iz samih božjih rok
zvene zvonovi:
spomin na dom,
ki vedno kliče, kliče?
Zagori, deklica,
in v božja polja vpijva
presladek krik:
v jesen najlepše rože zacveto.
Potem pomro...

Kaj, to je smrt?

Ne, ne: saj lažejo ljudje. Verjel ne bom nikdar.

V zvonjenju z onstran umirati, pa smrt!«

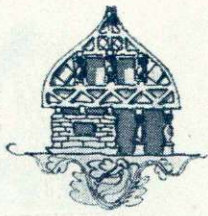
Vse dni iz božjih polj že kličeva zvonove — duhove daljne,
in vedno vrača angelov se smeh.

Mirko Avsenak

M A M I C A

Čisto tiho hodimo nocoj, ljudje,
da bomo čuli angelce,
ki revne duše iščejo.
Duše obiskujejo,
duše nesrečne rešujejo,
duše mrzle rešujejo.
Čisto tiho hodimo nocoj, ljudje,
da bomo čuli angelce,
ki revne duše iščejo.

Mirko Avsenak

JUTRO

Danes je okno nabornikov klobuk,
Od ene strani po njem se drevo je ovilo
kot rožmarin; počez antena, zlata resa,
hitl, po nebu hodi zgubljen oblak
kot motovilo.
Listek in vse se je zgubilo.
Ne vem, kdo sem,
ne vem, kam grem.
Z neba se vroče vino je razlilo.

Mirko Avsenak

STENKA RAZIN

(Iz zbirke: *Bratje in sestre*) — Magajna Bogomir

Spremenil sem se, kaj ne, Sabina,« je rekel in se zasmeljal z bučnim smehom, da bi obrnil vso stvar v veselo stran. Opazovala ga je drobno s tistimi lepimi napol ruskimi, napol mongolskimi, nekoliko zamišljenimi očmi. Izza ustnic sta se nepremično lesketali dve vrsti sijajno belih zob. Le dih svilene kože, ki je dehtela v lahni vonjavi, je plaval v njegove nosnice, ki jih je v strasti razširil od časa do časa.

Res se je spremenil,« je mislila po tihem, »tudi bolan mora biti nekoliko. Nič več ni tiste sveže živosti duha v njem kot nekoč, ko je bil vojak konjenik in se je zdelo, da bi s pestjo lahko pobil konja na tla.«

Glasno pa je rekla: »V vaši družini je poznano stremljenje po junaštvu. Mnogo kozakov je bilo med tvojimi dedi. Ti pa si se vpisal na filozofijo. Prav je tako.«

V očeh ji je zalesketala jeza: »Samo zakaj si le sanjaril, da popelješ belega carjeviča nazaj! Kako si bil lep, ko sva bežala, joj, kako si bil lep! V naročju si me nosil in nobena razdalja ti ni bila prevelika. Ne bojim se smrti in privedem te v svoj grad k Volgi nazaj, si rekel. Sedaj pa si kot mrtvec. Zagreb te ubija, o junak moj!«

Obrnila je hipoma obraz k sosednji mizi.

»Kam gledaš zopet?« je vzkliknil in bleдел.

»Poslušam.«

V dvorani je igral jazz. Mamljiva spolna melodija je opojno napolnjevala prostor. Zagoreli cigan se je strastno zibal s svojimi goslimi, kakor da hoče ne samo z blazno lepo godbo, ampak z vsem telesom vzvalovati čuvstva gostov, da bi jim zavrela kri v srcih, da bi se skalile oči, da bi se razlilo koprnjenje v telesa. Gospod pri sosednji mizi je zapazil Sabinin pogled, pozdravil lahno z glavo in nastavljal čašo k ustom, kakor da hoče ob njej nakazati poljub.

Kam gledaš, Sabina?« je ponovil Nikolaj žalostno. »Zdi se mi, da te dolgočasim. Rad bi ti pravil kaj lepega kot nekoč o Puškinu, o Moskvi, o ljubezni. Ne morem več. Saj je vse to le laž. Celo vriskajoča pesem, s katero smo hiteli na bojišče in naš beg in naše sanje o carjeviču in o novih belih mestih, vse je laž.

Domovina hodi mimo nas. Postali smo izpljunek lastnega ljudstva.«

Još malo vaatree — još maaalo žaaraa,« je pripelala Sabina poltiho ciganu in udarjala s svilenim čeveljčkom ob tla. »Lepo igra cigan, kaj, Nikiška! Tudi jezik teh južnjakov je mehak kot opoj ljubezni.«

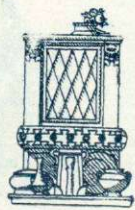
Torej jutri boš promovirala,« je spregovoril to že stokrat izrečeno misel, kot da bi hotel z njo poiskati nekaj novega za razgovor.

Isti gospod pri oni mizi, ki je prej pozdravil, je moj tovariš medicinec,« je nadaljevala Sabina. »Jako lep je! Poglej, kako ti ima črne lase, kot kak Čerkez. Milan mu je ime in je doma, ta južnjak, nekje gori pod visokimi gorami ob izvirih Save. Včasih nam je v družbi pel. Poje, kot bi hotel iztrgati solnce z vrhov planin. Pije vino, kot da je vsak požirek poljub. Njegova beseda je podobna naši. Moja prijateljica Olga je rekla, da zna ljubiti, kakor ne zna nihče. 'Če ga mučiš,' je rekla, 'postane žalosten, resnično žalosten in se ne ujezi.' Ti kraji so vsi le kot svetel dan. Komaj pride zima in že je ni več. Hiše so vesele, kot da bi hotele peti in oblačila ljudi so stkana iz samih rož.«

»Pij!« je prekinil in ji primaknil čašo.

Tudi jaz sem mislil tako in še več. Društvo naredimo, sem rekel, gojili bomo godbo, pesem in besedo in krepili moči za povratek. In vendar — kako bi ti povedal — duša draga! Tebi, Sabina, je lepo. Oče te podpira. Nisi mogla spoznati tega, kar sem gledal jaz. Dvajset nas stanuje v domu. Včasih smo bili vsi enakih misli, sedaj smo tudi, a te misli so druge sedaj. Dvajset nas je v baraki, pomisli! Prideš, prideš domov pozno v noč. Čez dan ne prideš. Strah te je posteljnjakov, ki stoje tesno drug ob drugem, bojiš se rjavih vlažnih sten, ki se ti hočejo zvrniti v dušo, smrdljive trhlevine slamnjač. Čez dan hodiš po kavarnah in ponujaš razglednice. Da bi ti videla, kake oči imajo ljudje! Še sredi poletja ti polni dušo mraz. V nočeh umirajo naše besede. Lastnega razgovora nas je strah. Ali veš, Sabina, da je minulo takega življenja že dolgih deset let.«

Primaknil se je z obrazom tik do nje in ji šepetal. Zenice so se mu razširile in roka, v kateri je držal kozarec, se je tresla, da je trepetalo rdeče vino v njem.

Sabina, si poznala našega Milinova? Od začetka je bil med nami in rekli smo mu Veseljaček. Nisi si ga mogla misliti brez pesmi in brez balalajke. Vsak večer nam je pel, in moram reči, da so takrat zbežale sence iz barake. Le ene ni hotel, veš, le ene. Rekli smo mu: ‚Zapoj nam, Veseljaček, o Volgi in Stenki Razinu,‘ pa ni hotel. Samo z roko je zamahnil vsakokrat in rekel: ‚Kaj bi, saj je drugih pesmi sto. Kaj bi, saj to pesem zna vsako dete.‘ Veliko denarja je imel Veseljaček. Izmisлил si je nekaj novega. Gole slike je prodajal okrog in zaslužil mnogo. ‚Vsaki živali tistega zrnja, ki ga ima rada,‘ je pravil. Sabina, tudi jaz se sedaj živim tako. Prosim te, ne oziraj se od mene. Veš, tako je živel Milinov. Neki večer pa je začel jokati. Rekli smo: ‚Kaj si znorel, Veseljaček? Kako je vendar smešno, da si tak, saj se vendar nisi napil.‘ On pa je samo jokal in kričal: ‚Joj, kje je moja mati, kje je moja sestra Nataša?‘ ‚Vzemi balalajko in poj, da boš vesel, Milinov!‘ Res je vzel in pel, čuj, pel je takrat, je pel, veš, Sabina, tisto:

Volga, Volga, matj rodnaja,
Volga ruskaja reka ...
A ona potupja oči,
Nje živa i nje mertva ...

in še dalje je pel o Razinu Stenki, o njegovi ljubici, o srebrnih valovih, v katerih se solnce pogleda tisočkrat naenkrat, in o ledeni reki v mesečni noči in o sinji svobodi. Ponoči, čuj Sabina, ko smo mi spali, pa si je prerezal vrat in niti kriknil ni pri tem, ker se je bal, da bi nas prebudil. Svojo laž je spoznal, Sabina, in zagledal luč daleč, daleč tam, kjer je mislil, da je noč. Kot otrok je stegnil svojo desnico po luči. Čuj, Sabina, mislila si, da te peljem na veselico, a povedati sem hotel. Tam iz bede, izmed vlažnih sten bi gledala in spoznala — tam v dalji zidajo hiše, v nam nepoznanih krajih. Vedno višje in vedno lepše so. Laž izginja, morilci umirajo, kjer je blato, ga kidajo stran. Novi otroci doraščajo v silne zidarje in neumorno je delo njihovih rok. Udarci kladiv odmevajo čez vso zemljo. Vsa ljudstva so prisluhnila tej pesmi. Vrnili bi se in morda bi ne vprašali: ‚Kdo si, tujec, ki si prišel med nas? Ali nisi spal, ko smo izžemali kri iz te zemlje, ali se nisi hudoval, ko smo orali brazde v tisočletne trde ledine? Morda bi ne rekli: ‚Pri mrtvecu in ne pri nas naj najde mrtvec prostor.‘

Govoril je tiho, kot da se hoče izkričati in menda ni zapazil, da pije vino medtem. Gledala ga je nepremično in on se je zaman trudil in brodil s pogledom v njene oči, da bi iz njih spoznal, kako sprejema njegove besede.

Mislila pa je Sabina: ‚Sto in sto jih je utonilo že. Sedaj hoče umreti še on. Milinov ga je zastrupil. Izsesala bom ta strup iz njegove rane. Pripoveduj,‘ je rekla hladno. ‚Daj mi cigareto, Nikiška! Jaz sem pa res mislila, da si me pripeljal na ples.‘

A pij rajši, Sabina! Tudi jaz bi plesal lahko do zore, do smrti. Plesal bi med temi bledimi naveličanci, med to godbo življenja, ki umira, med to blazno himno smrti. Plesal bi kljub baraki, kljub tistim, ki spe po stopniščih tega mesta, kljub tistim, ki morajo prodajati svoje telo, kljub zalemu mladeniču, ki je prišel izpod planin in hoče k tebi — pa ne bom.‘ Zbadljivo mu je puhnila dim v obraz.

Ne — to sem ti hotel povedati. Le puhaj mi dim v obraz! Ne pojdem več v udruženje, ne bom poslušal tam pesmi ljubezni Lermontova, ki jih poješ ti. Sabina, ljubim te drugače, brez zlaganih besedi. V črnih nočeh tega mesta sem te vzljubil šele in sem sklenil — čakaj — povedati ti danes: Prelepa si, Sabina! Kot najlepšo sestro bi te sprejeli. Natrosiva si pepela v lase, sezujva si čevlje in vrniva se! Izgubljena otroka sva bila, skozi sence sva potovala, pa sva v dalji zagledala luč, bova rekla. Saj ni samo v gradovih lepo. Ob široki reki si postavimo hišico. Med jelke in jelše bodo prihajali otroci k nama — ti jim boš govorila o solncu in zdravju, jaz o modrosti. Ne smej se, prosim te, in najini otroci bodo rajali z drugimi otroki po tratah in se igrali z belimi kamni ob široki reki. Kot bratje in sestrice se bodo ljubili med seboj.‘

Zelo me dolgočasiš, ljubi moj Nikiška, res, zelo me dolgočasiš. Ne srdi se, da ti bom pokazala hrbet. Cigani so pričeli svirati valček. Glej, tiho kot iz ljubezni dehti ta godba po prostoru.‘

Vzravnaval se je in zasijale so mu oči. ‚Pojdem sam. Jutri že pojdem. Ljubim te, a ni mogoče služiti ženi, ki je upor in nasprotje tvoji duši. Pridobi jo in če je ne moreš, pojdi od nje, kot da je ona zate bodlikava roža. Raztrgaj si srce in če misliš, da boš poginil radi tega, pogini rajši. Zabodel je Razin ljubico in jo vrgel v reko, kajti rekli so mornarji: ‚Ne smeš imeti, Stenka, žene na našem krovu!‘ Ne bom ti ubijal telesa, Sabina, ubil te bom v svoji duši, ko se povrnem.‘

Govoril je kot iz pijanosti in mukoma, kot da se boji nečesa. Sabina se je zasmejala zvonko.

Hvala ti, junak! Lepo si govoril in si prekosil samega sebe. Ugajaš mi zelo. Ko boš jokal le prehudo, se povrni k meni in poklekni mi k nogam. Takrat ti povem, kaj naredim s teboj.‘

Pokimala je skrivaj k sosednji mizi. Milan je vstal, se približal in se priklonil: »Kolegica, dovolite, da zaplešem valček z Vami.«

Sabina je vstala, si popravila bluzo in podala plesalcu roko. Ta se je ozrl na Nikolaja in se mu zasmeljal med lahnim poklonom. Nato je privil Sabino k sebi.

* * *

Nikar se ne trudite, da bi mi razodevali svojo ljubezen,« je rekla Sabina veselo med plesom Milanu. »Vem, da so Vaše oči že med predavanji večkrat počivale na meni kakor na profesorju, ki se je zaman trudil, da bi navezal nase Vašo pozornost. Povedali so mi tudi, da se ne bojite ničesar in se lotite vsega, da dosežete svoj namen. Vaše oči so žive kot jezera pod gorami, kjer ste doraščali. Zdi se mi, da bi Vas bilo mogoče celo ljubiti, dasi ni to moj običaj. Kmalu bo konec valčka. Prosim Vas, zaplešiva v stransko dvorano! Tam je temno in malo ljudi. Govorila bi rada z Vami. Vem, da niste bojzljivec.«

Milan se je začudil in jo vodil v kot, kjer sta sedla. Njegovo zdravo orjaško telo je zagorelo v pričakovanju. Priviti jo je hotel tesno k sebi. Izmaknila se mu je lahno.

Počakajte! Poljubim Vas sama. Ne čudite se. Skleniti hočem z Vami kupčijo. Plačala bom malo sedaj, nekoliko več pozneje.«

Igrala se je nekaj časa z njegovimi kodri, nato je pritegnila v solncu zagoreli obraz pod svoja usta. **L**epo znate ljubiti. Olga ni lagala. Vi pa plačajte takoj po valčku moj in mojega tovariša račun! Tu imate sto dinarjev. Mislim, da ne bo več. Zdi se Vam vse skupaj groteskno, kaj ne. On je patetik. Pozval Vas bo. Mislim, da ne bo treba določati orožja. Mu bom že kmalu dokazala neumnost te stvari. Morda se bo spametoval potem. Hočem ga pridržati v Zagrebu, kajti pričel je dobivati privide o nekakem zasanjanem raju. Psihopat Milinov, o katerem sem Vam že pravila, mu je zblodil misli. Tovariš, jako Vam bom hvaležna, če mi uslišite to prošnjo. Jutri, po svoji promociji, Vas povabim poleg drugih k sebi na čaj. Vam bo že Olga povedala, kam morate.«

Prav z veseljem, gospodična Sabina,« je odgovoril Milan in ji poljubil roko.

* * *

Ko je Sabina odplesala, je začutil Nikolaj, kakor da mu je mučna utrujenost legla v ude. Kot kovinski sta mu roki težko tiščali ob mizo. Že celo leto ni pil vina, pa se je silil sedaj z njim. Ni hotel tolažiti samega sebe z njim, le tisto mrtvilo, grozo, ki je ni mogel opredeliti

nikamor, svojo kri, ki se mu je zazdela naenkrat hladna kot voda, je hotel upijaniti.

Njegov blede obraz se je motno svetlikal v zrcalu na steburu pred njim. Topo je opazoval svojo sliko v njem. Sabina je plesala kot lepa bela megla po dvorani. Tudi njo je gledal v zrcalu. Ko se je umaknila s plesalcem v stranski prostor, je zaprl oči. »Prav si imel, Milinov,« je zamrmral glasno. Vara se, če misli, da bom klečal pred njo. Samo enkrat pade senca na belo podobo in podoba ni nikdar več jasna. V sebi sem jo gradil, v sebi jo bom podiral. Pa kaj ti je, prijatelj Milinov? Spet si tu. Prav dobro vem, da sem pijan in da te vidim samo tako. Zaprte oči imaš in vrat, kot takrat. Prav dobro vem. Le stiskaj prste v dlan, v pesti — prav misliš. Prisedi, Milinov. Sabina se povrne, ne bo te strah. Hočeš malo vina?« Dvignil je čašo in izpil sam. »Mamico in Natašo ti bom poiskal jaz. Naj jo pozdravim, kaj ne? Te zebe, čakaj — poklical bom gospodinjo, da ti da še eno odejo, ali pa ti dam svojo. Nič, nič! Na, pij še vina, da se pogreješ. Nisem bolan, čeprav so se menili v baraki, da me je stisnilo za pljuča. Bedaki so, veš, Veseljaček! Torej, kaj sem rekel: pozdravim tvojo mater in Natašo, prav gotovo, Veseljaček! Nič! Rad te imam, Milinov! Oprosti, saj vem, da si mrtev. Potoval bom do izlivov Volge in se peljal potem do daljnjih izvirov. Tvojo balalajko, ki visi v baraki, bom nosil s seboj in pel z njo po srebrnih valovih. Kaj ne, da smem peti tvojo pesem?« Senca je prikimala. Nikolaj se je razveselil in odprl oči. Luč ga je slepila za hip.

Pijan sem. Omotica. Prikazni sem gledal. Ha, Sabina se vrača s svojim angelom.«

Trpka bol mu je stisnila srce. »Kako je vesela! Sabina, ti dete smeha in solnca, kaj veš ti! Da bi le eno uro samote živela, kakor jaz, pa bi ugasnil tvoj lepi smeh, tvoj obraz bi se tiho sklonil nad srce in veke bi ti zakrile oči. Si prišla, Sabina! Daj, sedi!«

Ta človek, Nikiška, je živa kri, je ogenj.«

Prisedla je in si z rutico brisala lice.

»Kot kri, kot ogenj,« je zamrmral Nikolaj.

»Pijan si, Nikiška!«

»Nisem pijan.«

»Nikiška je pijan.«

Molči!« je zaklical tako, da so se ljudje obrnili k njima in se zasmeljali.

Moj prijatelj hoče biti grob. Ali me je zato pripeljal na veselico, da me priklene k mizi in hoče kričati nad menoj?«

Dvignil je glavo. Zazrla se mu je v oči in se zbala. V njih je sijalo nekaj težjega od žalosti.

Sabina, Sabina,« je začel jecljati in uklenil krčevito njene prste med svoje. »Beživa od tukaj

naši mamici v srce, po sinji reki naši mamici v srce. Odpotujva jutri, danes še, Sabina!

Ne bova!« je odgovorila trdo. »Bolan si, prijatelj! Tepla bi te z bičem, čuj, z bičem, da preženem to namišljeno peklo iz tebe, razumeš, z bičem bi te čez obraz, da bi imel bolečine za vselej dovolj. Plačati, prosim!« je zaklicala.

Debeli, dobrodušni plačilni natakar se je približal k mizi in se priklanjal globoko.

Vse plačano, pravim, gospoda, za oba plačano.« Nikolaj se je razsrdil: »Povabil sem te. Zakaj si plačala?«

Nisem jaz.« je odgovorila in skomizgnila z rameni.

»Gospod, čujte, tisti črni gospod je plačal vse.«

Počakajte malo, prosim! Sabina, si ga naprosila ti?«

»Nisem.«

Plačilni, recite tistemu gospodu, da bi rad govoril zunaj na hodniku z njim. Dovolj trezen sem za tak razgovor, Sabina! Ti počakaj tukaj!«

Odhitel je skozi vrata. Sabina mu je sledila skrivaj in se stisnila v temotni kot. Ni je videl. Nikolaj se je naslonil na steber: »Prav gotovo ga je naprosila ona, a to je končno vseeno.«

Milan se je prismejal glasno na hodnik. »Samo trenutek prosim,« je zaklical nazaj skozi vrata svoji družbi in se približal Nikolaju.

Ste Vi plačali moj račun?« je vprašal ta.

»S kom mi je čast govoriti?« je odvrnil Milan.

Nikolaj se je zasmel glasno. »Angel ti veličastni, ali pričakuješ, da bom radi tebe uničeval svoje ure in dni in da bomo igrali komedije? Evo, prijatelj, s tem imaš čast govoriti.«

Zamahnil je s pestjo in udaril z vso močjo v mehko lice pred seboj. Milan se je opotekel za hip, zagledal medtem Sabino na drugem koncu hodnika, se zasmel in navalil nazaj. Dvoje teles se je uklenilo med seboj. Milan je dvignil rameni, stisnil pesti na hrbtenico in skušal izpodmakniti Nikolaja, ki je njemu ovil roki krog vratu in ga davil. Zvrnila sta se na tla. Roke niso popustile. V krčevitih sunkih sta se bližali telesi strmemu stopnišču.

Ne tja, ne tja, vstanita!« je vzklikala Sabina, ki je priskočila zraven in hotela z rokami oddeliti oba. Srečala je za hip Nikolajeve oči in zagledala sij sovraštva v njih. In kot da je prav to sovraštvo vlilo novo moč v njegove mišice, je Nikolaj pritegnil z vso silo za glavo, ki jo je tiščal v zatiljku in prevrnil Milanovo telo čez svojega na stopnišče, a ni popustil in z ropotom in besnim vzklikom sta se skotalila oba v pritličje. Nekateri gostje so sedaj pritekli iz dvorane. Sabina je hitela navzdol. Tik ob vratih je ležal Nikolaj z modrikasto liso na

čelu v nezavesti. Poleg njega je stal Milan in z zaničljivim smehlajem gledal Sabino, ki se je sklonila nad Nikolaja in ga med jokom poljubovala na čelo. »Prinesite mu rajši nekoliko vode,« je rekel, »za ostalo boste imeli dovolj časa pozneje, gospodična! Zdi se mi, da ste ga pridržali v tem mestu pač za toliko časa, kolikor Vam je potrebno. Pojdimo plesat nazaj!« je še pristavil svojim tovarišem.

* * *

He, prižgi petrolejko, prijatelj! Spet je tukaj jesen in se ti naredi tema že ob šestih.«

Medla svetloba je napolnila barako. Ob dolgi, iz navadnih nepobarvanih desk sestavljeni mizi je sedela truma študentov.

Bolje je videti sedaj. Na, ta križev kralj, vrag ga vzemi, tudi tega si odnesel!« »Vrzi!« »Vržem.« »Pik!« »Mond ujet, vraga, še nikdar v življenju mi ni bil mond ujet. Dvajset doli!« »Pst! Nikiška spi, bolj tiho, gospoda! Kaj, Grigorijev, ne bo se zlizal Nikiška.« »Pst, da ne sliši. Desna pljuča ima vsa gnila in še levih se je pričel prijemat vrag. Par dni in spet bomo lahko sprejeli novega tovariša v barako,« se je zasmel medicinec Grigorijev. »Pogledat grem, če spi. Bolniki imajo tenak sluh.«

Vstal je in njegova dolga postava je tiho po prstih stopala med ležišči.

»Nikiška spi?«

»Ne!«

Glej ga vraga, mislil sem, da spiš. Hočeš, da ti skuhamo čaja?«

»Ne!«

Grigorijev je sedel na posteljnjak k njegovim nogam.

Morda bi pa le bilo dobro, prijatelj, da bi pil nekoliko čaja. V bolnici bi ti bilo bolje, pa nisi hotel tja.«

»Nisem bolan,« se je razsrdil Nikolaj.

Nič hudega ni, saj vem, Nikiška, a glej, okrepal bi se tam. Drugače seveda, rajši vidimo, da si tukaj. Še nekaj, prej, ko si zaspal, je zopet prišla Sabina. Rekli smo, da spiš.«

»Prav!«

Danes je bila tu menda že šestič. Silno se je razburila, da je ne pustimo k tebi. Denarja je ponujala, da bi ti kupili kaj. Nismo sprejeli. Je prav tako?«

»Prav!«

Kaj ti je, Nikiška,« se je preplašil medicinec. »Kaj me gledaš tako? Morda bi le bilo prav, da bi jo pustili k tebi, kajti zelo te ljubi, rečem ti, v njenih očeh — da bi videl, res, ona te ljubi.«

Odstrani se, Grigorijev! Spal bi rad,« je rekel Nikolaj trudno in mrko.

Kakor hočeš, Nikiška, a čaja ti bom skuhal vseeno.«

»Ni treba, prosim te!«

Grigorijev se je odstranil.

Bolnik se je stisnil k steni. Težka soparica ga je dušila. Stisnil je lice k vlažni steni. Zapiral in odpiral je usta, kakor bi hotel jesti zrak. V pljučih ga je stisnilo. Hotel je udušiti hropenje, da bi ga ne slišali tovariši. Vrtelo se mu je v glavi. Stisnil je desnico na prsa, z levico se je uprl ob steno. Na obraz se mu je razlila trpka bol.

Sabina, Sabina! — Pridi! Solnce. V naročju mi ležiš. Beživa! Počivajva! Ne tam je železnica. Samo uro še, Sabina! Dohitiva vlak!

Saj ni več tako. Vrniva se! Oči so ti kot širokost naših polj. Kako da ne vidiš? ...

Pst, poslušaj, mala! Dete spi. Dete je odšlo v čudne kraje. Šumi, šumi reka Volga — glej skozi okno, Sabina! V srce sva prijadrala majčici naši. Rekel sem ti, kot večna bela pesem nama bo šum reke Volge. Glej — trume otrok — pričakujejo. Stopi na bregove in dvigni deco v svoje naročje! ...

Tovariši so igrali naprej.

Trojko grem,« je rekel Grigorijev ... Kupim dva taroka in damo. Založim. Prosim! Nikiška je jako slab. Morda umrje poprej, kakor sem mislil. Bom že opozoril zavod in društvu je treba sporočiti, da bomo imeli pripravljeno vse takoj. Prosim, kralja zopet vzamem jaz. Hotel sem mu skuhati čaja, pa se brani. Težko je z ljudmi. Ko so bolni, so zdravi, ko so zdravi, so bolni. Trinajst tukaj! Rečem vam in stavim z vami, da bi bilo dobro, če bi bili Sabino kar prvič, ko je prišla, pustili k njemu. Mržnja in ljubezen je enoinisto ali bolje eno iz drugega. Ne more biti ljubezni brez mržnje. Na svetu bi bil večni mir, če bi se ljudje ne ljubili med seboj. Mislim, da sem dobil. Štejem. Igra deset, štirje kralji pet, diferenca sedem. Dobil sem dvaindvajset. Pišite, prosim!«

* * *

Vsi naenkrat so vstali od mize in se zagledali proti vratom. Sabina je vstopila, ne da bi trkala.

Mislim, da smo tovariši,« je spregovorila mrzlo, »in da me ne vržete ven, čeprav sem prišla že skoraj v noči. Kje je Nikolaj?«

Ni čakala odgovora. Našla ga je z očmi takoj in hitela v kot. Študentje so ji sledili. Zdrznila se je, ko je zagledala strašno revno, suhotno, blede telo v postelji. Pokleknila je na tla in stisnila lice k njegovemu. Bolnik jo je gledal s širokimi očmi.

»Nikiška, me ne poznaš?«

In rekel sem ti, Sabina! Sestra naša, ti bodo rekli. Glej, kako te ljubijo otroci. S kamni se igrajo na belem produ. Iz kamnov so zložili srce ob reki Volgi, majčici naši ...«

»Skloni se, Sabina, in poljubi to srce.«

Blede se mu,« je izpregovoril Grigorijev glasno. Sabina je vstala.

Nikdar vam ne oprostim, da me niste pustili k njemu. Kje imate samovar? Saj se ves trese v mrazu.«

Ne, vroče je pri nas. Kurili smo. Krvi nima več. Poizkusite, morda mu bo čaj pomagal za hip. Lahko ostanete to noč pri nas, gospodična! Ne pojdemo spat. Pripravljene smo spremljati tovariša do postaje,« je govoril Grigorijev.

Prebledela je.

Veste, ni od tistega padca. Prav nič Vas ne sme peči vest. Vzel si je tovor že zdavnaj na rame — ne, bolje rečeno v pljuča. Nekateri izmed nas smo si ga naložili šele sedaj. Prosim Vas, pojdimo k mizi!«

Zgrozo v očeh je strmela Sabina v to temotno družbo. Nažgali so samovar in Sabina se je preplašila — vsi so se v tej svetlobi ozrli v njo in zobje so jim v nekakem smehu zalesketali rumeno. Karte so ležale razmetane po mizi.

Gledate karte, Sabina,« je rekel naenkrat Grigorijev nežno. »Kaj bi! Igrali smo. Solnce in vzori so daleč. Ostala nam je ladja — ta baraka. Mnogo mornarjev nas je v nji. Vsi bi radi zajadrali v izlive Volge. A morje je široko, to veliko morje! Nikdar ne prijadramo k bregovom in pomrli bomo od žeje eden za drugim. Godec naše pesmi si je prerezal vrat, Stenka Razin, kapitan naš, umira nocoj. Vi ste mu bila duša domovine. Hotel Vas je prenovljeno pripeljati nazaj in ker niste ubogali, Vas je hotel ubiti in potovati sam. Ni mogel biti brez dela Stenka naš. Čaj kipi. Samovar — v vseh naših zgodbah mora biti samovar — a tam daleč v tisti široki deželi, kamor ne prijadramo nikdar, kuhajo sedaj živo vino. Mi pa jadramo, jadramo v baraki tej. Tako, Sabina, tu je čaša! Gotovo Vas bo veselilo, da mu sami ponesete čaj.«

Šli so zopet vsi v kot.

Sabini se je tresla roka. Čaj se je razlival čez rob.

»Nikiška!«

Prisluhnili so vsi.

»Nikiška!«

Sklonila se je do široko odprtih oči.

»Nikiška!«

Gregorijev se je nasmejal. Čakajte, grem k mizi po svetiljko, da si ogledam natančneje. Zdi se mi, da je mrtev naš Nikiška.«

H R E P E N E N J E

Od hrepenenja
nocoj je moja duša vsa žalostna.
Vem, tako je bilo že marsikdaj:
hrepenenje se vedno le vrača,
vrača nazaj.

Vendar, včasih je moja duša
izgovarjala drugo ime.
Tiho, poltiho —
kot da nocoj še hrepenenje
za to ne ve.

Vmraku sem šel
mimo pokopališča.
Ljudje nekdanji ljubezni
so sveče prižigali.

Meni ni še nihče umrl,
ki sem mu dal kdaj ljubeče ime.
Jaz še ne morem nikomur sveče prižgati.
A sem jih moral,
moral
vse polno že pokopati —
saj vendar čutim,
kako je v grobovih srce.

Sem ti lagal,
ko sem ti rekel nekoč,
da te ljubim?
Nisem; gotovo, da nisem.
Moja glava slonela je v tvojih rokah,
moja duša je bila v tvojih rokah,
tako sem bil tvoj,
da me je skoraj povedati sram:
saj so vsi moj ponos poznali nekoč.

Pokopališča, pokopališča me strah je nocoj.
Da bi zaménjali,
da bi bil jaz pokopan!
Le pohodite, le pohodite moj grob —
samo, da nosil ne bom več
vaših grobov s seboj.

Koga,
koga sem najbolj ljubil doslej?
Tebe?

Vame poglej:
tvoji voljni gibi so me včasih ujeli,
— nisem ti pravil, a sem žarel od strasti —
vendar ti niso moji poljubi jih vzeli.

Zdi se mi, da se tudi telo ne da vzeti:
nikdar še nisem ničesar,
kar sem ljubil,
obdržal v rokah.

Ali ni bila tvoja duša uklenjena v telo?
Ali ni hodila v tvojem rahlem koraku?
Ni bila v ustnicah?
Ali ti vzela jo je kdo?

In če umreš?
Ali ne bo še vedno duša v belem telesu?
Samo tisočkrat, tisočkrat žalostna?
Ali ne bo še pod trepalnicami
tisoč solza,
ki ti jih nisem mogel ujeti,
ker si odšla?

Nocoj je moja duša žalostna,
da bi mogla umreti.

Vendar, kako da je spet pomlad,
če stopiš le z enim korakom
na ta moj grob?

Kako, da mi tvoja roka življenje odklepa —
kako, da zraste roža
iz tiste rumene prsti,
ki vendar ni lepa —
kako, da ne čutim več trudnosti,
ko me z dobro roko podpreš?
Povej,
je spet v tebi pomlad,
če mi vanjo odpreš?

O, ali ne zmorem
v svojih dlaneh vseh lepot?
Pusti, naj te vzamem samo za hip,
morda ujamem vsaj tisti tvoj žalostni gib,
ko se poslavljaš . . .

Vedno se iščeva.
Drug drugemu praviva: ti.
Slutim te.
Zdaj se prav tesno k meni privij!
Veš, ljubezen je močna —
midva jo morava zmagati!
O n a mora ihteti ob najinih nogah.

O, ta ljubezen!
Da bi mogel —
jaz bi sovražil jo rad,
ker je močnejša od naju . . .

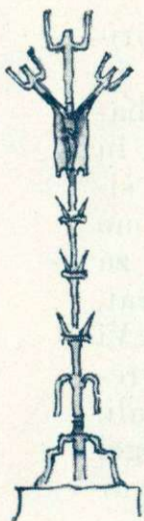
Nocoj sem se stožil.
Zdi se mi, da so naše duše
samo za to ustvarjene,
da lahko ležejo —
(zdaj sem se ustrašil povedati — kam).

Morda šele takrat bom zadnjikrat žalosten,
kadar bom zadnjikrat sam,
kadar ne bom več nikomur mogel povedati:
tebi bi rad bil zvest.

Sem že pri kraju?

Joj, kako smo majhni in smešni
v žalostih:
mislimo, da bomo kdaj končali
svojo povest . . .

Vital Vodusek

MRTVI SE VRAČAJO

France Bevk

I.

V osmih letih povojnega življenja se trgovec Fanči Dragonja ni nobene stvari tako bal kot spomina na Antona Sedmaka, prvega moža svoje žene Berte. Ta strah ni izviral iz kakega praznoverja, ampak iz globljega, le njemu znanega vzroka. V prvih letih zakona se je ogibal slednje stvari, ki je količkaj spominjala na rajnega, celo poti, po katerih je kdaj pokojnik hodil. Slednjič je prodal pohoštvo in oddal trgovino; z ženo in njeno gluho teto Dorothejo se je preselil v drug kraj.

Berta je opazila moževo bojazen. Imela ga je za bolešno ljubosumnega, čudaškega. Tega ji on ni priznal. V novem kraju se je strah polagoma umaknil njegovemu sicer vedremu značaju. Bil ga je sam smeh in goste besede, s katerimi hočejo nekateri ljudje zakriti svojo notranjost. Dragonja je želel in verjel, da se bo strah polagoma docela umaknil vsakdanjemu življenju in bo lahko v miru užival, kar je pridobil: ženo in premoženje. V osmih letih ni nikoli pomislil, da se bo strah nekega dne še povečal in da se tedaj ne bo več bal mrliča, ampak živega Antona Sedmaka.

To se je zgodilo v prvih dneh decembra, deset let po Sedmakovi smrti. Po nestalnem vremenu novembrskih dni se je nebo nenadoma pooblačilo, ceste so se zablatile. Deževalo je drobno, na gosto, vmes se je zdaj zdaj ulila ploha. V tem dežju se je Fanči Dragonja nekega večera vračal iz inozemstva. Brzovlak je bil dospel v mesto že ob desetih, a v zvoniku je odbilo že eno po polnoči, ko je krenil iz ulic v uradniško naselbino sredi polja. V vrsti enostanovanjskih hišic je stal tudi njegov dom. Dežnika ni imel. Voda mu je tekla po krajcih klobuka za vrat, po dežnem plašču na hlače pod kolena in za rokavice leve roke, v kateri je nosil kovčeg. V predmestju je stopil na tramvajsko progo in hodil po tračnicah. Električne svetiljke so se mu zibale nad glavo. Sence, ki so ležale med njimi, so se mu umikale in mu znova prihajale naproti.

S tresnil se je. Občutil je neugodje, ki ga ni povzročila le mokrota, hlad in sence, ampak je prihajal iz njegove notranjosti, iz duše. Vsak hip se je ozrl. Neznansko se mu je mudilo, vendar je nenadoma postal sredi ceste in opazoval človeka, ki je prihajal za njim in zavil v stransko ulico. Ni bil on. Kdo — on?

Šel je dalje hitreje nego prej. Mudilo se mu je. Ne toliko radi dežja, kolikor radi skrite misli,

da bi tisti, ki ga je neprestano slutil za seboj, ne dospel pred njim... Prišel je na trg in za hip postal. Konec predmestja. Tramvajška proga je zavila na desno. Trg je bil zazidan le od treh strani, na zapadni strani se je začinjalo polje. Sredi polja se je videla skozi plašč padajočega dežja vrsta luči. Dom. Pred Dragonjem se je vlekel mlad drevored, na koncu drevoreda se je cepila pot na levo. Med poljem in dolgim zidom četrť ure hoda. Računal je, da bo pohitel — tudi deset minut...

Zapihal je veter in mu zagnal debele deževne kaplje v obraz in v oči. Ulila se je ploha, da je postal sredi drevoreda in se preplašen ozrl. Na cesti ni bilo nikogar. Na drugi strani trga je stala hiša, nad njenim vhodom je bočil balkon svojo skromno streho. Fanči je preskakal kotanje vode, dospel do hiše in se stisnil ob vežna vrata. Debele kaplje so z glasnim štropotanjem tolkle v blato in bičale osirotele veje mladih dreves.

Dragonja je občutil komaj zdaj, da je strahovito izmučen. Imel je občutek, kakor da ga ves dan podijo besi in se ne more ustaviti niti za hip. Oslonjen na vrata je zdajci občutil omamno trudnost. Topo je strmел v curke dežja, ki so tekli z balkona, žuboreli tik pred njegovimi nogami v kotanjice, na katerih so se delali mehurji in sproti izginjali. Zdajci se mu je za hip odpočila tudi duša. Verjel je, da tu ni ne nevarnosti ne strahov, kakor da je z visoko steno teme in dežja zavarovan pred vsem.

Opazoval je, kako so se trgali curki v velike podolgovate kaplje, ki so padale druga za drugo, se lovile, a se niso mogle dohiteti. V slednji kaplji se je lesketala luč bližnje svetiljke. Ko je bil še deček, je dobil nekoč ključek, v katerem je bilo vdelanih šest koščkov belega stekla. Skozi slednje, za lečo veliko steklo, je bilo proti solncu videti povečano sliko. Prav tako kot je gledal takrat skozi steklo tajnost neznanega sveta, čudne erotične prizore, je zdajci gledal skozi svetle kaplje curkov prizore tistega večera, ki so mu v topli omami trudnega telesa, v odpočivanju duše, vsak hip živeje lebdeli pred očmi...

Bilo je že mračno, ko je zapustil monakovski vlak obmejno postajo. Iz ozke, globoke doline so gorele medle luči. Slišalo se je šumenje vode. Nekaj potnikov je sedé ob oknih sanjavo gledalo v somrak. Polagoma so izginile zadnje luči, ostalo je šumenje vode, ki ga je od hipa do hipa bolj zagluševalo hrumenje vlaka. Dolina je bila čimdalje bolj samotna in pusta, bregovi strmi; tu in tam je sedela v bregu osamljena hiša, katere nezagrnjena,

razsvetljena okna so strmela ko plašne oči v nastalo noč.

Dragonja je globoko vzdihnil. Bil je sam v od-delku. Podpisal se je na šipo. »Fanči.« Izbrisal je naglo ime in zastrmel v svetlo liso, ki je bežala z vlakom po nasipu. Po obliki se mu je zdela lisa podobna knjigi, na kateri je vtis-njena njegova senca. Knjiga njegovega živ-ljenja? Spomnil se je na starše. Rodil se je v Pulju. Staršev se ni rad spominjal. Bil je pre-pričan, da so mu z njegovim rojstvom postali dolžniki in da tega dolga niso poravnali. Iz-ginili so, a on je ostal na cesti. Ostalo mu je golo ime. Na šipo je napisal: »Berta.« Tega imena ni izbrisal.

Berta! Kadarkoli se je spomnil nanjo, mu je postalo toplo pri srcu. Imela je črne lase in rjave oči; rad je slišal, ko so pravili, da je lepotica. »Na dnu tvojih črnih oči tri sto hu-dičkov spi,« ji je pogosto citiral in se ji smejal brez vzroka: »O, Berta, Berta!« Ona ga je gledala vsa začudena. Včasih bi bil rad bral iz njenega pogleda, če spomin na rajnega moža še živi v nji. Sedem milijonov mrličev, njen mož je bil kaplja med njimi. Iz Bertinih oči je gledala zgolj skrb za njegovo telesno dobro. Ali ni znal brati? Sčasoma ji je postajala obleka pretesna. »Debeliš se,« ji je dejal. A ona: »Tudi ti, Fanči.« Dragonja je imel majhno telo in nenavadno široko glavo; velike, z rdečimi mrežicami pokrite oči so mu silile izpod čela. Ljudje so opazili, da se je v zad-njih letih zdebelil, kar ga je delalo na videz krepkejšega in mlajšega. Posebnega izraza v očeh in na obrazu, ki ga je ovijal vsega, ni opazil nihče. Opazil ga je Fanči; prav radi tega je tudi sovražil zrcala.

Pred tednom dni se je odpravljajal z doma, žena ga je gledala z nenavadno skrbjo. Tako nemirna ni bila še nikoli. »Ali res moraš iti?« Dragonjo je čudno spreletelo. »Izvozna tvrdka me pošilja — se vé, da moram iti.« Bil je njen družabnik. Hotel se je zasmejati, reči: »Kruh, kruh«, a se je zavzel ob pogledu v ženine oči. »Kaj ti je?« Ni mu znala odgovoriti... Njen pogled ga je spremljal vso pot; postajal je vsako uro bolj nemiren. Ni vzdržal več. Vzel je kovčeg in bežal na postajo.

Zdaj, ko se je brzovlak v besnem taktu čimdalje bolj pogrezal v temo in so izginile zadnje luči ob progi, zadnje hiše v strmih bregovih, so tudi Dragonjo vedno tesneje objemala čuvstva plahosti in težke slutnje. Zvezd ni bilo videti; megle so ležale nizko, prve kaplje dežja so udarjale na šipe. Mimo okna bežeča drevesa so bila podobna pošastim.

Dra-go-nja! Dra-go-nja!« Vlak je tolkel triče-trtinski takt. Novo drevo, morda macesen; Dragonji se je zdelo, da je zamahnila mimo vlaka mrtva roka, ga hotela udariti, a ga ni zadela. Skočil je na hodnik. Znova je posluhnil v takt vlaka: »Dra-go-nja!« Kakor da bi ga kdo klical. Zaslišal je ženski smeh. Prihajal je iz sosednega oddelka. Dragonja se je spomnil, da je bil v eni izmed svetlih lis, ki so bežale ob vlak, zagledal obrise ženske glave.

Pogledal je skozi vrata. Ob oknu je sedel moški, ki se je bil do pasu zavil v visečo suknjo in spal. Nasproti mu je sedela plavolaska, a ob vratih dve črnolaski. »Ali smem k vam?« Zakaj pa ne, saj je prostora dovolj. Čemu so se smejale, ko je prinesel svoj kovčeg? Mlade dame so na potovanju vselej vesele in razigrane. Fanči se je obrnil do plavolaske: »Gospodična, Vas sem že nekje videl; tako znani se mi zdite.« Nato je stisnil roko vsem trem in povedal svoje ime. Smeh gospodičen ga je dražil, da je spačil obraz: »Kaj pa je smešnega?«

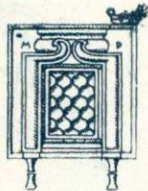
Vi ste sedmi, ki ste nas v teh petih dneh enako ogovorili,« je pojasnila plavolaska. Sedmi? Zakaj ne trinajsti? Fanči se je prisljeno zasmejal. Želel si je družbe in veselja, a mu smeh ni hotel iz srca. »Včasih so si obrazi čudovito podobni.« Dvignil je glavo: »To me spominja na neki židovski dovtip...«

»Ali ste žid?« ga je vprašala črnolaska z za-frknjenim noskom.

Dragonja si ni vedel razlagati, kako da ga tega dne vse jezi in vznemirja. Črnolaska je opazila, da je Fanči rahlo užaljen. »Saj so vendar židje tudi ljudje.« Povedal je, da jih je videl v Galiciji, tudi v Bukovini. Med vojno, to se razume. »Vi ste bili med vojno v Galiciji? Saj je bilo nevarno.« Gospodične so se smejale. Čez trenutek: »Povejte, ali ste ubili kakega človeka?«

Dragonja se je razburil, mahal z rokama, oči so mu motno sijale. »Gospodične bi o takih rečeh ne smele govoriti.« Vesel je bil, da je vlak zavozil na samotno postajo; gospodične so izstopile. »Srečno vožnjo, Vi... židovski dovtip!« so mu klicale. On pa je sedel nasproti tujcu, ki je imel glavo zavito v suknjo. Le včasih je zganil z roko ali z ного, a ni pokazal obraza.

Vlak je vozil skozi predore, skozi soteske, nad prepadi. Dež je trkal na šipe, tema se je zgo-stila. Dragonji je postalo znova neznansko neznosno in pusto, rad bi bil začel pogovor. Imel je občutek, da je poleg speče, zagrnjene mumije sam na vlak, in da bo vlak zdaj zdaj z ropotom treščil v prepad. Neumno je kaditi

cigareto za cigareto in venomer strmeti v modrikasti dim. Porajale so se mu misli. Kdo je ta človek? Suknja staromodna, čevlji skoraj novi; roke majhne, negovane.

Prižgal si je novo cigareto in pogledal skozi okno. Predor. Beli dim se je zgostil ob oknih. Ropot koles je bil zamolkel, odmevajoč. Dragonja je zabobnal s prsti po mizici. Vlak je zapustil predor in zavozil na most; Fanči je spustil ustnik na tla in ga naglo pobral. Zgrabilo ga je, da bi bil spečega človeka udaril v obraz.

Morda je mrtev... Ta misel mu je prišla kljub temu, da je razločno opazil, kako se je speči večkrat zganil, in sicer tako živa, da mu je od groze kri zledenela po telesu. Med vojno so na bojišču v Bukovini živeli noč in dan, spali in jedli na nekem pokopališču, skozi katerega je šla bojna črta. In vendar ga nikoli ni bila objela taka groza kot v tistem hipu. Sklenil je, da neznanca prebudi. Vlak je zavozil na postajo in nenadoma obstal. Dragonja se je zamajal in se nalašč oprl z roko na tujčevo koleno. Ta se je predramil in naglo pogledal skozi okno... Vlak je že vozil dalje.

Neznanec je nosil naočnike s črnim, roženim robom. Oči, ki so se zdajci uprle v Dragonjo, so bile nenavadno budne; nihče bi ne verjel, da je ta človek pred dvema minutama še spal. Izraz njegovega obraza je bil nebrižen. Ovrtnica mu je visela postrani, lase je imel zmršene.

Fanči se je bil ob prvem pogledu vznemiril, obšla ga je mrščavica. To vznemirjenje je bilo tako močno, da bi ne moglo biti hujše, če bi bil spoznal, da mu nasproti sedi mrlič. V hipu se je pokesal, da je stopil v ta oddelek, da je zbudil neznanca, da se tistega večera vrača domov. Če bi ga žena ne bila tako čudno gledala ob slovesu, bi ne bil prišel v tako strašen položaj. Včasih so najusodnejši dogodki na najskrivnostnejši način zvezani med seboj, kakor da je že vse naprej določeno in človek ne more ubežati usodi. V najkrajšem hipu, v katerem se more roditi človeška misel, je spoznal, kako prav je, da se vrača, da je stopil v ta oddelek in prebudil neznanca, sicer bi bilo prepozno. Tujec, ki je sedel nasproti Dragonji, je bil podoben Antonu Sedmaku. Fanči ni pričakoval, da bi mu ta segel v roko in ga pozdravil, čakal je nekaj hujšega.

Nič se ni zgodilo. Tujec je nekaj iskal po žepih, Dragonja je spremljal vsako njegovo kretnjo. Še se ni oddahnil od globokega začudenja in groze. Strmel je znova v rjave lase, v izraziti nos, v ozka lica, v zalisce in v črnega metulja pod nosom... Njegov pogled je obvisel na teh

brčicah, kakor da se je ujel. Krčevito je stisnil roke, da mu niso trepetale. Brki so bili krajši kot pri Sedmaku, ustnice debelejše; v bližini nosa je sedela bradavica...

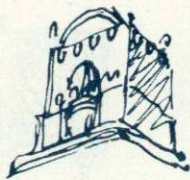
Še spomin na grozo, ki jo je bil doživel Dragonja pred nekaj urami, je bil tako močan, da so nenadoma ugasnile slike v padajočih kapljah in se je prebudil kot iz mrzličnih sanj. Po trgu je prihajal človek brez dežnika in se nameril naravnost proti njemu. V grozi spomina je Fanči stisnil pest, da bi se branil. »Tak naliv kot v poletju...« Neznanec je stal poleg njega in se stresal ko pes, ki je zlezal iz vode. »Človek ne more nikamor...« Dragonja je pogledal neznanca sprva z nejevoljo, nato mu je bilo prijetno, da ni sam. Rad bi bil celo govoril z njim, da bi se otresel nadležnega spomina, a ni mu bilo mogoče. Neznanec je gledal skozi pajčolan dežja na drevje v polju in se ni več zganil.

Čemu se tako bojim?« Dragonja je grenko pomislil in znova uprl pogled v svetle kaplje, ki so se trgale od curkov. »Sedmak je mrtev. Že deset let.« Toda le mrtvega se je vse dni bal in bežal pred njegovim spominom. Šele tega večera, ko je zagledal na vlaku njemu podobnega človeka, je bil od hipa do hipa bolj prepričan, da je mogoče še živ...

Ko se je bil v vlaku prebudil iz prvega topega začudenja in groze, je hotel ugotoviti, kdo je človek, ki mu sedi nasproti. Ta je bil prižgal cigareto, se naslonil s hrptom in gledal v svetle kaplje, ki so padale na šipe... Dragonja je opazoval vsako njegovo kretnjo; imel je občutek, kakor da se mu pretaka strup po žilah. Človek lahko spremeni obraz, svojih navad, priučenih kretenj ne spremeni nikoli. Vse prav tako, kakor Anton Sedmak. Še iste oči so zrle skozi naočnike. Fanči v posmrtno življenje ni verjel, v prikazovanje duhov je verjel. In vendar ni mogel biti duh, ki je sedel pred njim. Toda — če bi bil pravi, živi Anton Sedmak, bi se bil s katerokoli kretnjo, vsaj z bleskom oči že izdal. Logika človeka pomiri, pomirila je tudi Dragonjo.

Podobnost med ljudmi je lahko skrivnostno usodna. V mraku velikega mesta ga je nekoč pozdravila ženska: »O, ljubi moj!« Tuj človek mu je ponujal roko: »Zdravi, gospod Jernej! Kako gre?« Berta je nekoč prišla domov in rekla: »Videla sem človeka, ki je bil za las podoben rajnemu Antonu.« Njega je tedaj vznemirilo, ni mogel prikriti. Vendar — take pomote govorijo mnogo.

Za las podoben? Žena je pretiravala. Spomin na moža je bil v njeni duši že pobledel, zato je laže našla podobnost. Rjavi lasje, rjave oči,

zalisci — vse to dela ljudi presenetljivo podobne. Zapomnil si je bil dan in uro Sedmakove smrti... Kljub temu — okoliščine so bile take, da je vse mogoče... Take okoliščine, da bi zdajci Anton Sedmak ne sedel mirno ob oknu in gledal skozenj, če bi bil on...

Morda ga opazuje v šipi. Fanči se je za hip umiril. Ko je tujec vrgel ogorek cigarete na tla, je Dragonja odprl tobačnico in ponudil: »Izvolite cigareto. Moje so izvrstne; makedonski tobak.« Tresla sta se mu roka in glas.

Tujčev globoki pogled ga je tako prevzel, da je pozabil prižgati cigareto, nato sta zagoreli dve vžigalici hkratu. Fanči se ni mogel iztrgati iz tujčevega pogleda, tako se je bil ujel vanj. Neznanec je prihajal z Dunaja. Namenjen je bil prav tja kot Fanči. Po trgovskih opravkih? Odgovori so bili kratki, na zadnje vprašanje je nekaj nerazločnega zamomljal.

Moje ime je Fanči Dragonja.« — »Rasberger,« je zamrmral tujec mrzlo.

Dragonji je bilo ob predstavljanju zastalo srce, izmučen je sedel na klop. Če bi bil ta prizor trajal le nekaj minut, bi ga bila zadela kap. Cigareta mu je padla na tla, pogazil jo je z nogo. Opazil je, kako je v hipu nekaj zagonetnega, rahlo rogajočega se spreletelo tujčev obraz. V Dragonji se je znova dvignil dvom...

Vdrugič se je prebudil iz misli. Še je stal pod balkonom, še je vedril človek ob njem. Nenadoma je iztegnil roko na dež in dejal: »Lahko noč!« Izginil je ob hišah. Ploha je bila ponehala, deževalo je enakomerno, drobno in na gosto kot prej. Od naselbine sredi polja je bilo znova videti luči. Po trgu so se lesketale mlake vode, ki so jih pokrivali vedno živi, gibajoči se krogi. Dragonjo je nenadoma podžgala črna misel, bežal je po drevoredu, da čimprej doseže polje in dom.

Bil je kakor preganjan, vendar je prav sam ves večer preganjal skrivnostnega tujca. Ali ga je morda opazil, kako mu je sledil od postaje v razdalji petdesetih korakov? Stopila sta v isto kavarno. Rasberger se je skrtil za časopis in se dolgo ni prikazal izza njega. Bral je časopis za časopisom, hlastno, kakor da nečesa išče. Le enkrat se je ozrl po Dragonji, dolgo, vprašujoče, nato se ni zmenil več zanj.

Na tem človeku je bilo nekaj skrivnostnega. Dragonja je tega večera občutil, kakor da je vse, česar ne razume do dna, naperjeno proti njemu. Bolj ko ga je opazoval, manjša se mu je zdela možnost, da bi bil ta človek pravi Anton Sedmak. Kljub temu ga je zanimalo vse, kar je bilo z njim v zvezi, namen prihoda, kje stanuje... Prodreti mu je hotel do dna, razbliniti zadnji sum.

Ure so tekle počasi. Omizja so se spraznila. Suhi natakak je taval iz kota v kot in spravljal časopise na kup. Pod zeleno lučjo je vpila družba kvartopircev. Dragonja ni mogel več sedeti ne brati, ne kaditi. Slednjič je plačal tudi Rasberger. Ne da bi se ozrl po njem, je stopil na cesto.

Dragonji je bilo ostudno in mučno vohuniti za tem človekom. In vendar se tega ni mogel ubraniti. Videl ga je, kako je obstal pred hotelom in pozvonil. Fanči je čakal na dežju dolgih deset minut; bal se je, da bi ga kdo mimoidočih ne spoznal. Hotelska vrata so se iznova odprla, izstopil je človek, ki je bil ves zavrt v suktnjo, obraz mu je zakrival dežnik, izginil je v stransko ulico.

Ali je bil Rasberger? Dragonja je stopil k hotelu in pozvonil. Na vprašanje, ali ni pred kakimi desetimi minutami vstopil tak in tak človek, po imenu Rasberger, ga je vratar pisano meril od nog do glave in mu dejal: »Človeka s takim imenom ni pri nas. Kaj želite?« Stara ženska, ki je pometala stopnice, ga je spoznala. »Vi ste, gospod Dragonja?« In proti vratarju: »Gospod z roženimi naočniki in zalisci je bil pač tu.« Vratar je postal vljudnejši: »Da, toda ta se piše Novak.«

Fanči je bil pozabil vprašati, če je bil tisti človek iznova odšel na ulico. Dejstvo, da je bil povedal njemu drugačno ime kakor v hotelu, ga je iznova navdalo s tako grozno sumnjo, da je bežal po ulici kot blazen. Zbal se je stražnika, ki je gledal za njim in se ustavil. Morda ga še obdolžijo kakega zločina. Misel, da je šel oni ta čas iskat svojo ženo, je bila tako neumna, otročja, vendar ga je mučila tako živo, da se ob dolgem zidu, ki se je vlekel ob polju, ni več zmenil za kotanje in dež. Premočen in upehan je bežal po blatu in zamižal vselej, kadar mu je noga zašla v vodo in so se mu zagnali umazani curki v obraz.

Pretaklo je morda samo kakih pet minut, kar je bil zapustil zavetje pod balkonom, a se mu je zdelo neznano dolgo. Na cesti ni bilo luči, le zid se je medlo odražal iz teme. Drevesa so se počasi pomikala mimo, ni se upal ozreti nanje. Nekaj neznanega ga je zgrabilo v prsih in ga tiščalo v možganih. Ulila se je nova ploha. Zdaj ni bilo nikjer zavetja. Upehan in premočen je hodil počasneje, v prsih mu je hroplo, imel je občutek, da ga razganja nekaj strašnega in sili iz njega. Pot je nenadoma zavila na levo ob hišah, ki so pokojne ždele v dežju in se svetile v mokroti.

Vrata na vrt so bila odprta. Dragonja je z enim samim pogledom preletel vse: vodnjak, utico, lipo in grede... Kakor da ga je to pomirilo,

je odločno stopil do hišnih vrat in pozvonil. Ob hiši je stalo golo drevje, zadaj trta in zid, za katerim se je raztezalo polje do reke. Trepetajoč od mraza in razburjenja je poslušal glas zvonca, ki je drobno brnel v veži, in čakal. Spalnica je bila ob vhodu, tetina soba je bila obrnjena na vrt. V hiši se nič ni zganelo. Dragonja se je razburil in začel nabijati s pestmi po vratih.

Kaj to pomeni?« je srdito vprašal belo roko, ki se je prikazala skozi temnice; obraza ni videl.

Žena mu je odprla. »Zakaj razbijaš? Pravkar sem trdno zaspala.« Bila je nejevoljna, toda ko je zagledala moža premočenega, izmučenega in s čudnim bleskom v očeh pred seboj, se je pomirila.

»Kakšen pa si! Zakaj nisi vedril?«

Dragonja jo je gledal globoko v oči. Zdela se mu je tuja. Spreletela ga je globoka sumnja. »Ali je še moja žena?« se je vprašal. To tiho vprašanje, ki ga je bil zastavil samemu sebi, ga je zadelo tako bridko, da se je ugriznil v ustnice in spustil kovčeg na tla.

Žena se je pomračila in pobrala kovčeg. Odšla sta v spalnico. Dragonja je sedel na stolicu, kakor da odpočiva in zrl izpod čela. Berta se je oslonila na mizo, a ni mogla govoriti. Spoznala je, da moževo razburjenje in nejevolja ne izvirata zgolj iz trudnosti in mokrote, ampak imata globokejšo vzroke... Kakšne?

»Nisem te pričakovala. Saj si dejal...«

Ali ti morda ni prav, da sem prišel?« jo je prekinil. In ker mu žena ni odgovorila, jo je vprašal skozi stisnjene ustnice: »Ali je bil medtem kdo pri nas?«

»Nihče«, je odgovorila ona z žalostjo v glasu.

Dragonja je verjel njenemu glasu in njenim očem. Berta ni znala lagati. Postalo ga je sram, da je mislil kaj takega, da se je bil razburil, srce se mu je pomirilo, tudi oči so mu zrle za spoznanje drugače kot prej.

Žena je opazila moževo pomirjenost, zato se ga je upala vprašati: »Kaj se ti je pripetilo, da si tak?«

Dragonji je bilo neprijetno. Izdal se je pred ženo, da je nenavaden. Tisočkrat nemogoče, da bi razodel, kaj se mu je pripetilo. »Ali si zaprla vrata?« je vprašal. Ali vse noči ne bo imel miru? Če je drugačen, je to treba zakriti. Potegnil je z roko preko čela, kakor da bi hotel z deževnimi kapljami vred izbrisati vse, kar je bilo.

»Truden sem, bolan; prehladil sem se...«

In kakor da je žena šele tedaj zagledala vodo, ki je v curkih tekla od njega in se odcejala po podu, je planila k njemu.

Sleci se, da ne dobiš pljučnice! Naglo!«... Moj Bog! Kdaj pa je prišel vlak?... Hitro v posteljo...«

Zlagal se je, da je imel vlak več ur zamude. Saj je bilo neumno, vendar ni mogel govoriti drugače.

»Lezi! Skuham ti lipovega čaja...«

In vendar tisto neznano v Dragonjevih očeh ni ugasnilo popolnoma, tistega ženi ni bilo mogoče skriti. Ko se mu je pomagala sleči in ga je zagrnila, ga je z vprašujočim pogledom merila nekaj trenutkov, nato je odšla skozi vrata.

2.

Vkuhinji je gospa Berta nenadoma obstala in se zazrla v steno. Tri ostre gube so se ji zarezale v čelo. Zdaj, ko ni imela moža pred seboj, je bila njegova sprememba še jasnejša kot prej. Včasih vso noč ni prišel domov, dasi je v mraku le nerad stopil iz hiše; ko je šlo za to, da prodajo vse in se preselijo, ga je ubogala radi trde besede. Tega večera je bil zagonetnejši kot kdaj prej. Pomislila je na svojo težko slutnjo pred tednom, ko je mož odhajal z doma. Kaj se mu je zgodilo? To ne more biti zgolj čemernost in bolezen.

Izpod stropa je sijala svetla luč; pohištvo in vezenine na stenah, vse je bilo belo, čisto. Berta je odprla omaro in se zamišljena ozrla po posodi. Vonj po živilih je udaril iz predalov, a nji se je zdelo, da ji je duh davnine zaplaval v nosnice. Muzej družinskih spominov. Kadarkoli je videla porcelanaste skodelice za čaj, za kavo, kozarce, krožnike, pribor, se je spomnila na očeta, na mater, na svojega prvega moža in na njegovo mater. Na to Dragonja svoj čas ni bil pomislil. Če je hotel ubiti vsak spomin na pretéklost, ne bi bil smel prodati le posteljnega perila in pohištva, moral bi bil uničiti vse, vse, razbiti ves ta japonski in češki porcelan, ki so ga dan za dnem prijemale roke njenih dragih in ga nosile k ustom. Med posodo je stal hranilček, v katerega je metal Anton novce, ko je bil še deček. V albumu je hranila njegovo sliko iz deških let. Fanči jo je trikrat vprašal: »Je li to tvoj rajni brat?« In ona je prikimala. Ali je lagala? Pretežko ji je bilo raztrgati to sliko; deček s podolgovatim obrazom in suhim vratom ji je neznano ugajal...

Berta se je zdrznila iz spomina. Vrata omare je pustila odprta, prižgala je samovar. Zelenkasti plamen je šumel in se trgal. »Kaj tožiš, kam bi rad ušel?« je gledala Berta vanj. Šum ji je prijetno del. Rada bi bila zamorila vse, kar se je neprijetnega rodilo v njenih mislih.

Želela je slajših spominov in predstav. Iz spomina so vstajale besede rajnih: moža, matere in očeta — in se družile v nerazločen šum samovarja. Ona jih je razumela. Slike so se pisane vrstile pred njo, se prekopicavale druga čez drugo, ona je razločno videla vsako posebej... Hranilček v obliki jabolka, slika dečka s podolgovatim obrazom in suhim vratom... Poleg hranilčka je stala skodelica za kavo, poslikana okrog in okrog s prizori iz življenja. Berta je videvala za njo suhljati obraz Sedmakove matere, kako sedi majhna, sključena za mizo. Njene oči so bile vedno žive, vedno mežikujejo. Ob vsaki besedi se je zganila njena ukrivljena brada, kakor da vse, kar pripoveduje, dvojno poudarja.

Mati je tako nerada pripovedovala o svojem življenju. Berta si je le iz posameznih drobcev njenega in Sedmakovega pripovedovanja ustvarila celo sliko. Sedmakov oče je bil podeželski uradnik, mati hči srednje premožnega trgovca. Mož ji je umrl in zapustil edinega sina. Tedaj je imela nekaj prihranjenega denarja, pokojnino in nejasno bodočnost pred seboj. Njen oče je znal računati, pogledal je hčer v oči: »Ali bosta denar, ki ga imaš, in pokojnina zadostovala, da boš izšolala sina?« Preveč je ljubila osemletnega Tončka, da bi je to vprašanje ne bilo zbodlo v srce. Sanjarila je, da mora postati nekaj velikega iz njega. »Začni s trgovino!« je silil vanjo oče. Ubogala je.

Preselila se je v mesto. V ozkih ulicah, ki so se ko vozli prepletale med seboj, je ugodno kupila manufakturno trgovino. Ta je stala na vogalu dveh ulic, temna in neprijazna, še podnevi je v nji gorela luč.

Gospa Angela Sedmak nikoli nikomur ni priznala, kako se je morala spočetka boriti. Po ves dan je ostajala v trgovini. Sinovi vzgoji se ni mogla posvetiti v dovoljni meri. Bil je razvajen, sam svoj, vendar jo je ljubil. V trgovini je pisal naloge, opazoval kupovanje in prodajanje. Mati je spoznala, kako mu od dne do dne gineva veselje do učenja. Nekoč je odšla za nekaj minut iz trgovine, sin je medtem postregel kupovalce tako gladko, kakor da je izučen prodajalec. Mati je bila ponosna nanj, vendar jo je to nemilo zadelo. »Ali si si že izbral poklic?« Odgovoril ji je, da bi bil rad trgovec. »Ali nočeš biti za profesorja, sodnika?« Sinu so črke v knjigi plesale pred očmi, radi ljubezni do matere mu je bilo težko.

Kadarkoli je mati v poznejših letih pomislila na tisti čas, je imela solze v očeh. Molčala sta oba do velikih počitnic. Z drhtečo roko je položil sin izpričevalo pred mater. Ta se je

strašno začudila. »Kaj je s teboj?« Anton je pripravil odgovor po poti; ob pogledu na mater je ves onemel.

Za koga so bili naslednji dnevi bridkejši, za sina ali za mater? Zdelo se je, da hodita vsak svoja pota, mislita vsak svoje misli, a je vendar neizogibno, da se bosta nekega dne srečala in spregovorila isto besedo. Da se je sin ob začetku šolskega leta napravil in šel v šolo, to je dosegel materin žalosten, proseč pogled. Vendar je ona opazila, kako so njegovi raztreseni pogledi begali od knjig skozi izložbeno okno na ulico. Zunaj je šumelo življenje, iz knjige je gledala mrtva črka. Mati se je vpraševala: »Kaj je tako lepega in nerazumljivega na ljudeh, ki hodijo mimo?«

Prišel je dan, ko je izvedela tudi to. Sin je povedal: »Mati, gospod ravnatelj Vas kliče.« Mati se je zamajala, a je šla. Vrnila se je objokana, blede, s trdnim in jasnim sklepom v srcu. Pogledala je sina prodirno, a reči mu v tistem hipu ni mogla ničesar, kakor da ji je jezik omrtvel. Šele naslednjega jutra se je izvilo iz nje: »Ostani v trgovini!«

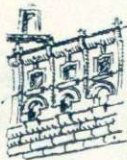
Leta so pretekla... Šola je bila pozabljena, izbrisan bridek občutek, ki je preganjal sina: ali sem materi storil krivico? Tudi mati se je tedaj komaj medlo spominjala, da je nameravala s sinom nekaj velikega. Opazovala ga je v trgovini veselega, gibčnega. Bolj ko je gineval spomin na preteklost, globokejše je bilo čuvstvo sreče in zadovoljstva...

»Pa kakšen je bil Tone takrat?«

Berta se je zavedela: ob spominu ji je ušlo vprašanje skoraj glasno z jezika. Voda je vrela. Vrgla je vanjo čaja in postavila posodo na ognjišče. Spomnila se je na moža. Že je hotela stopiti v spalnico, ko je pomislila: »Morda že spi.« Ostala je in rahlo zaklopila oči. »Pa kakšen je bil Tone takrat?« To je stokrat vpraševala mater, ona ji je stokrat odgovarjala s hrvatskim naglasom, ki se ga nikoli ni docela znebila. Berta si je ustvarila v duhu njegovo sliko: visok, bled, brčice mu poganjajo pod nosom. Takšnega je videla še v tistem hipu v mislih pred seboj.

Vrnil se je od vojakov, tedaj pa je bil že zrel človek. »Oženiti se boš moral; jaz ne bom več dolgo,« mu je dejala mati.

Berta je stresnila z glavo. Ali je mati mislila nanjo že takrat, ko je to dejala? Vse davnaj pokopano je tega večera nenavadno živo stalo pred njo... Precedila je čaj v posodo, na kateri je bil naslikan kitajski mandarin z dobrodružnim smehom na licih. »Kdo je kupil to posodo?« je vpraševala očeta. A on: »To je mati prinesla, to so nama darovali. Glej, da

je ne razbiješ; dragocena je.« Nji je bila dragocena radi spomina, ne radi visoke cene, kot je mislil oče. Po materini smrti jima je gospodinjala teta, bila je strožja kot mačeha. Oče je bil upokojen davčni uradnik, vodil je knjige v neki trgovini. Berta ni poznala lepe mladosti: sobe in stopnice, ulica in stroga teta. Anton se je bil pravkar vrnil od vojakov, ko so prišli stanovat v isto nadstropje, v katerem sta stanovala on in njegova mati. Srečavala sta se na stopnicah, njuna pogleda sta se velikokrat ujela. Berta ni mogla vedeti, da je vselej, kadar je šla mimo trgovine, gledalo za njo mladeničevo oko in vzdrtelo njegovo srce. **O**tem ji je Anton pripovedoval pozneje. Tudi ni zamolčal, kako globoko je zardel in si očital, da jo je pozdravil, preden ji je bil predstavljen. Roka mu je bila sama od sebe segla po klobuku. Ne, ona ni opazila tega. Priznala pa si je, da so ji bili njegovi pozdravi od dne do dne ljubši. Nekoč ji je ušel nasmeh, Anton jo je nagovoril. Doma si je bridko očitala, da je bila tako nerodna in ni znala reči pametne besede.

Mati je pozneje rada pripovedovala, kako je bila opazila njuno zблиževanje. Anton je sprva tajil, a je lahko spoznal, da je to materi všeč. Od tedaj je mislil na Berto pogosteje, le približati se ji ni upal ne znal.

Ktemu je pripomogla smrt njenega očeta. Neko dne so ga bili prinesli iz trgovine, zadel ga je bil mrtvoud. Berta se je spominjala tistih hipov z globoko bridkostjo; bila je kot blazna, ni vedela, kaj se godi z njo. Ostala je sama na svetu, teta se je bila zaprla v svojo sobo, le Sedmakovi so ji bili priskočili na pomoč.

Tiste dni, ko je vse dišalo po svečah in po cvetju, ko solze niso nehale teči in sožaljno šepetanje ni utihnilo, sta se Berta in Anton videla najpogosteje. On jo je prvi tolažil in izpraševal, kaj naj stori zanjo. Po pogrebu se mu je prisrčno zahvaljevala in ga vprašala, kaj mu dolguje za delo in skrb. Prilika je nanesla, Anton je prosil za njeno toplo pozornost. Tega bi mu še prositi ne bilo treba.

Berta si ni mogla tajiti, da je naslednje dni večkrat nagonsko zapustila stanovanje v hipu, ko je imela Antona srečati na stopnicah ali na cesti. Žalost za pokojnim očetom se je polagoma umikala nečemu drugemu, kar je bilo važnejše, odločilnejše zanjo. Preden je slekla črno obleko, je občutila najglobokejše veselje ljubezni, smeh še v vsaki misli, ne samo v besedi...

Bila je neumna, otročja in vendar je bilo vse tako lepo. Anton ji ni mogel vsega povedati, pisal ji je pismo. Ona bi se mu še pisati vsega

ne upala in ne mogla, toliko lepega in skrivnostnega je bilo tedaj v nji...

Še ob spominu jo je toplo spreletelo po životu. Trikrat je postavila sladkor na mizo in ga znova odložila. »Čaj bo mrzel,« je pomislila. »Morda je zaspal...« Tega večera jo je neznanu zadrževalo v kuhinji. Ali se je bala stopiti pred moža? Ali je čutila dušno potrebo, da obudi spomine in se ogreje ob njih?

Na skodelici, ki jo je držala v rokah, je bil naslikan šipek. V tisti skodelici ji je Sedmakova mati ponudila čaja, ko jo je bila prvič povabila k sebi. Bil je prav tak večer kot tistega dne, dež je trkal na šipe. Nikoli ni pozabila začudenja, ki ga je videla na Antonovem obrazu, ko mu je mati naznanila v predsobi: »Gospodična Berta je pri nas.« Stisnil ji je tresočo se roko, a v njenih očeh je bral ljubezen in srečo.

Poročka se je izvršila v vsej tihoti. Prve dni njunega zakona jo je vznemirjalo le tetino vedenje. Ta ženska je ljubila izmed vseh bitij le rajnega brata in sivega mačka. Brat ji je umrl, ostal ji je maček. Bertino možitev si je razlagala kot upor proti nji. Ostala je sama v stanovanju, oddajala sobe, dasi je bilo pohištvo last nečakinje. Ta je večkrat tiho jokala radi njenih ujedljivih besed. Anton je znal vsako gubo njenega obraza, najmanjšo žalost in nejevoljo izgledati z besedo in smehom. »Iz te skodelice sem pila, ko sem bila prvič pri vas,« mu je dejala nekoč. Antonu se je radi tega skodelica s šipkom tako priljubila, da mu je morala nalivati vanjo vsako jutro, vsak večer. Od sreče se mu je tedaj naslanjala na ramo: »Ali bo vedno tako?« In on ji je odgovarjal: »Vedno.«

Spomini, spomini... Berta se je smehljala v skodelico, kakor da znova preživlja ure preteklosti. Nehote je pomislila: »Ali nisem zadovoljna?« Ni se pritoževala, nekatere ure so bile celo lepe, vendar prejšnjega življenja s sedanjim ni smela primerjati. Nekoč je bil praznik, a zdaj je delavnik vse življenje iz dneva v dan. Neumno bi bilo, da bi si lagala... Kako bedasto, da je Dragonja prodal pohištvo, se preselil v drug kraj, da bi zabrisal spomine. Ženska rada pozabi in zataji preteklost, a le tedaj, če je sedanost lepša. Sicer jo vsaka malenkost tisočkrat spominja na dni sreče, še preprosta razglednica prebudi stara čuvstva v nji. Če bi bil zažgal in uničil vse, bi bil ostal vonj cvetic v prirodi, šum vetra; še dež, ki bije na okna, obuja spomin na ure poltihega kramljanja in branja iz knjig. »Fanči bo pil iz te skodelice,« je pomislila. Nekaj mikavnega, maščevalnega je bilo na tem.

V veži je zaropotalo. Berta se je zdrznila in naglo stopila do vrat. Sredi svetlobe, ki se je bila razlila iz kuhinje, je sedel sivi maček in mežikal, oslepljen od luči; Berti je tolklo srce. Nekaj zloveščega je videla v tej živali. Zapodila jo je. Nato je vzela postavek in stopila do vrat spalnice. Bila je zaklenjena. Potrkala je.

Prred njo je stal Fanči skoraj gol, ogrnjen v odejo in jo gledal prodirajoče, skoraj srdito, obtožujoče:

»S kom si govorila?«

M ačka sem zapodila,« mu je dejala. Dragonji se je šele zdaj zazdelo, da je žena hodila zelo dolgo, dasi se je prej vsak trenutek bal, da bo že vstopila.

3.

V tistem hipu, ko je ostal Fanči sam v sobi, ga je znova objel strah, kakor da prihaja od tople postelje in mu pronica v telo. Dež je štrkal na temnice, po cesti je drdral voz. Slišal je ženo, ki je odprla vrata v kuhinjo in jih zaprla. Nato je potihnilo vse. Prižgal je luč; rdečkasta svetloba se je razlila po stenah. V tistem hipu bi mu bila bela svetloba ljubša. Bilo mu je, kakor da sije skozi rdečo, franžasto ruto, ki je ovijala luč, nekaj zloveščega, grozečega.

K rčevito se je branil misli in spominov, vendar so mu prihajali sami od sebe, kakor do smrti utrujenemu človeku spanec. Ni jih prebujal kakor Berta, porajali so se mu sami, kakor da slike davnega življenja prežijo v njem in čakajo vsake ugodne prilike, da tisočkrat žive planejo na dan. V teku let jih je bil uspaaval v želji, da bi izginilo vse, kar je bilo in bi ostala gola sedanjost. Če so kdaj hotele govoriti svoj nemi jezik, jih je zamamil s smehom in z dovtipi, včasih tudi z vinom. V temi so bile te slike najjasnejše, skoraj nepretrgane, zato se je teme bal. V žarki luči so pobledle in se niso s tako silo valile nanj.

N a njegovem življenju je ležalo nekaj težkega, grdega. Še mladost, ki je za slednjega človeka najslajša, mu ni vzbujala veselih spominov. Sramoval se je bede in uboštva tistih dni, videl je tropo kričočih, umazanih otrok pred seboj; smrad ulice, izobešeno perilo, ki je viselo z vseh oken in balkonov. Očeta se ni spominjal, materin obraz je plaval v umazani megli in se mu je vedno bolj oddaljeval. Ko ji je bil nekoč popil vso kavo in pojedel ves kruh, ga je tepla: »Tak si kot tvoj oče; vzal bi, a dal ničesar.«

T edaj je bilo prvič, da mu je mati omenila očeta. V duhu si je bil ustvaril njegovo podobo:

velik, močan mož, z brki preko lic in z gromkim smehom. Bil je ponosen nanj; rad je slišal, da mu je podoben, dasi je bil majhen, izhiranega telesa in velikih, izbuljenih oči.

M ati je nekega jutra pobrala svojo obleko, povezala vse v culo in se z bežnim pogledom ozrla po njem. »Mama, kam greste?« Položila je roko na njegovo glavo: »Tiho!« Kadarkoli se je pozneje spomnil na to, se mu je zdelo, da še vedno čuti blaženost tega dotikljava in vroč val krvi po telesu. Bil je edini dotik, ob katerem se jima je nekaj trpkega, a obenem blažilnega prelilo iz duše v dušo. Takrat ni mislil na očeta; mati se mu je tiho zasmilila, ni vedel zakaj. Morda se je v tistem trenutku tudi on zasmilil materi, vsaj za hip... V naslednji minuti se je že odtrgala od njega, na vratih se ni ozrla. In vendar si jo je vselej najjasneje predstavljal tako, kot jo je videl zadnjikrat: s širokim hrbtom in rumeno krpo na bluzi.

K o je odšla, se je stisnil pod odejo in zaspal. Prebudil se je pozno, a bil je še vedno sam. Iz podzemskega stanovanja je bilo videti skozi nizka zamrežena okna le noge ljudi, ki so hodili mimo. Gledal je, da bi uzrl noge svoje matere. Ni je bilo... Proti poldnevu je prišla stara mati. Visoka, sivolasa, z zagorelim, a zgubanim obrazom in ostro gledajočimi očmi. Zgrabila ga je ko mačko, ga oblekla in umila, mu dala kos kruha in pest fig. Godrnjaje je pretaknila stanovanje, odnesla, kar se je dalo odnesti, in vzela njega s seboj.

F anči je ostal pri babici in dedu. Babica je bila stroga v besedah, a po duši dobra; ni je maral. Ded je bil veseljak, pripovedoval mu je mične zgodbe o tatovih in pretepačih. »Ti boš dečka pokvaril,« ga je karala babica. Fanči je začel hoditi v šolo, naučil se je kvartati in kleti. Ded in babica sta se sporekla, v katero obrt ga bosta dala; zmagala je babica. Vstopil je v manufakturno trgovino.

Š kric!« ga je zmerjal ded. Častihlepnemu dečku je bilo to po godu. Iztrgal se je iz ulice, iz preteпов in kletvine, stopil je v družbo ljudi, ki so se gladko vedli in lepo oblačili. Naučil se je veseljačenja in neumnih zabav, pod črno suknjo se je skrivala nagota nevednosti. »Ti nimaš značaja,« mu je očital ded. Sodba ga je bolela, zato deda ni več maral. Babica ga je zdaj gledala kot boga.

K malu sta se z dedom za trajno sprla. Ubil je mačka, ki je legel na njegovo posteljo in mu zmečkal polikano srajco. Odločil se je, da zapusti streho, pod katero je prebil vso svojo mladost od petega leta. Ded ni več spregovoril z njim, babica pa je skrbela: »Da ti bodo le

postregli, kjer boš.« Postal je. Zgrabilo ga je v dušo kot takrat, ko je bila mati ob slovesu položila roko na njegovo glavo. Ta starka ga je bila zapuščenega ko mačko potegnila iz postelje in mu dala kruha. Zdaj je stala bolehná, sključena na robu groba. To čuvstvo je trajalo le za hip. Nenadoma se je zdrzil kot nekđaj njegova mati, pokazal hrbet in odšel.

Bertina teta Doroteja je bila babičina daljna sorodnica in njena dobra znanka. Pri nji je odslej Fanči jedel in stanoval. Trikrat ji je babica priporočala svojega vnuka, trikrat jo je prosila, naj mu tega ne pove. Doroteja ga je gledala s prijaznim očesom in ga imenovala svojega šorodnika. Uvedla ga je v družino Antona Sedmaka, predstavila ga je bila Berti. Seznanil se je z gospo Angelo, »ki človeka s pogledom slači do kosti«.

Dragonja je ob tem spominu takoj jasno videl pred seboj Antona Sedmaka in njegovo mater, kakor da visita v rdečkasti svetlobi na steni... Planil je kvišku in nekaj trenutkov nepremično strmél. Ali je bil privid? Morda so se mu v mrzlici porajale prikazni? Predolgo je zrl v luč, razdraženi očesni živci mu v bolečini porajajo slike življenja, ki ga prebujajo njegovi možgani... Slika je izginila...

Položil je roko na čelo, bilo je vroče. Tudi telo je bilo toplo, vendar je občutil mráz še pod odejo. Še je sedel. Njegove misli so bile burne: porajale so se in ugašale. V kratkih hipih so bliskovito, mrzlično preletele vso preteklost, obstale... Vse je izginilo, le eno je ostalo pred njim, tisto, kar ga je v teku let večkrat vznemirjalo. Na vse je pozabil, vse je lahko zazibal v omamo pozabljenja, tega ni mogel pozabiti. Zločinca najbolj peče usoden pogrešek, storjen v hipni razburjenosti, kateri ga ne neha preganjati vse življenje. Pred Dragonjo je znova stopil človek. Anton Sedmak? Le majhna, zelo majhna možnost je bila, da je to on... In če je ta možnost resnica... Kaj? Misel, da bo izgubil ženo in premoženje, bi ga bila prej naredila blaznega, tega večera se mu je to zdelo stranskega pomena. Glavni je bil tisti — kaj... ki se ga še v mislih ni upal jasno priznati, ne z najtišjimi besedami ponoviti. Bal se je, da bi ne prebudil najtežjega v sebi, kar bi odslej pričalo proti njemu. »Kdo mi more dokazati?« Živel je le pogrešek, ki ga je bil storil v usodnih trenutkih. Dejal je ženi, naj vse zažge, kar spominja na — prejšnje življenje. Ni se upal reči: na Sedmaka. Vprašal jo je »Ali si to storila?« Odgovorila mu je zateglo, obotavljaje se. Ni govorila čiste resnice. »Saj ona nikoli ne bo razumela.« V sprejemnici visi slika Sedmakove matere. Ta še na sliki spremlja

človeka s svojim prodirnim pogledom, naj krene kamorkoli. Ta starka je bila prva, ki ga je gledala v dušo. Zastavila mu je bila vprašanje, ki ga je prvo opozorilo, da je delal nepremišljeno. Takrat je bilo že prepozno. Berta tega ni razumela, preveč je bila zatopljena v žalost. Morda se je pozneje spomnila na materine besede, ki jih ne more pozabiti. Ali se ni v hipu, ko jo je silil, naj uniči vse spomine, porodila sumnja v nji?

Dragonja je planil s postelje. Stopil je v sami srajci do vrat in porinil zapah. Na hodniku je bilo vse tiho, slišalo se je le oddaljeno šumenje samovarja. »Kje hrani Berta spomine?« Postal je in pomislil. Če odstrani, kar ga vznemirja, bo spal mirneje, ne bo več mislil na vse to.

Ogrnil si je odejo in počenil k omari, iz katere je potegnil globok predal. Ta je bil navrhan z nerabnimi predmeti, ki jih je bilo morda le radi spominov škoda vreči v smeti. Punčka, najljubša Bertina igrača iz detinstva. Eno oko je bilo razbito, vdrtina je mrtvaško strmela v Dragonjo. Poleg posušenih cvetic, pisanih škatlic za sladkorčke, praznih steklenic za dišave, od katerih je vonjalo nekaj davnega, dekliškega, je bilo tudi mnogo reči, ki so bile njegova last. Tobačnica, na kateri je bil upodobljen ljubezenski prizor iz grškega bajeslovja. Kupil jo je bil v dnež, ko je bil začel zahajati k Sedmakovim na večerno kramljanje in na čaj.

Če bi tisti dnevi ne bili v posredni zvezi z nečim težkim, česar ni maral obujati, bi bili to najlepši, najnežnejši spomini njegovega življenja. Dasi se je vedel na zunaj prezirno, kakor da se norčuje iz vseh, si je vendar moral priznati, da se je koj po prvem srečanju z Berto njegova misel dalje pomudila pri nji kot pri drugih ženskah. Čutil je, da nikomur v družini ni prijeten. Razmerje je bilo prisiljeno, sicer nikoli napeto, a strašno. Fanči tega ni hotel razumeti, bil je pri njih kakor doma, govoril je brez prestanka. Dražilo ga je, da se Anton Sedmak nikoli ni glasno smejal njegovim dovtipom, rajši se je ugriznil do krvi. Ni si znal razlagati, zakaj je tega človeka mrzil že od prvega dne. Gledal je prodirno, kakor njegova mati. Vselej ga je iz gole vljudnosti vabil, naj še pride. Prišel je. Če mu je ponudil iz svoje tobačnice cigareto, je oni stresnil z glavo: »Ne bom kadil.«

To je tista tobačnica.« Dragonja se je bil zapletel v spomine; pozabil je že, kaj išče. Ko se je nenadoma zavedel, je zagnal škatlo med ostalo ropotijo in dvignil srebrni ročaj zlomljene palice... Pasja glava. Strmel je vanjo.

nastala je Sedmakova glava iz dni, ko je čimdalje bolj rastla nejevolja na njegovem obrazu... Ob nedeljah so ga jemali s seboj na sprehod; niso imeli poguma, da bi bili odklonili njegovo ponudbo. Nekega večera so obstali pred kavarno, a on, Dragonja, je predlagal: »Stopimo na kozarček pijače.« Berta iz prirojene plahosti ni znala ugovarjati, a Sedmak se ni zdržal več. »Pojdita, če Vama je drago; jaz grem domov.« V Bertinih očeh je raslo silno začudenje, pridržani jok ji je trepetal na obrazu. Dragonja je stopil sam v drevored, kjer ga je zgrabila taka neznana jeza na Sedmaka, da je tolkel s palico drevesna debla in jo je zlomil. Tistega večera se mu je zgodilo prvič, da se je bil kdo uprl njegovi volji.

Poslej je zahajal k Sedmakovim bolj poredko. Berta se ga je izogibala s pogledi. Mislil je, da je Sedmak ljubosumen nanj. To mu je tiho laskalo. Mrzil ga je hujše nego prej. Ni vedel, zakaj bi ga bil najrajši videl mrtvega. Napeto razmerje med njimi bi se bilo morda končalo s popolnim prelomom, če bi ne bila začela vojna. Vest o nji je neznano prijetno božala njegovo srce. Med vpoklicanimi letniki je bil tudi Sedmak. Berta je bila bleda, neznano plaho so sijale njene oči; Sedmak je bil srdit na ves svet. Dragonja bi bil rad napravil sožalen obraz, ni mu bilo mogoče. Oni ga je prodiral s pogledom, kakor da sluti njegovo pritajeno radost.

Trgovino bo treba zapreti,« je dejal Sedmak. »Vi, mati, ste že stari...« Bilo je vprašanje vsakdanjega kruha. Mati je gledala v Dragonjo, čigar srce je igralo, kakor da se mu izpolnjuje davno porojena želja. Komaj vidno so se premaknile starkine ustnice. »Treba bi bilo dobiti kakega človeka...« Sedmak se je natiho globoko zavzel, a se ni upal ugovarjati. Vseh oči so se uprle v Dragonjo, kakor da bi pričakovale, da bo ponudbo odklonil. Sprejel jo je...

Dragonja je skočil kvišku. Pod roke mu je zašel zavitek starih pisem, naslovljenih na Berto Sedmak. Nenadoma se mu je zazdelo, da je zunaj nekaj zaropotalo. Spustil je pisma v predal in poslušnil. Bilo je vse tiho. Ali ga mučijo tudi ušesne motnje ta večer? Bal se je, da vstopi žena. V svežnju pisem je slutil tisto, kar je iskal. Počeni je in razvezal beli trak, pisma so se razsula v predal. Med vrsticami prvega pisma je zagledal svoje ime. Pisava ni bila Sedmakova, pisala ji je bila prijateljica. »Ali je gospod Dragonja še pri vas?« Samo te besede, ničesar drugega o njem.

Tistih dni se Dragonja ni spominjal z veseljem. Nekaj težkega, ostudnega, ponižujočega je le-

žalo na njih. V trgovini je sedela mati in ga opazovala s svojimi prodirnimi očmi. Berta se ga je izogibala. Ali ji je bil oni tako zapovedal? Večerno blagajno je izročal materi, ne nji.

Gospa Angela je obolela; to je prišlo Dragonji kot odrešenje. Vsak večer je stopil v salonček, položil denar na mizo. Vrata h gospé Angeli so bila odprta, slišal je grgrajočo, zateglo sapo bolnice. Dragonja je počasi našteval denar, počasi vpraševal po navodilih. Za Berto so bili ti večerni hipi, ki jih je Dragonja nalašč zavlačeval, predolgi, brez konca. Polagoma se jih je privadila. Obsedela je nekatero minuto in se zazrla v Dragonjeva usta, ki so venomer pripovedovala. Ali ga ni spočetka mrzila? Dragonja je spoznal, da je komaj zdaj začel dobiti človeške poteze zanjo. S smehom je rekel: »Vojna... Nekatera mlada vdova bo morala dobiti novega moža.« Berta se je pomračila in planila. Ali ga je videla v dušo? Dokler tega ni pozabila, je bila bolj redkobesedna, manj vljudna z njim.

Dragonja se je tiste čase vedel proti Berti zelo viteško. Izkazovano spoštovanje je bilo preračunjeno. Vtis, ki ga je bila napravila nanj prve dni, se je poglobil. Sprva jo je sodil krivo; mislil je, da je čuvstvena, mehka in bi jo bilo izlahka pridobiti. Polagoma je spremenil svoje mnenje o nji. Bila je klenega značaja; v nekem oziru skoraj odljudna, trda. Polagoma je opazil, da je ves zagorel zanjo. Ali je bil ogenj, ki je gorel v njem, čist? Ali mu ni želja, ki je koprnela po tej ženski, narekovala tudi, da bo z nje vred dobil premoženje? Vojna je trajala dalje... Prav na tiho, na dnu duše je imel Dragonja Sedmaka že za mrtvega.

Ali mož kaj piše?« je vpraševal Berto. V njegovem glasu je trepetalo nekaj grdega, zahrbtnega. Včasih se je nevede hvalil; v Bertinih očeh je spoznal, da je zašel predaleč. Poljubil ji je bil roko, a ona ga je pogledala strašno začudeno, ponižujoče. Kaj mu je bilo prišlo na pamet? Včasih je občutil, kako mu ta ženska vidi do dna; tedaj se je imel za premaganega; skoraj jo je mrzil. Bila je sicer prijazna, a hladna kot spočetka. Le če je govorila o možu, so ji zablestele oči...

Med pisma, ki jih je Dragonja hlastno pregledoval, je bila na neznan način zašla bela dopisnica od Sedmaka. Pisal ji je iz bolnišnice in ji v gostih, drobnih vrsticah naznanjal, da je bil ranjen v nogo. Ta dopisnica je Dragonjo spominjala na prizor, ko se je prvič globoko razklalo med njim in Berto. »Berite!« je bila objokana vrgla belo dopisnico predenj. V njem je že zadrhtela misel: mrtev. To ga je raz-

burilo. Bral je in je bil razočaran. Ni se mogel premagati: »To je malenkost.« Bertine oči so se tako strahotno razprle, ustnice so ji trepetale. »Pojdite,« mu je dejala. »Ne maram Vas več videti... za nocoj...«

Vse, kar se je zgodilo naslednje dni. Dragonje ni več zanimalo. Igro je imel za izgubljeno. V duhu je že videl dan, ko bo stopil na cesto in ne bo srečal Berte nikoli več. Vojna je požirala vedno nove množice. Od Sedmaka dolgo ni bilo nikake vesti. Prav tiste dni je Fanči opazil, da ga Berta gleda z drugačnimi očmi kakor prej. Dejal ji je drzno besedo, ona ga ni zavrnila. Vrnilo se mu je upanje, zrasel mu je pogum. Položil je svojo roko rahlo na njeno. Ona jo je naglo umaknila, a ni se dvignila in odšla.

Opazil je njeno nosečnost, pomislil: »Obiskala je bila moža...« To ga je izprva razburilo, vendar je prebolel tudi to misel. Dejstvo, da so na ponovnih prebiranjih potrdili za vojaka tudi njega, ga je privedlo do odločilnega udarca.

Nekega večera je ostal v salončku dalje nego drugekrat. Berta je bila dražestna, prijazna. Glas mu je čudno trepetal, beseda se mu je zmedla. Povedal je bil, da je potrjen. Gospa Berta je bržkone mislila, da iz tega izvira njegovo nenavadno razpoloženje. Njegovih besed in namigavanj ni razumela. Nenadoma je položil svojo roko na njeno. Umaknila jo je počasi, njen pogled je strmela v cvetico na miznem prtju. Položil je roko okrog njenega pasu in jo hotel poljubiti...

Dragonja se je spominjal tistega hipa z najglobokejšo osramočenostjo; bil je ponižan kakor še nikoli v življenju. Berta je planila kvišku in zakrilila z rokama, rdečica ji je zalila obraz: »Gospod Dragonja! Ali ste znoreli?« Pa zakaj bi bil znorel? V tistem hipu jo je skoraj sovražil. Planil je kvišku tudi on, a ni našel primerne besede. Vse se je dotlej izvršilo tiho, pridušeno. V sosedni sobi je ležala mati, dogodek je moral ostati med njima. »Vi ste pozabili — da sem poročena,« je jecljala Berta. A on strupeno: »Saj ne veste, če bo Vaše dete imelo živega očeta.« Berta ga je požirala z očmi; pred njo je stal človek, ki je cinično potrdil njeno slutnjo. »Ven, ven! Ne maram Vas videti nikoli več!« Na pragu se je prika-

zala mati, voščeno blede, v beli srajci do stopal in izpraševala z izbuljenimi očmi.

Beg iz hiše je bil strašen. Še ob spominu nanj je Dragonja vselej stisnil pesti, mrščavica ga je spreletela po vsem telesu. Planil je v svojo sobo, razbil vazo in grizel blazine. Berto je sovražil, a si je v tistem hipu prisegel, da bo njegova, kakor da je to njegovo veliko maščevanje...

Dragonji je padla odeja z ramen na tla; tresel ga je mraz, on ga ni čutil. V rokah je tiščal in mečkal pisma. Nato jih je zagnal, da so se raztresla po predalu in na tla. Kar je iskal, ni našel. Hotel je zapreti predal, odpreti drugega, ko je zaslišal nov ropot na hodniku. Obstal je in posluhnil. Ali je nekdo prišel? Odprla so se neka vrata, nekdo je zašepetal. Kdo? S kom? Hotel je stopiti na hodnik, a ga je zadržala težka misel. Ali je vse izgubljeno? Nehote se je ozrl, kaj bi vzel v roke, da bi se branil. V zrcalu omare se je videl nenadoma tako majhnega, smešnega, da bi ga bilo lahko premagalo dete. Počutil je, zacvilil bi bil, a mu glas ni hotel iz grla.

Potrkal je... Šele ko je zagledal pred seboj ženo s skodelico v rokah, se je pomiril. Mačka? Žena ga je mirno, dasi začudeno gledala v oči; ni lagala.

Zakaj nisi ostal v postelji? Čemu si se zaklenil?« Preden je odgovoril, je zagledala odprt predal, razmetane predmete, raztresena pisma. Začudila se je in znova vprašujoče pogledala moža. »Kaj to pomeni?«

Dragonja je za hip molčal; moral je odgovoriti, da ni vzbudil kake sumnje v nji.

Iskal sem neko pobotnico, ki jo je zahtevala tvrdka.«

Oddahnil se je. Prav na dnu predala so v resnici ležale v snopič povezane pobotnice. Ni se jih bil dotaknil.

Berta je postavila čaj na nočno omarico in gledala moža še vedno globoko, prodirno. Ni mu verjela, a mu je morala verjeti, četudi ga ni razumela.

Dragonja se ni ozrl nanjo. Sedel je pod odejo in srebal čaj. Zdelo se mu je, da stoji pred njim žena taka, kot v hipu, ko je vpila: »Ven, ven!« In on je bil prisegel... Roka se mu je tresla, rjava tekočina je pljusknila čez rob. (Dalje)

S T R A H

*V se prepočasi mi odpiráš vrata
v skrivnosti svoje, moje,
Vratar, Gospod;
vse prepočasi mi rešuješ
iz zmed oči, sladkosti trudne.*

*L evica tvoja bliža se; še predno
z desno zmaneš mi oči, da vidim
te pavsod, pavsod, pavsod,
za zmeraj zbrisana bo moja zvesta pot.
A jaz bi videl, videl, videl rad!*

Mirko Avsenak

JEZIK V KMETSKI POVESTI

Dr. Anton Breznik

V novejšem času se je poživila povest, ki opisuje kmetsko življenje in povečuje lepoto kmetске pokrajine. Pri Nemcih se je pojavila po l. 1900 tako zvana Heimatkunst, ki je dobila ime po listu Heimat, ki je to strujo začel. Slovenski bi se ji morda reklo krajinska (ne domačijska) povest. Nova struja se odvrča od naturalizma, dekadence in simbolizma ter se nagiba k starejšim realistom (Keller, Raabe, Hebbel). Bori se proti nadvladi Berlina, proti centralizaciji modernega kulturnega življenja, ki uničuje stare posebnosti nemških pokrajin in poudarja nasproti temu vrednote posameznih nemških rodov, v katerih se kaže moč in značaj nemškega naroda (Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte I, 1925/1926, str. 477; prim. tudi članek Dorfgeschichte, str. 200 sl.). Podobne struje nastopajo tudi drugod. Svetovno znano delo te vrste so Reymontovi »Kmetje«, v katerih slika pisatelj v nasprotju s tradicionalnimi plemiškimi in meščanskimi povestmi poljskega kmeta.

S koro istočasno se je začela pri nas nova, izvorna, umetniško na višku stoječa kmetška povest, ki išče pristno domačo obliko in nam skuša podati kmeta in našo zemljo z domačim občutjem. Te vrste povest je začel Finžgar z »Deklo Ančko« in ostal je še do danes nje največji mojster (Boji, Razvalina življenja, Strici). Nekaj dobrih krajinskih povesti so napisali tudi Pregelj, Juš Kozak, Jaklič, Jalen, Matija Malešič, Velikonja, Zorec i. dr.

Nova struja je prinesla tudi v pripovedni jezik novo življenje. Pravilno je spoznala, da je treba slikati kmeta z njegovim in ne več s tradicionalnim pripovednim jezikom. Spoznala je, da dosedanji, na romantiki osnovani, resničnemu ljudskemu govoru odtujeni pripovedni jezik ni prikladen za novo povest. Nova snov zahteva realnejši jezik. Velika Finžgarjeva zasluga je, da je uvedel v povest pristni kmetški jezik s kmetškim besednim zakladom, s sočnato metaforo in metonimijo, z domačo stavčno obliko, t. j. realen jezik, kakršen je značilen za kmetške ljudi, ki jih opisuje. To je tudi za splošni pismeni jezik velikega pomena, ker je kmetški jezik še vedno najmočnejši vir pismenega jezika. Posebna novost te struje je, da obsega njen besedni zaklad nekatere ljudske tujke, ki se jih je pripovedni jezik zadnjih 70 let ogibal, a so z realnim jezikom v nujni zvezi.

Priznati moramo, da je nova struja globoko prodrla v skrivnosti kmetškega jezika in ustvarila

slog, ki se prijetno loči od pripovednega jezika prejšnjih povesti. Odkriva nam nove zaklade jezika. Vendar pa jo včasih tradicionalni jezik še ovira, da ne more vselej zadeti kmetškega občutja. Pisatelji se niso oprostili še vseh posebnosti, ki jih je imel tradicionalni pripovedni jezik. Pišejo še stvari, ki jih ljudski govor ne pozna, to je razne slovanske izposojenke, romanske in nemške (večinoma stilistične) posebnosti, ki žive samo v knjigi ter med izobraženci in torej v kmetško povest z realističnim jezikom ne sodijo. Jezik, ki ga pisatelj piše, mora nekje resnično živeti, ali v pismeni tradiciji ali v ljudskih ustih ali v pretekli dobi.

Sicer pisatelj ni prisiljen, da bi moral pisati v kmetški povesti kmetški jezik. Lahko piše svoj, osebne doživlja in spoznave izražajoči jezik (n. pr. Pregelj v svojih krajinskih povestih) ali tradicionalni pismeni jezik (n. pr. Kersnik, Kmetške slike, Povesti za ljudstvo; Tavčar, Cvetje v jeseni itd.). Le realist, ki se odloči za popolno skladnost oblike in snovi, bo pisal jezik, kakršen je značilen za ljudi njegove povesti. Pa še tu ima pisatelj veliko prostosti. V povesti ločimo dvojno pripovedovanje: pisateljevo in onih oseb, ki v povesti nastopajo. Svoje pripovedovanje podaja lahko v svojem jeziku; v realističnem jeziku podaja le to, kar njegove osebe govore, mislijo, gledajo in si osebno predstavljajo. Pisatelja veže samo doslednost, da ostane do konca zvest obliki, ki si jo je izvolil. Če piše realistično celo povest, mora tej obliki podrediti ves jezik. Reymont je napisal »Kmete« celotno v jeziku (besednem zakladu) mazowieckiego narečja okolice Łowicza (zahodno od Varšave) in Glonar jih je ravno tako v celoti postavil v jezik vzhodnoštajerskega narečja. Celo povest pišejo enotno tudi Finžgar, Juš Kozak, Jalen i. dr.

Največ težav prizadeva pisateljem nepoznanje slovenskega pismenega jezika. Ne morejo še opustiti vsega, kar v njem ni prikladno za kmetško povest. Pisatelji se premalo zavedajo, da ima slovenski pismeni jezik svojo posebno zgodovino in da se v marsičem loči od živega (kmetškega) jezika. Naš pismeni jezik ni zrastel samo iz jezika slovenskega ljudstva, ampak je privzel v dolgi dobi svojega oblikovanja, t. j. od konca 18. stoletja dalje, tudi precej slovanskih izposojenk, umetnih novih tvorb in tudi nekaj romanskih in nemških posebnosti. Vsak pismeni jezik je plod ne le domačih, ampak tudi tujih kulturnih razmer, iz katerih izhaja, in je zato vse bolj podvržen hitrim spremembam mode in vplivom tujih literatur kakor ljudski jezik. Tako sme pisatelj tuje

stvari rabiti v kmeti povesti le tedaj, če so prodrle med narod in so njegova last. Čisto drugače je z jezikom v povestih, vzetih iz izobraženih krogov. Izobraženci žive iz knjige in časnikov, kmet pa ima svoje vire jezika; on živi iz govorice svojih dedov in le redko sprejme besedo, ki jo bere v knjigi ali sliši od izobražencev. Mnogokrat pa takih besed ne razume in jih napačno rabi. Navadno jih ne rabi, četudi so mu znane, ker ne gredo v njegov čustveni krog; če jih rabi, jih rabi navadno le ironično. Tako je Glonar na par mestih latinske tujke izvornika, ki so našemu kmetu neznane, prevedel s slovanskimi izposojenkami, ker le-te kmet čuti kot »gosposke«. Jesen, 17: Šel je naravnost h kravi in jo temeljito ogledal (izvirnik: dokumentnie). Stran 62: ... vrsta žensk, zavutih v nežno meglo dimov (izv.: delikatna). — Kako počasi gre kmet za pismenim jezikom, se najbolje vidi iz tega, da po večini niti takih slovanskih izposojenk ni sprejel, ki so v pismenem jeziku že nad 100 let v rabi.

Najbolj ločijo pismeni jezik od ljudskega številne slovanske izposojenke. Pismeni jezik je privzel od drugih Slovanov, ne le veliko besed, rečenic in sintaktičnih posebnosti, ampak večkrat celo pravopis, s čimer je celo domača beseda v zapisu dobila tuje lice. Najbolj usodno za pismeni jezik pa je, da so naši slovničarji, leksikografi in pisatelji vzeli tudi veliko nepotrebnih besed, t. j. takih, za katere imamo sami svoje domače izraze. Na ta način so se začele v knjigi rabiti izposojenke, domače besede pa so se jele izgubljati. Ohranile pa so se v ljudskem jeziku.

Tu hočem podati v zgodovinskem redu najbolj navadne izposojenke.

Že Pohlin (1781) je uvedel iz hrvaščine: baržun, boja (kar je turško), bolešt (v pomenu: bolezen, bolečina), budalost (s čimer se je izpodrinila domača beseda: búdalo, izvedeno od búdati, búdalost; hrvatski izraz pa je iz turščine), ganotje (Pleteršnik in Cigale nista sprejela v slovar, ker imamo za to slovenski izraz: ginjenost), orjak, sluga (= hlapec), tajen (s čimer se izpodriva domače skriven, skrivnosten). Iz češčine je sprejel: geslo, odpor, važen.

Gutsmann (1789) je uvedel iz hrvaščine: samostan, sidro, čarovnik, čarovnija (za kar nimamo domačih izrazov); domač izraz (veščča) imamo le za čarovnico; osvetnik (domač izraz je: maščevanje, maščevati se itd.). Iz češčine (slovaščine) je vzela: uradnik, okrutnik (= trinog).

Vodnik je z lastnimi tvorbami obogatil naš jezik in ni do l. 1811. rabil nobene slovanske izposojenke. Po tem letu pa je rabil precej ruskih, nekaj hrvatskih in par čeških izrazov. Sprejele so se (iz češčine): vojak (s čimer se je izgubil stari domači izraz vojščak), svoboden (s čimer se je izgubila stara domača oblika sloboden, ki še živi v vzhodnoštajerskih narečjih), pivo (radi česar se je izgubila domača beseda ol); iz ruščine je vzela: strast.

Ravnikar (1815—1817) je vzela iz ruščine: nprav, nraven, občestvo, velblod.

Danjko (1824) je vpeljal iz češčine: starosta, nabožen, svoboda, lahkomiseln (domača oblika je lahkomisljen); iz hrvaščine je prvi vzela: broj.

Metelko (1825) je sprejel iz stare cerkvene slovanščine: stolp (v pomenu Turm, toda v pomenu Pfahl, Säule je beseda domača), vesmirni svet (Cigale je dodal še iz češčine: vesmir), toda Pleteršnik besede ni sprejel, ker imamo lepo domačo: vesoljen, vesoljstvo. Iz hrvaščine je sprejel: jaditi se (jeziti se, togotiti se, koroško je: gnevati se).

Jakob Zupan (1830—1832) je prvi rabil ruske besede: borec, ljubimec (s čimer se izpodriva domač izraz: ljubi, ljubej itd.), priroda (kar izpodriva domačo naravo), soprog, soproga; iz hrvaščine: razlika (s čimer se izpodriva domače: razloček, razločevati).

Jarnik (1832) je uvedel prvi iz ruščine: nežen (kmet ima za to svojo metaforo: mehak, mlad, rahel), nega; prapor (domače zastava), podroben (domače: nadroben), pester (pisan), zavesa (domače zastor). Iz stare cerkvene slovanščine je prvi rabil: čuvstvo, predlagati, predpostaviti, vonj, vestnik, životvoriti.

Murko (1833) je vpeljal iz češčine: čepica, nedostatek, zvok, zvoditi (Janežič: zvodnik), žezlo. Iz ruščine: bager (škrlat), blagoroden, bolnica (bolnišnica), dejstvovati (delovati), kovarstvo, očividen (očiten, po starem: očivesten), sposoben (zmožen), svojstvo (lastnost), točka (pomeni pika), znak (znamenje). Iz srbsčine (Vuk): mrtvilo, zločinski, zločinec (hudo-delec), krasen.

Janežič je izdal nemško-slovenski slovar (1850) in slov.-nem. del (1851) v času ilirskega gibanja, zato je sprejel množice srbskohrvatskih, mnogo pa tudi čeških, staroslovenskih in ruskih besed. Ko je l. 1867. priredil drugo izdajo nem.-slov. dela, je skoro vse nepotrebne izposojenke opustil. Iz srbohrvaščine je uvedel sledeče besede: čaroben, čitati (naše brati ni germanizem), diven (slov. čudovit), diviti se (slov. čuditi se), dragocen, dobaviti, jamčiti (slov.: porok biti, poroštvovati).

javen (očiten), koprena (s čimer se je izpodrinila domača tenčica), krinka, krvolok, krut (kar izpodriva domačo besedo: grozen, grozovit), livada (grškega izvora, domače je travnik, loka), lutka, motriti (nepotrebno nam. opazovati, gledati), ogorčiti (razkačiti, razhuditi), plamteti (domača oblika: plameneti), razkošen, sličen (slov. podoben, srbohrvaščina nima besede podoba, podoben) slavolok, smatrati (imeti za kaj), stas (postava), svrha (konec, namen), služkinja (na kmetih je še ostala dekla, starejše: krščenica), več (vajen, spreten).

Iz ruščine: borba (s čimer se izgublja domač: boj), činovnik, dejstvo (dejanje), izraz, izvestje, izvesten, izvestiti, nagrada, nadzornik, odlika, odlikovati se, odobriti (kmet pravi: tega ne potrdim), obrazec, ogromen (mnogokrat je dosti: velikanski), povod, proizvod, strog (kmet pravi: trd), starodaven, točen (slov.: natančen), točnost, udoben, uspeh, vzor.

Iz češčine: beda, kolek, napev, obširen, prispevek, prispevati, svež, stroj; iz poljščine: vpliv. Iz stare slovenščine: proslaviti, prosvetiti itd.

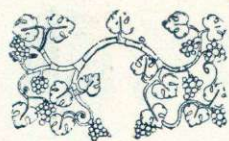
Precej besed je prišlo v rabo tudi s Cigaletovim slovarjem (1860); iz ruščine: podel, sorazmerje, sorazmeren; upravljati (s čimer se je izgubilo domače: opravljati), tolpa (drhal) itd., iz stare slovenščine: žrtev, žrtvovati, žrtvenik itd. Nekaj besed se je sprejelo še pozneje.

Slovanske izposojenke niso ostale samo v slovnica in slovarjih, ampak so prešle kmalu tudi v pripovedni jezik. Že prvi naši pripovedniki: Val. Mandelc (Jela, 1858), Mencinger (Jerica, 1859; Vetrogončič, 1860) itd. rabijo dosti nepotrebnih izposojenk, Levstik (v poznejši dobi) in Jurčič po l. 1870 pa sta jih uvajala v še večji meri. In to je vplivalo na vso našo poznejšo pripovedno prozo in poezijo (Tavčar, Kersnik, Trdina, Detela; Gregorčič in Aškerc). Za čistočo slovenskega besednega zaklada so se potegovali le redki (Erjavec, Stritar). Realnejši jezik je začela pisati šele moderna: Cankar, Finžgar, Kraigher.

Podobno usodo kakor naš jezik imajo tudi drugi manjši slovanski narodi. Bolgarščina je prenapolnjena z ruščino, v srbohrvatskem pismenem jeziku je preveč čeških, staroslovenskih, zlasti pa ruskih besed.

Vkmetski povesti z realističnim jezikom bi se smele rabiti samo take izposojenke, ki jih je ljudstvo zares sprejelo. Seve ne gre tu za znanstveno natančnost, ker povest ni golo narodopisje; zadostuje neko idealno merilo.

Radi tako močnih slovanskih vplivov v pismenem jeziku je potem razumljivo, zakaj tudi najboljšim stilistom uide v kmetski povesti še kak neprikladen izraz. Tako rabi Finžgar v »Dekli Ančki«, ki jo je skušal napisati vso v kmetskem jeziku, še take-le izraze: »Vidiš, Janez je priden, je pošten, štedljiv (kmet ne rabi srbohrv. izraza, ampak pravi: varčen) in lepe denarje ima,« govori Mocarica (Zbr. sp. IV. 39). Hlapec Janez pravi: »Mokar to dobro ve. Ne bo prodal poceni, vitorogec« (49; pridevnik vitorog je srbohrv. beseda, samostalnika vitorogec pa niti srbohrvaščina nima). Kakor motoroge pri mlinskem kolesu so se vrtele zabrisane slike pred njo (Ančko): Janez ženin — z blestečimi rokavi in z rdečo žido za klobukom, kajžica na hribcu, v njej bela kamrica itd. (81). V to pristno domačnost ne sodi ruski izraz blesteti, slov. je: bleščati, bleščeč. — Grče s Podloga govore tak jezik, da je Finžgarja samega potegnil za seboj in je spisal celo povest »Strici« v jeziku, ki je vzet iz njihovih ust. Motijo pa stvari kakor: Maruša je užaljena zadrlesknila duri. Prvikrat so skrili pred njo družinsko tajnost (88; naš kmet pozna samo skrivnost). Nato je pomočil ogromen palec v kropivček, pokropil otroka in ga nežno poljubil (90; nam. ruskih izrazov bi kmet rabil domače metafore). Mihorju se je natanko poznalo, da je v smehu skrita poroga (104; ta srbskohrv. beseda ni znana kmetu). Na Podlog je leglo nekaj svečanega (106; srbohrv.; naš kmet govori: slovesen). O Mihorju, ki kolovrati med svati, bi se ne smelo reči, da je bil »kos svoji važni odliki (106; oboje rusko). V svatovščini, kjer se pije vino, ki ga po stari šegi mora dati ženin »na rožance«, se ne krešejo dovtipi (110; češka beseda). — S sočno kmetsko besedo opisuje svoje Dolenjce okoli Zaplaza Juš Kozak v Lectovem gradu. Lepo domače pripovedovanje pa kaze večkrat tuji izrazi. Preprosti Matevž, ki pripoveduje, da je »stari mežnar zvonil za ohcet in za smrt« (38), vzame na sveti večer pratiko v roke in ga obide čudno ganotje. Nato se vmisli v lepoto svetega večera in občuti, kako v kuhinji blagodejno diši peka, kako prihajajo svečani prazniki (40). Ljudje obhajajo Rojstvo Jezusovo, ki ni poznal razlike (kmet govori še slov.: razloček) med bogataši in berači. Nato stopi pred bajto in strmi na vas, kjer se jasno sveti mogočen stolp farne cerkve (41; staroslov. stolp je šele Metelko vpeljal, stoletja star domač izraz je: zvonik). Potem se spusti v dolino in prisluhne v tajinstveni (ta ruski izraz je tako nov, da

ga še Pleteršnik ni sprejel v slovar) mir. Nato gre k polnočnici in napeto motri (srbohrv.) klečeče ljudi (42). Če so ljudje in kraji ter vsi dogodki tako realno slikani, mora biti tudi jezik realen. Dalje: kmetski fantje se ne sestajajo (105; srbohrv.), ampak shajajo (in razhajajo). Tem pristnim Dolenjcem so čisto neznani italijanizmi kakor: »Bogate kmete se brije, gospod župnik, takihle beračev ni kaj briti,« pravi Matevž (48). Rdečo streho se je videlo že od daleč (5). Mlajši svet je delal hrušč, da se je komaj razločilo besedo (45).

Glonar je »Kmete« prevedel v realističnem vzhodnoštajerskem jeziku. V povesti rabi številne krajske izraze: gruška (Jesen, 10), melja (82), podstenje (73), zámet, krmljenka (82), vračiti (134), priklet (185), Nič se ne skrbite (157) itd. Da bi domače občutje še bolj zadel, je prekoračil celo dovoljene meje in piše nekaj glasovnih in oblikovnih stvari v narčju, n. pr. rokovat (63; v knjigi je v rabi etimologična oblika: rokovet), tolige (124), skozi njih (= nje, tožilnik množine; 99); piše relativne zaimke brez »r«, n. pr. ni bilo nikomu žal (96, 103, 147 itd.). Kakšno (= kakršno) deblo, takšen kij, kakšna (= kakršna) mati, takšna hči (220) itd. Vse polno ima tudi ljudskih tujk. Zato občutimo kot neskladnost, če je v tej domačnosti toliko tujih stvari, ki jih vzhodnoštajerski kmet ne pozna. Njegovi kmetje jadikujejo (17, 19, 96 itd.; srbohrv. izraz je sprejel šele Janežič 1850, toda l. 1867 ga je zopet opustil), pojejo neumorno (86; sprejel Janežič l. 1851.), ne štedijo besed (184), govore o čepicah (14, 76), strogo pripominjajo (90, 124, 143), nežno vprašujejo (85, 120) itd. In to vse v govoru! Še bolj neskladno je, če se take izposojenke rabijo v zvezi s prostimi izrazi, n. pr. Peš so šli fantje in dekleta in služinčad (93). Marsikdo je moral izplačati služinčad, če je bil tudi polgruntar (89; srbohrv. služinčadi še Pleteršnik nima). Antek se je razjari (vzel iz ruščine šele Janežič 1851), samo da ne bi naredil spektaklja (195). Očividno gre z lojtramami po steljo v gozd (239). Berač Rok pripoveduje zgodbo o psu in hudobcu v taki-le mešanici: Bilo je v onih davnih časih, ko je še Gospod Jezus sam regiral (ta nizki izraz tu ni potreben, ker je v izvirniku, Chłopi, 6. izdaja, Gebethner i Wolff, Varšava, knjižni izraz: rządy sprawował, 174) ljudi. Gospod Jezus je naredil križ in hudobci so z vso svojo žlah to izginili... pes pa se razjari in Gospod Jezus mu strogo ukaže itd. (143).

Večkrat motijo stvari, ki jih je prevzel iz izvirnika. Vitek pripoveduje: Okna so bila do samih tal, kakor da so cele stene iz šip (168; po izvirniku, 208: do samej ziemi, slov.: prav do tal). Metali so kamenje v ogromno gruško (10, izvirnik, 11: ogromną gruszę) itd. Izvirnik je tudi vzrok, da ima številne francoske konstrukcije: Sledil je z očmi korak za korakom (6). Hodila je bok ob boku (245). Vili so se par za parom (212). Gozd je bil velik — stal je sklenjen, deblo ob deblu (44). Če je splošno tako svobodno slovenil, naj bi bil podomačil tudi take stvari, ki ne spadajo v kmetski jezik.

Pomembno je v kmetski povesti tudi vprašanje o rabi ljudskih tujk. Odkar je premagana romantična struja, je samo po sebi jasno, da ne moremo vzdržati one jezikovne čistoče, ki sta jo uvedla Levstik in Stritar. Že Cankar je vpeljal ljudske tujke v realistično dikcijo. Vprašanje je le, do kake mere naj se rabijo. Finžgar, Pregelj, Kozak pišejo tujke le v mali meri, to je tedaj, kadar nimamo zanje slovenskih izrazov in pa kadar so v kakem posebnem slučaju značilne. Ta omejitev je potrebna, ker se mora pismeni jezik ustavljati navalu tujk, ki je od dne do dne hujši. Tako je pri nas in pri vseh manjših narodih. Še veliki narodi so v današnjih razmerah v nevarnosti pred tujo poplavo (Slovani pred nemško in romansko, Nemci pred romansko).

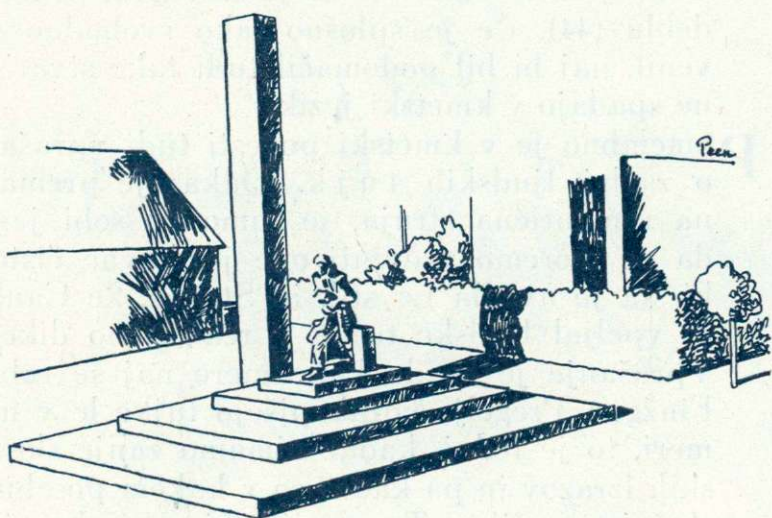
Mnogo preveč tujk rabita n. pr. Jaklič (V graščinskem jarmu, Peklena svoboda, Nevesta s Korinja itd.) in Glonar. Ker ima poljski izvirik precej ljudskih tujk, ki jih pismeni jezik in izobraženci ne rabijo, sme na takih mestih tudi prevajavec rabiti primerne tujke. Tako stalno piše grunt (15 in pogosto) kakor izvirik. Škornji so bili na biks (100; v izvirniku, 122: pod glanc), v gruntnih bukvah (21; izvirik: w tabeli), je praktičen (29; izvirik: praktyk jest), pri božji martri (52; izvirik, 64: wedle figury), je v kompanijo povabil (112; izvirik, 138: przyzwał do kompanji), kakšne peršone so prišle k vam (155; izvirik, 192: jakie figury) itd.

Toda v največ slučajih jih je rabil brez potrebe, ker ima izvirik lepe domače izraze ali pa ima poljščina tudi v pismenem jeziku tujke, a ima zanje slovenščina svoje izraze. Brez potrebe rabi neokusne izraze kakor: štamperl (138; poljski kieliszek ni vulgaren izraz in na str. 155 je isto poljsko besedo sam prevedel s kozarček), kunšten je falot (73; izvirik, 90: mechanic; toda na str. 24 je za isti poljski izraz rabil: Ti si cel umetnik), ima špeha (102;

izvirnik, 125: w słoninie; drugod je za isto poljsko besedo rabil slovenski izraz: košček slanine, 171), sami se regirajo (85; v izvorniku stoji navadni pismeni in lepi izraz: sami się rządzą, 102), drugi zopet gleštal oslepelo mrho (89; izvornik, 109: przysposabial), goflja (30; izvornik ima lep poljski izraz: pyskacz), štrenja preje (21; izvornik: motek, toda na str. 171 je za isti poljski izraz rabil domačo

kodeljo preje), nekaj špekuliraš (63; izvornik, 77: ślepiaz). No ... tiste kovačeve cajtenge! (72; izvornik, 88: gazeta, toda na str. 134 v enakem položaju, tudi z zaničljivim poudarkom v govoru, prevaja: tudi kovač pripoveduje samo to, kar je bral v časnikih), ju je bil sam posluh in rešpekt (158; izvornik, 195: posłuch i uważanie). Nizki so izrazi: Štibeljč (138), štorija (147), Larifari (146) itd.

Niko Pirnat, skica Cankarjevega spomenika

PROBLEMI CANKARJEVEGA SPOMENIKA

Stanko Vurnik

Enajst let po smrti je Ivan Cankar evropsko priznan pisatelj in dolina šentflorjanska se je zgenila, da mu postavi spomenik, in sicer so bili prvi Vrhničani, ki so sklenili počastiti na ta način svojega velikega rojaka. Zbrali so denar, razpisali konkurenco za kip, napravili razstavo osnutkov, povabili iz Ljubljane jury, spomenika pa še vedno ni, pač pa so radi njega v dnevnem časopisju polemike.

Pri nas Slovencih, ki imamo malo denarja za umetnost, je postavljanje spomenika velik dogodek in je prav, da se za nastajajoč spomenik zanima vsa izobrazena javnost, ki ta dogodek zasebno in javno živahno obravnava. Še posebej pa ko gre za spomenik enemu največjih Slovencev in pieteta do velikega Cankarjevega duha zahteva, da bodi njegov spomenik umetnostno vreden njega in našega kulturnega nivoja. Zato naj tudi Dom in svet poseže v ta vprašanja, ki so danes na ustih vsemu našemu umetništvu, skušajoč jim najti neke rešitve; naj se zadeva pretrese tudi na tem mestu, zlasti še, ker dogodki okrog priprav za Cankarjev spomenik vsiljujejo motrilcu našega umetni-

škega in duhovnega življenja zelo zanimive probleme.

Razmisli malo, bravec, o vlogi spomenikov v razvoju umetnosti in se nato vprašajva, kakšen spomenik naj bi odgovarjal duhu in stremljenjem našega časa! Poglejva nekaj zgledov iz zgodovine. Pravijo, da je zgodovina učiteljica, morda naju uvede v neki sistem mišljenja o spomenikih.

Zgodnja, idealistično misleča antika, treba reči, ni poznala individualistične težnje po ovekovečenju smrtnikov s pomočjo spomenikov. Šele v njeni klasični, bolj k realizmu nagnjeni dobi, so začeli nastajati spomeniki ljudem, ki so se proslavili s takimi ali takimi socialnimi zaslugami. Toda klasična antika ni postavila zaslužnega človeka pred gledalca kot portret, niti ga ni vzdignila na pedestal, ki molí iznad glav ljudske množice, nego ga je predstavila kot lepoten, polidealni tip, simbol nekakih kreposti, katere je smatrala za potrebno staviti potomcem za zgled in bodrilo. Šele pozni, k naturalizmu nagnjeni helenizem in rimska cesarska doba sta dvignila na pedestal človeško individualno osebnost z vsemi njenimi naravnimi potezami v portretski posneti zunanosti in izpostavila tako zgolj telo človekovo kultu množice.

Staro krščanska doba ne pozna tolikega kulta človeške osebnosti, ki je v primeri z božjo idejnostjo ničeva in torej z malenkostno izjemo ne pozna spomenikov v našem zmislu in tudi poznejši srednji vek pozna samo več ali manj idealne, tipične portrete na nagrobnikih. Šele pozni srednji vek in še bolj renesansa dobita zopet neke močne individualistične težnje in tedaj oživi ideja postavljanja spomenikov znova. Če gledaš Donatellovega Gattamelatto ali Verrocchijevega Colleoniya, čutiš, da tudi ta čas izpostavlja kultu množice naravno zunanost zaslužnega moža, kakor bi jo mogel um otipati v njeni zakoniti materialni statiki in tektoniki, vendar moža na pedestalu, ki ga stavi ljudstvu nad glave. Visoka renesansa zopet pomeni idealistično reakcijo,

in Michelangelo ustvarja plastične tipe, ne na zunaj privezane k naturi in človečnosti, nego razgibane duševnosti, dvignjene v neko nadnaravno sfero duhovno herojskega ali simbolno pomembnega (David, Julij, Mozes, Giuliano, Lorenzo). Te lastnosti stopnjuje do nekega vrhunca barok, gigantski konflikt dveh nasprotnih elementov: idealizma pa naturalističnega senzualizma. Ogromna postane cena individualne osebnosti, obenem pa ta osebnost ni le apoteoza zunanje pojave zaslužnega moža, nego je tudi njegova duhovna osebnost, predstavljena z vsem patosom, izpostavljena kultu kot herojski nadnaravna duša v herojski nadnaravnem telesu. Misli le na Berninijeve spomenike ali na velikega Kurfürsta itd. XVIII. stoletje zopet se povrne deloma k preprostemu naturalizmu, toda predstavlja zaslužne može v spomenikih v zmyslu čutne gracioznosti in rahlega sentimentalnega efekta. Klasicistom (Canova) gre za formalizem lepo tekočih linij v zmyslu antike, romantika pa je do neke mere podobna baroku, le da je v njej zmaga naturalizma skoraj popolna in da hoče predstaviti zaslužnega moža tako, da draži tvoja čuvstva in občutje. Sledi doba čistelega naturalizma, ki mu gre zgolj za stvarnost naravnega posnetja fiziognomije. Nato pridejo impresionisti z individualnim podajanjem zunanje in psihološke pojave (Rodin), najjačje pa merijo v čutni efekt svetlosončne slikovitosti in čutnodinamične celote. Ekspresionisti so ono čuvstveno občutje, subjektivno noto romantike zgolj stopnjevali s svojo deformacijo nature in redukcijo senzualnih elementov, hočejo velikih gest in do viška stopnjevanega patosa in zopet obude neki romantični živec v razvoju.

Potem je prišla »nova stvarnost«, plastični naturalizem, ki se je hotela boriti proti psihologiji v umetnosti, pa uveljavila neki plastični akademizem, statiko, kompozicionalno uravnovešenost, vendar so bili v tem navidezem formalizmu že dani zarodki nekim novim idealističnim težnjam in menda velja napor današnje Evrope, ki se je obrnila proti materializmu, baš razvitku tega rahlega idealističnega momenta zopet do nove višine.

Takole zgodovina. Ta nam kaže na eni strani stalno kolebanje svetovnega in umetnostnega nazora med idealizmom in naturalizmom, na drugi strani pa kolebanje med čiščenjem človeške individualnosti in zavračanjem nje pomena, plimo in oseko, ki »poganja razvoj« v očeh zgodovinarja iz ekstrema v ekstrem večno tekočega življenja.

Težko je sedaj vprašanje, kakšen naj bi bil spomenik našega časa in našega okusa. Mari se poznamo? Stari in mladi so tu, množica nazorov je tu, kdo bi se orientiral in povedal, kateri nazor pripada preteklosti in kateri ima v sebi kal bodočnosti? Katerega, plodnega, naj se oprimemo in zoper katerega naj se borimo?

In vendar, prijatelj bravec, gotovo je eno: individualizem z njegovimi variantami v nacionalizmu, separatizmu, težnjo po originaliteti, vse to je moderna Evropa danes že premagala v sebi. Svetovni vojni, kjer se je svet razsul v nebroj egoističnih atomov, moremo danes zoperstaviti silen napor iste Evrope, kako zvezati te atome zopet v enoto, ki bi jo vezala enotna idejna vez. Na eni strani imaš tu napor za zedinjene evropske države in vseobči pakt prijateljstva in zveze, v kateri močnejši ne bi več veljal kakor manjši, na drugi strani imaš tu naše boljševeke, ki se trudijo zvezati Evropo in Azijo v enoto z idejo — vsekakor idejo, čeprav zgrešeno — komunizma, na tretji ravno naš pokret, krščanskega idealizma. Naravoslovje ni več vodilna veda, duhovne znanosti so zopet zadobile svojo veljavo, filozofija se zopet peča z metafiziko, v verskem življenju se čuti močan obnovitveni pokret, ki naj bi vse materialistične in zunanje izrodke zadnjih stoletij zavrgel na korist bolj notranji in bolj duhovni religioznosti. Brez dvoma je, da je že za nami razsulo starejšega materialističnega in senzualističnega svetovnega nazora in da velja napor moderne, povojne Evrope zgraditvi svetovnega nazora, ki bo — kolikor moremo iz danega že sedaj sklepati — zopet pozitivno vrednotil duha in etične vrednote, ki bo to dvojje napravil za podlago novemu življenju in obenem uveljavil izrazito protiindividualistično mišljenje, zakaj kakor hitro priznavamo vodilno idejo nad nami vsemi, izginejo spričo nje naše osebnosti v množici, ki postane »čreda«.

Tako vidimo danes nastajati novo literaturo, ki prelamlja z naturalistično tradicijo napetega fabuliranja in storij in navaja k razmišljanju o duhovnih problemih življenja, vidimo glasbo, ki teži k izraziti linearnosti in čedalje jačje zametava čutni efekt, priznava formalne norme, ki porivajo osebnost v ozadje — in tako moramo reči, da naš čas ni kdovekaj ugoden postavljanju spomenikov. Če se ozreš po svetu, vidiš, da je to res. Če pa že naj spomenik po vsej sili mora biti, je vprašanje, kakšen naj bi ta v načelu bil?

Pod pojmom »spomenik« so nas učili misliti na nekaj specifično baročnega, kar stoji z veliko

gesto na mogočnem piedestalu in prazni ljudje se te tradicije ne otresajo in se je ne bodo otresli. Nekateri so mnenja, naj bo spomenik nujno »portret«, to je, postaviti treba zaslužnega moža oboževanju množice v obliki zunanje njegove telesne revščine, kakršna je živetarila po svetu za življenje. Oboje se nam danes nehote in po pravici odseda. Tudi smo nemara že vsi tako daleč, da ne smatramo, da je zaslužni mož počesčen s tem, če ga je kipar razgibal v svetlobne in senčne partije in mu dal slikovito dinamičen pregib, da so site oči, pa lačen duh, ko ga gledaš. Za spoznanje manj se nam odseda misel, upodobiti Cankarja recimo kot kladivarja, tolažnika trpečih, vodjo naroda... pri vsem tem pa, bravec, povej vendar, kaj je Cankar boljši radi kupa bron in cementa? Kaj pa smo mi, Slovenci, boljši radi spomenika?

Dosti sodobnejše, kakor figuro, bi bilo postaviti piramido z napisom njegovega imena. Bi vsaj gledavec ne mislil na njegov klobuk, marveč na njegovega duha, ki nas je oplodil. Še boljše: imenujte po njem nov park sredi prašnega mesta, da se bodo v njem spočili »betežni«, ali pa, ali ne bi bilo bolje namesto vsega tega krstiti kako sirotišnico ali bolnišnico z njegovim imenom in porabiti denar za spomenik rajši za zgradbo humanitarne institucije?

Najbolje bi pa počastil Cankarja in njegov spomin sploh brez vsakega postavljanja s tem, če bi dali vsakemu Slovincu njegovo knjigo in bi mu je toliko časa ne pustili odložiti, dokler bi ne bilo konec vseh hlapcev, kraljev na Betajnovi, dacarjev iz doline šentflorjanske in drugega graje vrednega v naš... In potem bi nesli še v ostali svet njegovo blagovest in bi iz živali kovali ljudi ravnih hrbtov in značajnih duš, kvišku stremečih, ne v blatu se dušech!

Tole bi bil idealen spomenik Ivanu Cankarju, vse drugo je laž in hinavščina. Kaj bi z bronom in cementom?

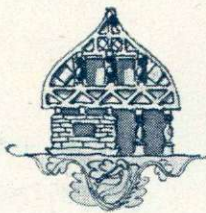
*

Takole, bravec, bi nemara sanjerala filozofija človeka, ki ni umetnik. Pa poglejva sedaj, kako rešuje problem spomenika in še Cankarjevega spomenika povrhu naš umetnik. Kako se je ta oddolžil spominu največjega umetnika moderne pri nas? Zdi se ti, da bi moral Cankarjev duh planiti v naše umetništvo in zakresati v njem plodno idejo kar sam od sebe.

V oktobru lanskega leta je bila na Vrhniki razstava enaindvajsetih osnutkov za spomenik. Z malo izjemo so prispevali skoraj vsi slovenski kiparji in razstava osnutkov je bila nehote kar nekakšna revija naše plastike v letu 1929. Ta razstava je vsakega mislečega človeka in lju-

bitelja Ivana Cankarja razočarala. Med enaindvajsetimi osnutki jih je bilo celih šest, ki so sploh vzbudili neko umetnostno pozornost. En sam ni bil zamišljen na baročnem piedestalu... Res, da je umetnostno neodgovorni lokalni vrhniški odbor predpisal bronasto figuro na podstavku, res je pa tudi, da se je tej zahtevi en sam kipar uprl in so vsi mehanično in v naglici pozabili misliti na to stvar in enostavno ubogali — vrhniški lokalni odbor, ki se je menda topot prvič pečal z umetnostjo. Videl si tam razne modne figure s stojnimi pozami in lepo gladkimi obrazi in frizurami, videl na las točno posneto Cankarjevo zunanjo revščino s pelerino, klobukom in muštacami vred na jonskem podstavku, videl herojske Cankarje v knežjih pozah, z michelangelovskimi motivi slikovito razgibane v tvor luči in senc, videl monumentalne Tegetthoffe in Radecke — moj Bog! Ali umetnik ni misleče bitje? Ali se za Cankarjev spomenik ne izplača misliti? Ali je Cankar zastoj za nas živel? Ali je mogoče Cankarja bolj plitvo pojmovati in ali je mogoče, da v umetniku, ki je baje pena naroda in kulture, ne živi niti iskrica duha našega časa?

Tone Kralj je poslal dva osnutka, pa detail (sl. 12, 13, 14). Oba kažeta bronastega Cankarja na piedestalu. Forma je shematično plastična, z redukcijo detailov, v obraz je kipar vlil neko, bi dejal, ljubeče občutje. Da zakrije nepri- merno naravno ozadje, je kipar zasnoval za spomenikom steno, ki jo je skušal notranje združiti s spomenikom na ta način, da je naslikal nanjo v enem primeru figure, ki stopajo navzgor, »za križem«, v drugem primeru pa je kar spomeniku pridružil ogromno kvadratično steno, na kateri je v keramične plošče vžgan velik Kurent s plapolajočim plaščem. Kurent igra na gosli in stopa preko polja. Vsekakor je treba reči, da je Tone Kralj problem skušal notranje zagrabit, pa je pri tem le nekako »ilustriral« Cankarja, kakor orkester v romantični operi ilustrira občutje igralca na odru. Važno je tudi, da je kipar v obeh primerih zgrabil Cankarja s čustvene plati, ga predstavil kot srce betežnih in malih, ki jim je treba pomoči in tolažbe. Tudi izraz Cankarjevega obraza potrjuje to pojmovanje, ki pa je, v temelju vzeto, še vedno nekak odraz novoromantične miselnosti; tako snovno kakor tudi formalno spada ta čustveno ilustrativna zasnova v ono smer, ki je bila zaključena z ekspresionizmom. Cankar je vzeti s strani, ki nam danes na njem ni najvažnejša in ne bi rekel, da takole gleda Cankarja naš čas. Zgolj iz elementarnega estetskega vidika gledana ta dva

osnutka, žal, nimata tiste enotnosti, ki je predpogoj estetskega efekta. Stena s svojo živahno barvnostjo vleče oči nase, da pri tem pozabiš na spomenik in če gledaš tega, te dražijo barve ozadja, zveza med obojim pa je le zelo tanka subjektivna nitka, ki je preslabotna, da bi dovedla do nujno enotnega učinka.

Niko Pirnat se je edini odrekel baročnemu podstavku in postavil Cankarja med nas, ljudi, malone na tla (pri tem se mi vsiljuje paralela modernega teatra, ki bi menda najrajši sploh igral brez odra). Na par plitkih stopnicah stoji zelo visok štirobat monumentalni betonski steber, mimo katerega stopa z dolgim in hlastnim korakom poduhovljeno visoka in vitka figura Cankarja, ki je sklonjen in ima na prsi položeni roki (sl. str. 32 in sl. 2). Idealno shematična obravnava figure in draperije, dalje njen tipični, skoraj asketski obraz, sklonjenost telesa pod bremenom, ekstatični korak in nekako pobožno ali vdano na prsi položeni roki — vse to izžareva neko vsebino, ob kateri res misliš na Cankarja popotnika, ki slepovdano drevi za svojim idealom in ob tem prekorači neki mejnik (steber ima po izjavi avtorja takšno simbolično značenje). Delo tega Meštrovičevega učenca ima nekaj Meštrovičeve izrazne neposrednosti, ne da bi iz njega gledal Meštrovič, in nekaj preišljene dognanosti, tako idejno in formalno. Osnutek je bil idejno in formalno nemara najboljši na razstavi, pa žal za nobeno mesto na vrhniških ulicah in trgih ni mogel priti v poštev, ker spada na sredo odprtega trga ali kaj podobnega, nikakor pa ne v kot, kamor bi ga Vrhničani hoteli postaviti.

Zneke strani zanimiv je bil osnutek (sl. 6), ki predstavlja Cankarja golega, sedečega in s plaščem ogrnjene, kako se z rokami divje oklepa ogromne — knjige, glavo pa ima kakor kljubujoče obrnjeno v stran kot bi dejal, da hoče kljubovati sovražniku, ki se hoče polastiti knjige. Čuvar slovenske knjige — ni slaba ideja, kateri je posvečen ta osnutek. Posvečen pa je samo napol, žalibog, zakaj zunanja forma tega idejnega osnutka — menda ne gre za tako grobo skico? — kaže povsem senzualističen umetnostni nazor (impresionistični efekt lučnosence razkrojene površine in dinamika kompozicije), da ugibaš, kako se je mogla tale »ideja« utelesiti v tako izrazito »protiidejno« obleko. Poleg te osnovne estetske diskrepance je osnutek tudi s čisto formalnega stališča, radi izredno grobih telesnih disproporcij, katerih ne opravičuje »idejni izraz«, žalibog treba smatrati za prepovršen, ne do kraja domišljen in pretehtan.

Neki kipar je skušal rešiti problem v zmislu »socialističnega« Cankarja (sl. 3).

Na kvadratnem podstavku z reliefom, predstavljajočim menda »delo«, stoji vitek valj in na tem do pasu gol pisatelj, podoben rudarju, ki stoji na prstih in ekstatično gestikulira, kakor bi bil na shodu. Ekspresionistična gesta danes ne deluje več in ni zmožna gledalca speljati na plodnejša duhovna pota, če še tako drastično ilustrira.

Trne Kos je zasnoval figuro statičnega značaja. Cankar je rahlo tipiziran in gleda, z desnico glavo podpirajoč, z levico plašč držeč, v desno stran (sl. 4). Stil je moderen plastičen, ki ljubi sklenjene konture in kompozicionalno kompaktnost ter pretehtano ravnovesje ritmov ter zavrača detaile. Res, da to delo ne spada v okvir navadnega senzualizma, ne pove pa le nič in bi bil radi notranje vsebine to prav lahko kak zaslužni astronom ali vojskovodja in ne nujno Cankar. Tale »čista« plastična umetnost problema Cankarjevega spomenika menda ne bo rešila.

Kar se Dolinarjevih osnutkov tiče, so me po stilu njegovega Mozesa in po meštrovičevski fazi v Dolinarjevem razvoju naravnost preseletili (sl. 1, 11). Podobni so namreč baročnim kipom, odetim v silen patos draperije, ki ne živi nekega notranjega življenja, nego je le sredstvo slikovitega efekta; gibi teles so michelangelovska zapuščina, toda nobena globlja duševnost jih ne trga v kontraposte, le za dinamično ritmiko in senzualističen efekt jim gre. Slikovita materija — ne, tole pa ni Cankar in tudi duh našega časa ni to. Ne morem verjeti, da bi to bilo vse, kar talentirani Dolinar zmore, in mislim, da je delal v naglici, za katero dolžim odbor, obema pa to iz pietete do Cankarja zamerim. Večina razsodišča je zahtevala, naj bi se Cankarju postavil spomenik po osnutku (sl. 1). Ta omogoča efektne poglede od treh strani, kakor bi jih spomenik kot arhitektura moral imeti.

Kaj pa naj bi človek rekel trem osnutkom (sl. 7 in 10) nekega kiparja, ki je rešil problem v zmislu absolutnega, »fotografičnega« naturalizma in je očitno temeljito prestudiral vse zgodovinske podatke o Cankarjevi zunanji revščini na fotografijah in razglednicah? Eden stoji in je brez klobuka in pelerine, drugi sedi in preišljuje, tretji stoji in ima klobuk in pelerino, in Vrhničani so navdušeni za katerega izmed teh, ker je Cankarju še najbolj podoben izmed vseh osnutkov ostalih kiparjev. Dobro! Če hočeš imeti Cankarjevo fotografijo, daj si napraviti tak kipec, toda »spomenik«... spomenik Cankarjevemu duhu, spomenik v zmislu zahtev našega časa to ni in ne bo in z umetnostjo tudi ne vem, kakšen popravek naj bi

imela ta popolna kopija narave danes, ko smo že davno preko naturalizma.

Ej, malo je to, kar so pokazali naši kiparji pri tej konkurenci! Z malo izjemo gre za veliko idejno plitvost našega umetništva, za precejšnjo razvojno zaostalost in končno je treba reči, da umetnostno ni Cankarju nobeden segel niti do kolen. Odkod to? Mari gre za krizo našega umetništva?

Nedvomno je nekaj na tem: V romantiki je bil umetnik tisti, ki je imel v prvi vrsti izredno občutljivo osebno čustveno stran, v drugi vrsti pa neko obrtno znanje. V impresionističnih časih se je zahteval samo še temperament in inteligence ni bilo treba, če se je kazala »osebna nota« z nekoliko okusom vred. Potem smo videli neko »čisto umetnost«, ki je bila zgolj priučena obrt brez duha in čustva, danes pa zahtevamo od umetnika poleg vsega zunanjega znanja duhovne in etične globine ter inteligence. To dvoje je postalo integralna zahteva, ki se stavi na modernega umetnika, zakaj vprašanje se je obrnilo, svet se je izpremenil in dočim smo poprej zahtevali od umetnika, naj nič ne pove, ampak naj oblikuje po svojem okusu, pravimo sedaj: kaj boš pa ti, umetnik, s svojo umetnostjo nam povedal, nam »iz sebe izrazil«, če pa v tebi ničesar ni? Prej je lahko bilo biti umetnik, danes je to težko, zakaj biti moraš velik duh zato in če nimaš drugega kakor spretno roko, to nisi več... Naj mi umetniki ne zamerijo tega, toda — ali jim ne koristimo najbolj s tem, če jim to povemo?

Rezultati konkurenčne razstave za Cankarjev spomenik so zelo majhni. Človek bi izgubil upanje v naše umetnike, če ne bi vedel, da je bila vsa stvar v naglici prirejena in zato površno koncipirana in zmečkana. Dvoje, troje je vzelo stvar temeljito in se približalo Cankarju in našemu času nekoliko — umetnine, vredne samega Cankarja, nismo še dobili.

*

Dotakniti pa se moram končno še postopanja vrhniškega pripravljalnega odbora, ki je postopal od vseh početkov dalje napačno in umetnostno neodgovorno. Če tak odbor zbere

denar za spomenik, dobro, v umetniških rečeh naj ne odločuje, ker ni v njem, kolikor vem, nobene umetnostno vsaj kolikor toliko izobražene osebe. Ta odbor bi bil moral najprej vprašati arhitekta za svet, kje naj bi se spomenik na Vrhniku postavil in kakšen bi v principu lahko bil, potem bi se na tej podlagi razpisale točne konkurenčne zahteve in ne bilo bi zmed. Tako pa je odbor izbral za spomenik na lastno roko prostor (sl. 8), ki je tako radi neprimerne ozadja kakor radi premalo poglednih točk nemogoč. Temu nasproti je predložilo razsodišče prostor ob fasadi menda najučinkovitejše hiše vse Vrhnike (sl. 5), ki združuje v sebi pogledne točke s treh strani in ima potrebno ter zelo važno arhitektonsko ozadje. Odbor se ne more odločiti za svet razsodišča glede prostora in osnutka in se pogaja s kiparjem, ki bi bil eventualno pripravljen ustreči težnjam kmečke mase po fotografski umetnosti.

Položaj, v kateri je ta za slovenski ugled važna in odgovorna zadeva zašla, je skrajno težaven, odgovorno neodgovorni krajevni odbor pa razumljivo zbežan, ker ne ve, kako naj se razbere v najostrejšem ognju od vseh mogočih strani. Kolikor toliko varno bi pač šel edino, če upošteva nasvet žirije glede najprimernejšega prostora, ker bi bil z dobro izbero prostora tudi že vsaj del končnega uspeha zagotovljen. Osnutek, ki ga je žirija označila kot »spomeniško« najpovoljnijšega, seve ni nobena nezmotljiva resnica, zato bi se radi zmanjšanja odgovornosti in radi pomirjenja umetniške javnosti mogla razpisati ponovna ali vsaj ožja konkurenca med par kiparji, mogoče med onimi, katerih osnutki so vzbudili pozornost pri presojanju. Z ozirom na arhitekturo fasade in na bodoči skupni učinek nje in spomenika pa bi moral predvsem arhitekt določiti arhitektonsko dopustno gmoto spomenika, posebno figure, tako da bi se kiparska fantazija vklenila v precej stroge, a v danem slučaju bržkone zdrave meje. Pri pomanjkanju tvorne fantazije, ki jo je pokazala prva konkurenca, utegnemo po tem potu priti vsaj do formalno korektnega spomenika.

M R Z E L M A J

Vrba je muževna.
Izza seči
češpelj cvetje
močno diši.

Prvih pasfirjev
raskavi krik
zalil je poljano.
Sfrgan oblak,
črn, težak
visi nad mano.

Severni veter
v očeh skeli,
cvetje osipa,
v plašč se lovi.

Vlogu za reko
fenko, samotno
cvili piščal.
Šipek v ogradi
muči se, muči,
da bi pogнал.

Jože Pogačnik

MERCEDES-BENZ, MERCEDES-KOMPRESSOR IN ŠE EN MERCEDES

[Ekskurz v literaturo v svitu statistike in morale in sledečih slovenskih knjig: Govekar, Olga (G); Savinšek, Zgrešeni cilji (Š); Cerkvnik, Daj nam danes naš vsakdanji kruh (C)]

Rajko Ložar

O Govekarjevi povesti je napisal dober in pravi referat Jos. Vidmar, LZ, 1929, 168; o Savinšku isti avtor v isti reviji, a o drugi knjigi. O letošnji in o Cerkvniku imajo iziti poročila vsak čas. A kakršnakoli bi že bila, pogledajmo v luči teh svetilnikov v doslej malo znane kote in luknje naše literature.

I.

V zameš v roke Govekarjevo povest in jo v dušku požreš; izraz iz žargona je umesten, kajti knjiga je tako napisana. A ko se vprašaš, kje se je vse to zgodilo, o čemer si bral, ne veš odgovora. Brni ti v glavi neko nejasno šumenje Ljubljane, dalje neki trg z bedastim imenom, končno nemara neka vas, podeželski dvorec in — o Wien, das unvermeidliche — Kärntnerica, da porabim ta dični izraz Govekarjev. Toda prav za prav se tu tudi ni nič zgodilo, vsaj zate, ki čitaš, ne, in umetniško se vse to ni nikjer zgodilo, zato, ker je ta povest absolutno brez vsakega prostora. Imamo v njej kopo prizorišč, ki o njih pisatelj referira, a nobeno izmed njih ni postalo umetniški prostor. Likovna zreloba teh lokalitet zaenkrat še ne seže preko zrelobe zapiska v privatnem notesu in beležnici, kjer stoji, da se je ta gospod v Ljubljani sklenil tako poročiti itd. Ta prostor je kolobocija pisatelju iz zasebnega doživetja znanih krajev, ki so v dnevniku imenovani s pravim imenom, kateri pa v povesti sploh niso prešli v nov umetniški prostorni lik, v kar bi bili morali, nego so postali samo delno nejasni, zakriti, dobili so samo druga (a ne vsi, nota bene) imena. Da povemo čisto aksiomatično: oblikovanje prostora v Govekarjevi povesti ni, tudi meditacije o njem ni, je samo »odkrivanje in zakrivanje«, An und Aus, toda bogvari misliti, An und Aus umetniških konfiguracij kot so n. pr. impresionistično podajani čuvstveni pejzaži Cankarjevi, nego An und Aus znanih — neznanih, zato interesantnih — neinteresantnih krajev, krajev s pravimi in takih z nepravimi imeni in nič drugega. Samo v tem

zakrivanju se je G. trudil in se je tudi moral truditi, kajti ker je ves ta lažiprostor povesti samo inventar pisateljeve zasebne izkušnje in beležnice, a gotovo koncem koncev konkretna privatna okolnost nekaterih prav konkretnih živečih oseb, je kolikor toliko nevaren za javnost in ga je treba podajati v previdnih in premišljenih dozah, da se ne bo nikdo zastrupil ž njim, a spet, da bo tudi dovolj interesanten. Torej: 0.005 Ljubljane, malo manj trga, še malo manj dvorca, Dunaja za naše razmere lahko precej — priznati je treba, da se na doze G. izvrstno razume. Toda ne glede na to, da je izprehod po Dunaju (G. 118), tem tipičnem rekvizitu našega provincialca, narobe napisan, kje ima pis. garancijo, da se njegov supraprivatno okrajšani gospod »sodnik iz K.« (G. 98) ne bo kljub temu prepoznal in — zastrupil? Mislim, da v »seriozni« umetniški povesti takih supraprivatnih in zelo diskretnih okrajšav ni treba in da jih tudi ne najdemo; treba jih je gotovo samo tam, kjer se vežejo s pojmom umetnine vse nediskretnosti privatnega zapisnika, to se pravi, kjer za umetnino sploh ni mesta in je treba samo krajšati jezike zasebnim noticam, kateri pa pri tem navadno postanejo še — daljši. Jeziki so pač jeziki!

S pričo rafinirane lokalitetne pikanterije Govekarjeve, te svojih sredstev in ciljev več kot zveste si literaturščine, sta Savinškova in Cerkvnikova pravi sentimentalni nerodi, vsi nedolžni in naivni, a prav zaradi tega tudi zelo tipični za to mentaliteto povestnikov. Poslušajte n. pr. samo naslove Savinškovih poglavij: V ostrih ovinkih, Beganje po križpotih, Vožnje po stranpotih, Po ovinkih in klancih v cilj itd. Onemu, ki se nad tem čudi, naj zaenkrat zaupamo tajnost, da sta glavni osebi v Savinškovi povesti — dva avtomobila, h koncu pride še tretji, in kadar je tem zverinam hudo, zadirjajo po cestah svoje dežele, a vihre v duši umiriti ne morejo (S. 65/6 in drugod). Naravno je, da pri tem dirkanju nimajo niti pisatelj niti avtomobili niti krajina toliko časa, da bi se za hip ustavili pred očmi bravca in mu omogočili predstavo in občutje konkretne prostorne figure, nego naletavamo na označbe: blizu znanega letovišča (S. 17, važno je znanega, ker gre spet za privatno zadevo), Emilovo mesto (S. 109), so določili sicer neveliko prestolico majhne države (S. 109) itd. Tako izgleda tudi tu prostor kot patent pisatelja, njegova docela zasebna skrivnost, ki jo je treba pred poželjivim bravcem z vso pisateljsko diskretnostjo čuvati, in ni ne duha ne sluha o kakem resnem umetniškem delu. In tudi pri Cerkvniku so, kot domovališča Govekarjevih

sodnikov, imena cestâ taka zasebna tajnost in zadeva avtorja samega (na B. ... cesti, C 49) in prostora sploh ni. Tu se zgodba, skladno z utopično smerjo knjige, odigrava nekje med oblaki — Cerkevnik v svoji novi stvarnosti pač dobro ve, da so oblaki vselej večni in veličastni in da se ž njimi še ni nikdo blamiral. Nekoč je živel Jurčič, slovenski pisatelj, in je znal dati svojim figuram potrebni notranji prostor umetnine. Potem so prišli Tavčar in Finžgar, Cankar in Pregelj in prav prva naloga slovanskega seminarista bi bila: Prostor in krajina v delih slovenskih pisateljev. Iz metodičnih ozirov in tudi sicer. Vsi ti so s svojimi povestmi trgali bravca iz njegovega prostora in ga prestavljali v prostorje svojih tvorb, in po njih naziranju je bilo to vsakomur dostopno bogastvo ter dokaz njih lastne ustvarjalne moči; njih prostor je bila objektivna umetniška vrednota. Po naziranju naših treh povesti pa bravcu ni dovoljeno, abstrahirati od njegovih privatnih znanj inkušenj, on se zaradi knjige različnih zasebnih kombinacij sploh ne more sprostiti, in na drugi strani je notranji ambient knjige tajnost pisatelja, bogvari subjektivna, nego prava pravcata privatna zadeva, stvar diskrecije in notesa, in to je slabo. Že z opisom krajine in prostora nas ta dela postavljajo na spolzka tla, kaj šele z osebami! In ne bomo se pričkali: Stari oče te struje, ki jo slovstvena zgodovina imenuje naturalizem, je pri nas Kersnik; jaz ji supraprivatno pravim — trač.

II.

Gotovo ima poedinična kritika na pr. literarnih del, posameznih orisanih oseb, naziranj itd. mnogo dobrega, in čisto gotovo ni še noben kritik začel drugače nego z referatom o kaki posamezni knjigi. Toda posebej pri nas postaja ta šolska poteza kritike kaj rada sama sebi namen in vrhoviči v t. zv. zdelavanju. In večino naših kritik označuje neko patentirano kritikastrstvo, ki v ostala področja nima nikakega pogleda, vsled česar s svojo literarno publicistiko tudi nikamor ne pridemo, dasi bi bil ravno literarni kritik majhnega naroda danes lahko precej več nego samo človek, ki se peča z literaturo.

Iz grobega materiala pravkar očitane pojmovanja literarnega prostora v naših treh povestih pelje pot v sociologijo slovenskega meščanskega literata in človeka naših dni sploh. In nekoliko dalje nas bodo peljala v te, recimo mračne in zatohle luknje našega ozračja razmišlja-

nja o tem, kako na pr. pojmujejo omenjene tri povesti dejanje, osebo in stil. Rezultati so porazni in človek strmi, da je to dejansko mogoče.

V Govekarjevi povesti sem naštel dvanajst pisem (str. 11, 15, 21, 22, 24, 43, 44, 53, 85, 96, 97, 112), in komur je dano, da razume, naj razume. Razen teh pisem ni sploh nobenega pomembnejšega dejanja ali vzroka dejanja; kakšna pa je njih mentaliteta, naj izpriča ono na str. 97, ki je — anonimno pismo neznanega prijatelja. Od ostalih nosivcev dejanja naj omenim »zaupne poizvedbe« (G. 5), babji trač (G. 58, 67), avtomobilski rog (G. 53; kot se vidi, polaga Vodnikova družba veliko važnost na to, da seznanj svoje naobražene naročnike s pojavom »avtomobil« ter mu pribori dostop v salon; »das salonfähige Auto also«), smrt in samomorilni poizkus (G. 73 sl.) itd. Zelo verjetno je, da v svetovni literaturi ni šele Govekar iznašel motiva pisma in da so tudi zunaj anonimni neznani prijatelji; tudi zunaj se ljudje vozijo v avtomobilih in si imajo ženske povedati zelo dosti — o drugih, toda čisto neverjetno za onega, ki t. zv. svetovno slovstvo nekoliko pozna, je, da bi se to godilo na način G. povesti. Zelo mi je žal, če sem moral te nosivce dejanja kratkomalo naštet in če ni nobene eksplikacije; toda pri najboljši volji je nekaj takega v tem slučaju nemogoče, ker je povest v bistvu referat o dogajanju, ne pa oblikovano dejanje in ker je celota v bistvu grmada poedinih delov, nadvse skrbno zabeleženih in zelo izčrpno podanih, ne pa organsko razvojna logika dogodkov. Ta povest je nekoliko predelan notes in temu primeren referat o neki zapleteni storiji — ali hočete, da vam jaz pišem referat o referatu? Če je G. povest pri označbi prostora skrajno »diskretna«, ji tega ne moremo priznati za značaj dejanja in oseb; tu je povest skrajno indiskretna, ne-bonton-ska! Čudno, kaj! Pri avtorju slovenskega družabnega Bontona se ljudje obkladajo s primki kakor »divja mačka« (G. 16, nb., reče to gospod Tribnik [Trieb — Trib(nik)] dami Olgii) in »šuft« (G. 129/30, to celo v nekakšni elitni družbi) ter filozofirajo »v blatu živeti moram« (G. 100, za normalne pojme pač ironija, če ne nesporazum, da je za to življenje po blatu treba še posebnih bontonov), da ne govorimo o poedinih značajih, ki so propadli in podli bolj nego njih lastna propadlost in podlost. Taki dogodki bi morali po vsej priliki postati resna zadeva sociologov in pedagogov in zdravnikov, če pa se literaturi take struje pravi v naši znanosti naturalizem, menda ne bomo pozabili poklicati k pričevanju naturalizma sve-

tovnih mojstrov, ki bodo to zelo milo imenovali najmanj šund. Šund, ki si nadeva ščit velikih firm in vara nepoučene brave in ki preko referata o stvareh ne pride do oblikovanja življenja, z drugimi besedami: ki zamenjava trač starih tet pri čaju z resno literarno produkcijo, in še z drugimi besedami: ki iz zatohle spalnice ne pride na sveži zrak. Citirajmo zato pametni stavek Josepha Rotha o novodobni produkciji te vrste, ki jo je on krstil z amerikanizmom, obisti pa ji pretipal takole: »Die Überlegenheit des Mieters im ersten Stock über den Mieter im Parterre vis-à-vis, solange dessen Fenster offen sind« (Die lit. Welt, 1930, 4).

Nadaljnje dokaze tega amerikanizma v našem slovstvu, kateri nikakor ni mehanično prislonjen nanj, nam podaja Savinšek. Kakor že rečeno, igrata glavni vlogi v njegovi povesti dva avtomobila firme Mercedes (razen teh pa pokaže S. tudi druge; za svojo osebo ga opozarjam, da »je na lanski mednarodni razstavi avtomobilov v Bruslju zbuja splošno pozornost Mercedes« — sem slučajno pozabil tip, a toliko za prihodnjo njegovo povest v Vodnikovi družbi), in da jima tega nisem podtaknil, ne dokazujejo samo strani 16, 20/21, 65/66, 70/71, ter podobne, na katerih ni čuti drugega nego brnenje motorja, nego tudi stavki kot je: in poiskati morebitne notranje poškodbe stroja (S. 25), in še je pobožal svoj krasni novi Mercedes-kompressor (S. 5) itd. Kdor ne vidi, da se je tu avto počlovečil, hočem reči: habilitiral za rednega člana človeške družbe, je postal ali sam avtomobil ali pa sploh ni bil nikdar človek. Kar se v S. povesti zgodi mimo duš avtomobilov, je kaj malo pomembno, čedno in vredno. Glavni nosivec dejanja med osebami je obrekovanje (S. 70/1 in drugod povsod) in poizvedovanje; sosed je natančno poučen o sosedu, in figura inž. Stareta, če nič drugega ne, je ena sama visoka pesem podeželske družabne poročevalske službe (S. 60, 84.). Nisem pa tudi še čital dela, kjer bi se čast človeka (zapomnimo si, da ima tudi razbojnik svojo čast) tako teptala v blato, kot se v tej povesti (S. 18, ženske precej dvomljivega vedenja; 60, Stare se imenuje slepo orodje v njenih rokah, ogleduha in ovaduha; 84, je kakor pajek v njenih mrežah in propada; 96, samo da s prstom pomigne, pozabi na vsa ponižanja in pohiti k njej; 101, jo vprašuje ali naj ubije koga, zadavi; 64, gnusna scena s splavom, in druge) in če gre ta produkt v 20.000 izvodih med enimilijonski narod, si bomo blagoslov njegov lahko izračunali. Ljudje, ki se prostituirajo, govorijo mnogo o prostituciji (S. 80), da pe-rejo samega sebe, in besede vlačuga, satan itd.

se prav primerno podajajo v okvir tega, kar smo čitali pri Govekarju.

Pri Cerkvniku je amerikanizem vsa tista šara bančnih polomov, stavk in podobnega, kar bi seveda lahko služilo pomembnejšim tendencam. Da se dejanju tudi v njegovi povesti zaleti že v začetku tako, da do njega potem sploh ne pride več, nam priča scena z okultnikom, ki bere glavni junakinji preteklost njene matere (C. 24). In tudi tu stvari ne govorijo same in ni niti trohe objektivnega dogajanja, nego čitamo namesto dejanja razprave o njem, tako na pr.: morda ni bilo zgolj naključje, da je padlo to dozoretje baš v dobo, ko je v njej dozorela mati... (C. 55). Kakor vlada v obeh prejšnjih povestih detail, vlada enako tudi v tej in pogosto se mu pravi — deus ex machina; iz česar sledi, da se nahajamo prav na začetku pisateljske tehnike, na primitivno-barbarski stopnji literature, ki nima nič skupnega ne s pošteno tendenco ne s kvaliteto. Pristno primitivno-inteligenca so meditiranja o krščanstvu (C. 35) in besedičenja o etiki in morali in pri ljudeh, ki ne znajo biti niti duhoviti niti humoristi, ni pričakovati drugih smešnih imen nego »Copatnik« in »Dr. Govedo«, ki so druga varianta za »neartikulirana rjoventja« (C. 37) in »pankrte« (C. 42) ter podobno. In samo pri ljudeh, ki gledajo življenje skozi zakajene očali literaturskih in kavarniških miljejev, imajo lastniki hotelov čas, da tekom svojih privatisimov sobaricam, privatisimov o umetnosti zapeljevanja namreč, vstavljajo floskule: kritiki bi rekli, da sem feljtonsko dolg (C. 129). In glejte! Cerkvnik se niti ni zmotil: ne samo feljtonsko dolga in jokava, nego tudi barbarsko slaba je njegova povest in neresnična; kajti ste li že kdaj čuli delavski par po poroki emfatično plakati: »Pojdiva v borbo za socialno enakost in socialno pravičnost«?

Te in take stvari je pač vselej treba obravnavati s celotnimi, statističnimi merili, ker sicer ne pridemo do uspeha. V zgodovino našega slovstva ta literatura torej ne sodi in to z nobenim imenom; človeški material teh povesti je pokazal enotno zaključeno sliko v dveh tonih: skrajna propalost na eni in skrajna popolnost na drugi strani. Tu bi morali pričeti z delom: znanstvena sociologija in pedagogika. Ozračje je bolni seksus, alias zavirani seksus. Ta literatura gre med narod v težkih tisočih in denar imamo, da zanjo snujemo posebne družbe. Je tudi že splošen pojav naše produkcije in zreloba brave, ki jo more z užitkom brati, je povprečna zreloba Amerikanca, to je zreloba pred dvajsetletnega evropskega mladeniča.

III.

K takemu pojmovanju objektivnih vrednot kot je prostor ter k takemu načinu upodabljanja človeške figure in predstavljanja dejanja se kaj pristno prilega tudi stilski značaj teh povesti. Tudi po stilu so le te pravi »amerikanizmi«, in sicer amerikanistični poganjki našega omejenega in borniranega miljeja, ki so za zgodovino našega slovstva brez važnosti, a toliko pomembnejši in poučnejši za psihologijo našega meščanskega literatstva in bravstva. Lahko rečemo, da je stilu navedenih treh povesti kumovala pisarna, duh in mentaliteta pisarne. Iz citatov, ki jih bom koj navedel, zveni vsakomur znana govornica; tisočkrat ste jo že čuli in čujete jo vsak dan znova — v občevanju z uradnikom. Bogvari, da bi tu kakorkoli hoteli ironizirati ali zmanjševati ugled te mogočne kaste, nego samo konstatiramo dejstvo in to dejstvo je: literatura te vrste nastaja samo v atmosferi pisarne in tudi uspeva samo v atmosferi pisarne. Edino s tega vidika je razumljiva in postavljena v konkretni življenjski položaj. Zaenkrat je zato brez pomena, da bi bilo bolje, če je ne bi bilo, ker preko domačih vaj in intimnega zapiska, a tudi grobosti ne pride.

Evo priče literature uradnika v majhnem mestu. G. 66: Novak, dobri, vsepozabljaajoči... žrtvujem se; 22: Kamor ne seže podli svet; 102: toda vedi... Olga... tisti dan počl v moji pisarni revolver; 108: rotim te, moja si, dvigni se nad filistre; 116: na ukaz usode, bi rekel svobodomislec; 117: slovanski znoj itd. itd. itd. S. 18: je zapazil... ženske... precej dvomljivega vedenja; 25: in poiskati morebitne notranje poškodbe stroja; 60: citat, »Eifersucht ist eine Leidenschaft etc.« (zanimivo, da je ta pregovor med uradništvom najbolj razširjen); 68: spustila sta avto v dir in molče križarila; 95: tako sta ostala obvarovana one prevelike nasičenosti — (ljubavnih opojev); 109: sicer nevelika prestolica majhne države itd. itd. itd. C. 20: Zakaj mora na vse, česar se moja roka dotakne, položiti svojo pest usoda; 24: preveč ali premalo eksponira; 30: ali ni zopet usoda zavihetela biča (vidimo, da usoda po pisarnah silno rada straši); 37: neartikulirano rjojenje; 55: morda ni bilo zgolj naključje itd.; 59: navadite se vsi spoštovati vsakršno prepričanje; 129: kritiki bi rekli; 532/3: pojdiva v borbo... itd. itd. itd.

Kadar so stvari resne, zveni ta stil kot uradni akt; misli celo, da s tem imponira, a je v neestetičnosti uradnega žargona samo smešen. Kadar se pa omehča in postane poetičen, do-

bimo okus po spominskih knjigah. Po lepih meščanskih spominskih knjigah, kjer je mnogo preziranja okolice in filistrstva, mnogo skrbi glede usode in mnogo zadreg glede čustva, vse stvari, s katerimi se ima boriti k lepemu besedičenju nagnjen človek, ki je obstal pri stilu prve »poetične« šolske naloge v peti ali četrti šoli. Drugod zopet je ta stil silno hladen, angleški, bon-ton-ski (ne zamenjavajmo z nobleso), družabna korektnost in paragrafarstvo lepega vedenja v salonu. In ko končno spregovori ta literatura o problemih, ki segajo preko plota kanclije, je to kot abotno in neznosno čenčanje starih tet pri popoldanskem čaju ali beli kavi, ki se niti ne hrani več s feljtonsko filozofijo današnjega žurnala, nego s pseudointeligenčno meditacijo iz zdavnaj preperlega romana iz protomeščanske dobe slovstva. Ko čitam te povesti, se mi peha v spomin drastičen naslov nekega duhovitega nemškega članka: »Ihre Sorgen«: Vprašanja in odgovori v družinskih listih. »Gospa urednica: moj koki (majhen psiček) je dobil uši. Ali mi morete sporočiti kako zanesljivo delujoče sredstvo zoper to golazen? Z odličnim spoštovanjem Vaša N. N.«

Otem in takem govore torej ti trije svetilniki naše najnovejše knjižne produkcije, ki nimajo za estetski efekt slovenskega jezika niti najnavadnejšega zmisa in čuta. A končno to tudi ni važno, nego je važnejša morfologija tega stila, ker bi po nji nemara prišli do morfologije našega človeka. In oni, ki bi v tem zmislu načrtal par slovenskih tipov ter jih pokazal narodu v njih pravi obliki, bi storil največ, kar more kdo za dobro stvar storiti.

IV.

Povesti, ki smo jih obravnavali, so družbarska literatura in zelo redke čase se spravim nad to čtivo subalterne vrednosti. In puncto Vodnikova družba se glasi neka argumentacija sledeče: »...opazili smo, da manjka dobrih ljudskih knjig... Z ustanovitvijo V. d. smo zamašili veliko vrzel v naši ljudski prosvetni organizaciji.« (Vodn. prat. 1930, 37.) Ne bomo se prerekali o tem, kakšno vrzel maši V. d. (Ker imajo njene publikacije nekam sumljivo zunanjo obleko, se nam vsiljuje misel, da verjetno maši isto kot Mohorjeva že toliko let), niti ne, ali so to dobre ljudske knjige, kar izdaja, nego bi samo radi poudarili, da mora to biti lepa plast slovenskega ljudstva, ki čita in čuti celo potrebo po romanih take baže. Tudi o tem bi se dala napraviti lepa sociološka studija, recimo na podlagi pisateljev, ki sode-

lujejo pri Mohorjevi in Vodnikovi. Izgleda, da se opira poslednja na tip ariviranca, ki mu diši smrad avtomobilov in salon, da pa mora povest za prvo nujno imeti kmeta in škorenj kot centralni figuri. Glede Cankarjeve družbe vemo toliko, da računa z delavcem; toda delavcu ne daje, kar je njegovega, nego mu to jemlje. In če dela to pod firmo Ivana Cankarja, dela s tem našim mojstrom zares lepo. Ima pet tisoč naročnikov, za katere bi si danes slovenski založnik kvalitetnih stvari lahko čestital, če bi si mogel in če mu ne bi te družbe sproti podirale, kar on gradi. Prav tako ni mogoče čestitati Mohorjevi. Vtis imam, da se silimo s kmetsko povestjo, vrela pa so že zdavnaj usahla. Brez ozira na to, da »pisatelj«, ki zapiše besedo »kačjepično« (Zorec), zame sploh ni pisatelj, kaj šele dober, in da Savinška niti ne čitam, pravim, da je vsa naša tako zvana ljudska literatura s a m a

filologija kmetskega izražanja in nič drugega. Kmeta v njej ni, nego je samo duh po kmetski govorici in po hlevu, predznak rustikalnega življenja, razkazovanje pisateljskih kmetsko-enciklopedičnih znanj in nič drugega. To je tudi poglavitna nevrлина Kozakovega Lectovega gradu, ki je skozi ljubljansko-kmetske, filološko-akribijske očali gledan slab koncept, dasi gotovo najboljši med letošnjo bratovščinsko literaturo, literaturo epigonstva in forsiranega kmetstva. In vendar dajemo še in še denar za take stvari, znamenje, da ga imamo dovolj, in smo še naprej slepi za knjižno produkcijo drugačne vrste, obsedeni od fiksne ideje, da povest mora biti, četudi slaba in da je vprašanje naše ljudske založbe pravilno rešeno edino s subalternno produkcijo rustikalnega slovstva. Tako je in tako nam Bog pomagaj, kajti mi sami si, kot vse kaže, ne moremo več.

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

1. MARCEL ARLAND: L'ORDRE

Rodovi nihajo med dvema nevarnostima: redom in anarhijo«, začinja Arland l. 1924 svojo razpravo »Sur un nouveau mal du siècle«, kjer analizira osnove mladega, koj po vojni v javnost stopivšega rodu, ki mu pripada tudi sam. Problem mu je čisto oseben, saj sta mu oba omenjena pola »dvojno zrcalo, naj se obrnem k enemu ali drugemu, obe mi nerazločno odsevata mojo podobo«. Iz te duševne problematike se mu je sedaj izkristaliziral obširen roman, ki ga je preteklo jesen nagradila akademija bratov Goncourt. Tako je že samo v sebi močno in važno delo dobilo še večjo pomembnost, saj Goncourtova nagrada v znatni meri naravnava francoski literarni produkciji tok razvoja ali vsaj podčrtava vsakokratne zanimive in pomembne faze.

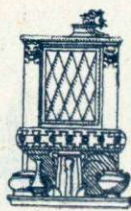
Delo mladega Arlanda je važno in zanimivo po svojem mirnem, preprostem, po klasični umerjenosti stremečem slogu, še važnejše in zanimivejše pa je radi pisateljevega izrazito etičnega razmerja do literature, kakor ga je označil sam: »Morala nam bo torej prva skrb. Ne morem si misliti literature brez etike.« Najbrže so imeli v mislih to izrazito etično usmerjenost v literaturi tisti kritiki, ki so ob njegovem romanu govorili o novem janzenizmu. Vendar pa moram takoj poudariti, da je M. Arland pri svoji etični usmerjenosti tako močan umetnik, njegova življenjska doživetost tako silna, da bi se motil, kdor bi iskal v njegovem delu preračunjen »roman à thèse« Bourgetovega kova.

Ob analizi romana nam postaja jasno, kako je zraslo delo iz točnega umskega spoznanja, ki mu je avtor dal prej (l. 1924) znanstveno analitičen izraz nego življenjsko umetniško podobo. To je življenjsko nazorna prizma, skozi katero se je razkrajalo njegovo umetniško ustvarjanje. Kako živo čuti Gilbert Villars strašno resnico: »Nobena

doktrina nas ne more zadovoljiti, pomanjkanje doktrine pa nam je prava muka.« Arlandu se »vsa vprašanja stekajo v Boga«..., ki je »večna muka ljudem, naj si prizadevajo, da ga ustvarjajo ali uničujejo... Brez Boga je nezmisljena vsaka moralna.« Iz te obupne borbe raste po Arlandu našemu rodu nov »mal du siècle«. »Kajti v nekaj letih človek nikakor ne bo potolažen radi izgube Boga. In vendar, s kakšno gorečnostjo so poskušali popraviti to izgubo; mističnost lepote, človeka, osebnosti: nezadovoljene strasti, zastranjeni goni — od vsega tega ne ostaja nič drugega ko utrujenost in obupanost, ko žgoča strast brez goriva, ki použiva svoje lastno ognjišče.«

Po svoji zgradbi je roman kljub obširnosti izredno preprost, kar je v današnji produkciji romana prava redkost; saj stremi roman danes po večini za univerzalnostjo, enciklopedičnostjo, s kakršno bi radi zajeli vso mnogoličnost in razbitost dobe (Th. Mann, J. Joyce). Arland se je omejil na tri osebe, nosivce njegove problematike in njegovega sveta, ob katerih stopajo vse druge v ozadje in z njimi pisatelj ni hotel drugega, kakor okviriti svoje ljudi in svoj svet. In da je povest še enotnejša, vnanji svet še bolj stisnjen, a notranji še bolj zgoščen, veže vse tri nosivce romana ena sama močna kmetska družina Henriot v Clermontu. Gospodar Henriot je nauglednejši in najpremožnejši ondotni kmet in župan, kar ga vse navdaja s primerno oblastnostjo in častihlepjem, ki pa ostaja povsem vnanje. Pri njem sta zrasla osirotela sorodnika polubrata Villars: starejši Justin, ki je že ugleden in ambiciozen zdravnik v Parizu in se mu odpira lepa politična kariera — princip reda; mlajši Gilbert, ki poleti 1919, ko se začinja naša zgodba, zaključí s sijajnim uspehom srednjo šolo in se odpravlja v življenje — princip anarhije; med oba pa je postavljeno kakor zrcalo obeh polov Henriotova hčerka Renée, ki se je pravkar razcvela v leta ljubezni.

Vse svojo umetniško silo je Arland položil v slikanje Gilberta. Ustvaril je v njem postavo, ki naj bi bila tip njegovega novega »mal du siècle«, tip

povojne mladine, ki nosi v sebi čudovite zmožnosti, a ji manjka urejajoče sile, ki bi dala vsem tem silam pozitiven predznak stvarivnosti. Arlandu gre velika zasluga, da nam je v Gilbertu konkretiziral in nazorno pokazal ono psihološko tako težko opredeljivo in nedojetno boleznost mnogih povojnih talentov, ki jim ni mogoče nikdar ustreči, ki se najbolj boje sreče povprečnih ljudi, ki so jim prav radi te sreče neznosni in jim podirajo z neizprosno, uničujočo kritiko njih ustvarjanje. Kakor da imajo v sebi mikrob razdora, ki pronica prav v vse njih dejanje in nehanje ter se mu vse »preobrača v strup«, mu je vse v nesrečo in mu vse vzbuja sovraštvo. Če na Gilbertu proučujemo ta značaj, boš našel v jedru neko čudno prevzetnost, domišljavost, ki bi jo lahko označili kot gorišče njegovega značaja; vse niti njegovega početja se stekajo tja in vse zlo izhaja od tam. In vendar ne bo nihče trdil, da je domišljavost na svetu od včeraj, ko je vendar stalen atribut vse mladine; a Gilbertova je nekaj svojevrstnega. »To je nenasitljiva, razdražljiva, neprestano užaljena, a še bolj žaleča domišljavost, ki ga napravlja neznosnega vsem«, jo dobro označa E. Jaloux.

Vse te poteze prinaša Gilbert že s seboj iz srednje šole, ki jo zapušča začetkom naše zgodbe. Popolna sirota je, ki se ga je usmilil Henriot, stric njegovega polubrata Justina, in skrbel zanj ko oče. Svojih umskih zmožnosti se je že zgodaj zavedel in se radi njih odmaknil svoji okolici, tovarišem in predstojnikom, v neko nedostopno vzvišenost in prezirljiv kritizem ter čudaško nedružabnost, zagrenjenost. Ves je pogreznjen vase, nikogar nima, ki bi mu pomagal dvigniti njegove duše zaklad, ali bolje: nikomur ne pusti, da bi se mu približal in pomagal. Henriot in Justin bi mu iskreno, čeprav dosti nerodno in mehanično, rada pomagala, a Gilbert je užaljen ter prelomi z njima vsako zvezo. Renée se mu je približala z iskreno ljubeznijo, a je morala že koj spočetka spoznati vso brezobzirnost in nasilje njegove ljubezni, ki zahteva brezpogojno slepo žrtev, a ne žrtvuje ničesar. Brez besede slovesa zbeži v Pariz, da si tam sam utira nadaljnjo pot v življenje.

VParizu ga njegov prijatelj Décugis seznanil s svojevrstnim krogom akademikov najprevratnejših smeri. Človeku je žal, da Arland ni tega kroga in njegovih zastopnikov prikazal jasneje, da bi v različnih tipih dobili korektiv h konkretni postavi Gilberta in bi bila slika povojnega rodu popolnejša. V Parizu so Gilbertu prihranki kmalu pošli, v hudi tiski se je obrnil že na svojega znanca in družinskega prijatelja v ministrstvu, da postane uradnik, a zbeži tudi pred to možnostjo urejenega življenja in najde končno mesto žurnalista pri listu »Humanité«. Njegovi vedno ostrejši članki razodevajo duševno silo, ki tiči v njem, vzbujajo pozornost v javnosti; kritika desničarske politike, ki ji je eden pomembnih voditeljev njegov polubrat Justin, ki je bil izvoljen v zbornico, je vedno ostrejša, časopisje izigrava to borbo polubratov, prinaša sliki na uvodnih straneh, kar je Justinu neprijetno. Huje ko politično nasprotje je osebni konflikt, ki postaja toliko ostrejši, ker se žena Renée že nekaj časa sem redno shaja pri gospé Guillaume z Gilbertom in se zavzema zanj tudi proti njemu, kljub temu, da Gilbert odklanja vsako poravnavo, ki jo je Justin ženi na ljubo v svoje lastno ponižanje skušal doseči. Gilbertovi članki so v novem listu »La Bataille« dosegli svoj višek duhovitosti in prevratnosti, oblasti primejo

Gilberta, Justin ga v zbornici javno zataji in zavže, kar je Renée povod, da pusti Justina in se vsa žrtvuje Gilbertu, ki so ga namesto v zapore težko bolnega odpeljali v bolnico.

Po prestani boleznosti se zdi, da bo Renée-ina žrtev, s katero se je odrekla vsej udobnosti in časti in se vrgla v čisto negotovo bodočnost, samo da dokaže Gilbertu svojo resnično ljubezen in iskrenost prve ljubezni, Gilberta ozdravila in mu vzbudila zavest odgovornosti in dolžnosti. Toda ne. Renée mu je pač spočetka uteha čutnosti, a počasi se preobje in naveliča tudi te in jo zanemari do strašne bede in zapuščenosti. Žali njeno požrtvovalno ljubezen in se vdaja starim zvezam, samo da dokaže svojo neodvisnost, svojo popolno svobodo. Njegova stara znanka Germaine zahteva, da spodi Renée proč iz stanovanja, do česar se ne more povzpeti, zato pa se odloči Germaine, da strelja na Renée v njenem stanovanju in to v trenutku, ko pričakuje otroka, in jo nevarno rani. Gilbert si ne ve pomagati in obvesti o stvari Justina, ki ne dvomi niti trenutek, kaj je njegova dolžnost in reši ženo. Germaine je obsojena na pet let ječe, Gilbert se umakne v Indo-Kino in odtod v Brazilijo.

Stem bi Arland povest lahko zaključil, a je hotel problem več ko nakazati, rešiti ga je hotel. Justin se umakne začasno iz politike in Pariza v Clermont, kjer prevzame mesto Henriota in je ljudem priljubljen in spoštovan zdravnik, župan in svetovavec. Renée se je umirila in našla v Justinu vedno plemenitega moža dolžnosti, ki ji ni nikdar niti z besedo očital preteklosti; našla je rešitev svoje življenjske uganke v odgovedi svetu in se izživlja samo v verski samoodpovedi. Po osmih letih se nenadoma pojavi tudi Gilbert z rakom v črevesu in duševno ter telesno popolnoma str. Prišel je domov umirat. Justin tudi sedaj ve, kaj je njegova dolžnost in skrbi za svojega polubrata, ki mu s svojo ljubeznijo skuša tudi Renée osladiti njegove muke zadnjih dni. Gilbert je tudi v tej svoji onemoglosti prevzetno odklanjal in užaljeno vsako pomoč in usmiljenje. »Nikoli nisem iskal sreče, razumete? Vaša sreča, vaši spoštovani ljudje, vse te navlake, bi ne hotel za nobeno stvar na svetu« (III./220). Tako označuje sebe ta »otrok, ki je imel čisto pripravljen kruh na mizi, ki je dovršil šole, bi bil lahko uradnik in se mu je bilo treba samo poročiti in mirno živeti«.

Taka bi bila zgodba, ki se začneja poleti 1919 in traja 15 let (torej se konča v l. 1934). Je mnogo več ko zgodba romana, biti hoče zgodba rodu. Ni dvoma, da je problem reda in anarhije danes najakutnejši v človeški družbi; saj se vsa Evropa in še čez bori med skrajnostmi, ki se pa tako rade stikajo (boljševizem — tiranija, absolutizem — anarhija). Brez dvoma nosi v sebi princip reda in samega voluntarizma velike nevarnosti za življenje duha, toda anarhija in popolna svoboda onemogočata izživljanje duha prav v toliki meri posamezniku in družbi. Iskati ravnovesje med obema, je naloga slehernega rodu. Kjer se srečujeta oba principa v lepem soglasju, tam vidi Arland velike osebnosti, klasične dobe in ogromna dela.

Brez ozira na dokumentarično vrednost Arlandove knjige pa moramo ugotoviti izredne stilistične vrline, ki so danes v romanu že naravnost redkost. Neutaljav je v formalnem pogledu Gide-ov vpliv na Arlandov slog. Opraviti imamo z izrazitim realizmom, ki ostaja do podrobnosti zvest realnosti, a se ji nikoli ne vdaja do te meje, da bi slikal

radi slikanja, marveč mu je epična zapoved dejanje, dogodek v času, ne izslikavanje v prostoru. V svojem pripovedovanju je trezen, sam stopa popolnoma v ozadje in se nikoli ne prikaže skozi dejanje; čista epika. Jezik je enostaven, blizu realnega vsakdanjega govora, brez umetničenja, nikdar lirično nabrekli, pogosto dramatično kra-

tek in napet. Najlaže bi ga označil s klasično mirnostjo, oplojeno z vsemi vrlinami realizma. Ko človek prebere Arlandovo knjigo, še veruje v možnost in pomembnost močnega romana, ki se zdi, da je bolj ko v iskanju originalnih snovi ali podajanju slasti, v urejanju in etičnem vrednotenju časa in njegovih problemov. J. Šolar

K R O N I K A

† ANTON LESKOVEC

Dom in svet je spet izgubil enega svojih dobrih sotrudnikov. Letos 25. januarja je umrl v drž. bolnici v Ljubljani Anton Leskovec, ki je v l. 1926 priobčil dramo »Jurij Plevnar«, naslednje leto »Kraljično Haris« in za letos pripravljala socialno dramo »Močeradi«. V rokopisu je ostala tudi tridejanska ljudska igra »Vera in nevera«.

Anton Leskovec se je rodil 4. januarja 1891 v Škofji Loki. Ker je zgodaj izgubil starše, je svojo mladost preživel pri sorodnikih v Retečah pri Škofji Loki. Studiral je v Kranju in v Pragi. Vojno je vso prebil deloma na fronti, deloma v ital. ujetništvu in nato kot solunski dobrovoljec. Potem je stopil v državno službo. Po poklicu je bil finančni uradnik; več let je služboval v Mariboru, zadnji dve leti pa je bil predstojnik finančne oblasti v Radovljici. Kljub naporni službi, odtrgan od vseh literarnih zvez, se je živo ukvarjal z literaturo in neprestano snoval, v kolikor ga ni pri delu ovirala težka želodčna bolezen. Letos začetkom januarja se mu je naenkrat predrla na želodcu velika rana, ki jo je nevede nosil že več let; prepeljali so ga v bolnico, a tudi težka operacija ga ni rešila. Po hudem štirinajstdnevem trpljenju je izdihnil in 25. januarja smo ga pokopali pri Sv. Križu. Njegovega pogreba se je poleg književnikov in drugega občinstva udeležilo zelo številno odposlanstvo iz Radovljice, kjer so Leskovca kot človeka in uradnika globoko spoštovali in ljubili. Pokopan je bil tudi z vojaškimi častmi.

Človeško in književno podobo Antona Leskovca je v kratkih obrisih podal France Koblar, ki se je v imenu »Doma in sveta« poslovil ob njegovem grobu:

Vta prezgodnji grob smo položili Antona Leskovca, tihega in dobrega človeka, ki je ob zunanosti in napuhu tega življenja hotel biti tako malo znan.

Zelo pozno je stopil v javnost; šele dobra tri leta se je imenovalo njegovo ime v sodobni slovenski književnosti, pa je povsod dobivalo priznanje in vzbujalo mnogo lepih upov. V tej kratki dobi svojega javnega dela je Anton Leskovec dovršil trije dramatični umetnin: »Dva bregova«, ki sta si osvojila tudi oder, drugi dramo pa je priobčil Dom in svet. Pripravljala in deloma skončala je še nova dela, jih tiho in vztrajno oblikovala, toda smrt je nepričakovano pretrgala njegovo življenje. Lahko rečemo, da je slovenski narod izgubil z Antonom Leskovcem darovitega pisatelja.

Anton Leskovec je ostal zvest vzorom in duhovnim naporom tiste naše predvojne akademske mladine, ki je z velikim idealizmom in podrobnim delom dvigala izobrazbo in narodno zavednost širokih ljudskih množic, zato je tudi potem, ko je dozorel, dobilo vse njegovo literarno delo izrazit pečat etične in socialne poglobitve. Z dramatično doslednostjo in neizprosno težko in tehtno besedo je odkrival zakonitosti in skrivnosti življenja; s svojim delom je skušal pretresati, čistiti in dvigati. Dramatik Anton Leskovec bo zato našel priznano mesto v slovenski književnosti.

Zistimi mladostnimi vzori je bil Anton Leskovec kot zrel mož tudi v vsem svojem poklicnem delu pravi ljudski človek, zato mu bodo ohranili lep in hvaležen spomin vsi, ki so ga kdaj samo srečali v življenju.

Tihi, dobri naš prijatelj in tovariš Tone! Obžalujemo ob Tvojem grobu vse, katerim Te je smrt tako naglo iztrgala, obžalujemo, da je ustavila Tvoje delo; ne obžalujemo Tebe, ki si dobro dopolnil svoj tek življenja in si že razrešil svoj zadnji in največji dramatični konflikt, ko se je Tvoja duša osvobodila telesa in se potopila v srečo božjih skrivnosti. Ko se v imenu Doma in sveta poslavljam od Tvojega groba, nas vodi pot dalje v plemenit boj za ideje, nazore in vzore; Tvoj spomin in Tvoja duhovna pričujočnost bosta živela z nami. Pomagaj nam!

Daljše študijo o Leskovčevem literarnem delu bo prinesel Dom in svet v prihodnji številki.

N O V E K N J I G E

S L O V E N S K O S L O V S T V O

Janez Jalen: **Ovčar Marko. Povest.** Mohorjeve knjižnice, 26. zvezek. Založila Družba sv. Mohorja. Celje, 1929. — Pričujoča povest ni zanimiva le zaradi avtorja, ki nam je z njo podal svoj prvi večji pripovedni tekst, s čimer je morebiti našel zase najprimernejšo obliko, nam pa tudi do neke mere spolnil željo po takem konceptu izpod njenega peresa. A tudi sicer, s splošnega literarnega vidika je treba ugotoviti, da naše pripovedništvo zadnjih let ni prebogato z deli, ki bi bila motivno, vsebin-

sko in oblikovno zanimivejša nego je »Ovčar Marko«. Res, da značilnosti katerekoli literarne smeri same po sebi še ne morejo biti merilo umetniške kvalitete, in to celo tedaj ne, kadar so revolucionarna novost. Zato moramo vkljub napakam, ki jih delo ima vrhu tega, da ni novo v literarno-prodornem zmislu, poudariti tudi njegovo literarno vrednost. Povest je zaslužila ponatis ne samo kot sveže slovensko čtivo, marveč tudi kot solidna, literarna kvaliteta. A zgolj zunanje dejstvo, da je povest najprej izhajala v »Mladiki«, nikakor ni zadostno opravičilo za splošno sodbo, češ, da je to delo »ljudska povest«. Ta naziv se mi zdi za Jalenov spis netočen in celo krivičen radi pomena, ki ga ima v naši literarno-

kritični tradiciji. Njega vendar ne more zadevati očitek kakršnegakoli, bodisi narodnega, moralnega ali verskega didaktično utilitarističnega cilja. Ta poteza pa je za tako zvano ljudsko povest bistvena tudi tedaj, kadar se dvigne do umetniških meja. Zato trdim, da more za Jalena biti izraz »ljudski« samo ideološka, ne literarna oznaka.

Pri njem res da pogrešamo lahkotnosti in intuitivne neposrednosti, teh dveh najvidnejših in najbistvenejših črt vseh samorodnih umetniških del, ki so bila rojena »iz viharja«. To je prvi značilni poudarek pisateljeve literarne osebnosti. Pisatelj je po moji sodbi ali genij ali talent ali epigon. Jalen je v vrsti talentov. Zanje je značilno, da se znajo okoristiti z danimi izsledki in ker niso stvaritelji, ki jim je odkrivanje novih potov in možnosti notranji zakon, zato je vsa njihova moč poudarjena v skrbnem oblikovavnem prizadevanju. Tudi Jaleno delo razodeva v prvi vrsti vtis formalne virtuoznosti in priča manj o elementarni duhovnosti. Brez vplivov ga niti ni mogoče razumeti, bodisi če se oziramo na osnove življenjskega pojmovanja, bodisi če zasledujemo oblikovni princip. Toda, ko grabi za heterogenimi elementi sodobne in pretekle literarne kulture, se ne zruši v brezobraznost in brezosebno epigonstvo. Njegova osebnost z lastno značilnostjo ostane vidna v vsem oblikovanju in se motivno in stilno kaže v osebno-enotnem nastroju.

Po snovnem in vsebinskem poudarku moremo spis nazvati solnčno povest naše zemlje v okviru gorá in idilično sliko kmečko-pastirskega primitivizma. S tem je izražen samo osnovni značaj povesti, toda na tej osnovi nam takoj postanejo vidne prav tako poteze pisateljeve duševnosti kakor se nam razodenejo idejno-formalni elementi in iz njih vrline ter nedognanosti pričujočega dela. Te pozitivne in negativne črte bodo najbolj razvidne, če opozorim na nasprotja, ki jih je v povesti nemalo in ki se kažejo v obdelani snovi, v slogu in v gradnji. Da jih pisatelj ni izravnal in premagal, ni samo nedostatek literarnega razmaha, marveč se v tem razodevajo i osnove njegove duševnosti. Kakor pa sem rekel že poprej, predstavlja pisatelj duševni svet spojitvev heterogenih elementov in je radi tega omenjena neenotnost bistvena značilnost njegove osebnosti in izraz njene osnovne usmerjenosti. Naj povem, da Jalenu manjka popolnoma intuicija dionizijskih narav. To se je očitno pokazalo že v njegovih dramskih delih, ki so zasnovana bolj na zavestnem kot na elementarnem ustvarjanju in utemeljena bolj po dogodkih in epiki kot zasidrana v osebni človeški problematiki, kjer drama temelji, a hkrati še naslonjena na ideološke temelje. Zdi se, da se avtor tudi v povesti ni izneveril samemu sebi, le da pomeni nova literarna oblika zanj ugodnejše perspektive. A jasno je na prvi pogled, da pisatelj, čigar sestavine niso dinamičnega značaja, ne more biti realist, ne naturalistični ne duhovni, ampak nasprotno, da se umetniško najlaže izživlja, če se usmeri romantično in idealistično. In v tej smeri je poudarjen tudi »Ovčar Marko«, saj raste, v kolikor ga pri tem ne ovirajo nasprotni poudarki, v apoteozo primitivizma, prirodnosti in zdravja. To je sicer utemeljeno v snovi, a nedvomno je, da je avtorja ta snov privlačevala prav zaradi notranje sorodnosti. In če je pisatelj hotel podati ta svet, kakor je zaživel v njem, ni mogel tega storiti drugače nego v idealizirani podobi. Realistična usmerjenost bi vendar podrla temelja, na

katerih je zgrajena iluzija te povesti. Prav historizem »zlate dobe«, ki naj bi bil menda potrdilo za njeno resničnost, je po svojem bistvu romantičen in iluzoren. In tu mi je zdaj mogoče opozoriti na napake.

Ne glede na to, da je idilično snov zagrabil premalo naiven in premalo neposreden oblikovatelj, radi česar je povest neredko samo hladno stilizirana, je treba na njej ugotoviti zlasti še neenotnost v kompoziciji in stilu. Zdi se, da je neskladje že prav v naslovu povesti, ker ne zajema celote, a tudi ne glavnega poudarka povesti: usoda ovčarja Marka, dasiravno je podčrtana, ni glavno osišče dela, vsaj ne od vsega začetka. Vse kaže, da je ta povest najprej zasnovana kot kolektiven koncept, podoba kmečko-pastirskega primitivizma, sociološko, a ne individualno zasidrana. Za to govori marsikaj. Prvič povest ni grajena dinamično in dramatično, njeni ljudje niso problematični, ne vrtajo vase, da bi odkrili zakon svojega življenja in narave. To je v skladu z osnovami primitivizma. Ljudje so tukaj enostavni in zgrajeni, njihovo življenje ne pomeni zakona, marveč je razumljivo prav za prav le izven človeka iz zakonov naravnega in moralnega reda. Zato so tudi dogodki v prvi vrsti ponazoritev vsebinskih temeljev povesti, prav tako pa bi moglo biti tudi narobe. Vsa problematika je v tej povesti objektivnega značaja in ni individualna borba: življenje samo uravnava vse spore pred očmi človekovimi, ker jih tudi samo prinaša s seboj. Človek pa je pred njim cel v svojem primitivnem nagonem, čustvenem in miselnem svetu. Iz njega si tolmači vse izpremembe in naključja življenja. Tudi tragika je v tem svetu le usodnost, objektivno razumljiva v življenju, v človeku zanjo ne najdemo ne vzroka ne pojasnila. In to je tudi v skladu z idejnimi osnovami prikazanega življenja, kjer se borita zloba in dobrot vedno z zmago slednje in se tudi vse smešne in žalostne strani življenja razrešijo enako v pozitivnem zmislu, da je s tem potrjena harmonija idilično primitivnega sveta. Tudi razvojni poudarki zgodbe so dani od zunaj, po času, v katerem se vrše dogodki. Ko se zaokrene leto v naravi, mora tudi stopnjevanje dogodkov doseči vrh: to je zakon te primitivne kompozicije. Toda naslov, prolog in epilog kažejo drugam, v individualni poudarek. In zares, kakor je izprva genius loci tvoril središče povesti, tako se pozneje to njeno težišče prenese na individualno usodo ovčarja Marka. Kajpada sedaj pogrešamo psiholoških osnov, in ljudje, kakor so očrtani, so preostro in celo neverjetno poudarjeni drug proti drugemu. In poetizem, ki je bil v skladu z romantično kontično zasnovo idealiziranih ljudi in dogodkov, se prav radi drugih osnov, izprevrže v sentimentalizem. Priznati pa je treba, da je prav ta poetizem ustvaril v tej povesti prelepe opise prirode in gorá. Kakor polslišni dialog, se zdi, je ta vzporeditev ljudskih prizorov in slik prirode, nad katerimi drhti pristno lirično občutje. A to nič ne moti epične celote povesti, ker se dogodki in slike epizodično vrstijo v sklenjeni zaporednosti. Prav zato se zdi, da poglavja v tej povesti niso nastala organsko iz snovi — pisatelju je bilo brez spremembe teksta mogoče združiti prvotno štirinajsto in petnajsto poglavje v eno —, marveč temelje vse bolj na romantičnih osnovah sloga, na kar bi se dalo sklepati tudi iz nemalo poetičnih naslovov.

France Vodnik

I lka Vašte-Burgerjeva: **Umirajoče duše.** Zgodovinski roman iz baročne Ljubljane. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1929.

U metniški roman iz baročne Ljubljane! Z napetim zanimanjem smo ga prebrali. Je to roman, ki se pleče med prvakom naših baročnih slikarjev Valentinom Mencingerjem in prvakom kiparjev Franciškom Robbo. Med njima se pleče običajni usodni roman: Mislejeva hči Zika, ki je po srčnem nagnjenju sojena Mencingerju, postane žena Robbova. Nečakinja prošta Dolničarja, Marijana, prijateljica njena, pa postane Mencingerjeva neljubljena žena. Drugi roman, roman umirajočih duš, pravi umetniški roman, ki mu pa manjka psihološke globine, se pleče v Mislej-Robbovi družini. Mislej ni mogel tja, kamor je hrepenel, ker je bil po rojstvu kamnosek, rokodelec, Robbi, ki je imel vse predpogoje, je stopil na pot njegov nesrečni značaj in koncem romana tudi v obupu spozna, da mu duša odмира.

R oman se vrši v historičnem okolju realne baročne Ljubljane, znane osebnosti umetniške Ljubljane iz 1. pol. 18. stol. mu tvorijo milje: Prošt Dolničar, zvonar Franchi, Julij Quaglio, Franc Jelovšek, Jakob Contieri in drugi.

P riznati moram, da se delo čita z zanimanjem, da pa mu kljub velikemu naporu pisateljice manjka umetniške in psihološke poglobitve. Tudi Ljubljani, ki tvori pozorišče, manjka tiste nazorne plastike, ki bi celo pri manjšem številu detailov bolj nazorno učinkovala.

N as pa zanima roman predvsem kot historična reprodukcija doslej za enotno sliko še ne izrabljenega gradiva. Tu pa pisateljica zasluži vse priznanje. Ne ravno majhno tvarino je ne samo obvladala, ampak jo porabila tudi s priznanja vrednim kriticismom. Ugovarjati bi se dalo samo njeni kombinaciji, da se je Mencinger učil pri Quagliu, dočim za Jelovška to gotovo velja, četudi to sotrudištvo mogoče ni bilo tako direktno kakor ona verodostojno navaja. Prav tako je neutemeljena trditev (str. 99), da bi bil Mencinger rezal v les in baker. Drugo je možno, prvo neosnovano.

K ljub ne veliki umetniški moči tega romana moramo torej pisateljici šteti v nedvomno zaslugo, da je dala življenje doslej mrtvemu umetnostno zgodovinskemu gradivu, ki ga je z neumorno pridnostjo zbral msgr. V. Steska. Čuti pa se, da je g. Vašte-Burgerjeva tudi samostojno predelala svoje gradivo. Frst.

D r. Jakob Kelemina: **Literarna veda.** Nova založba, 1927. 120 strani.

T eorija literarne vede je pri nas še v povojih, saj nimamo ne poetike ne stilistike ne metrike, zato je treba pozdraviti to delo dr. Kelemine, ki nas skuša vpeljati v vse probleme literature, da bi nas seznanil s pojmi sistematike in zgodovine, ki so jih že razvili drugi narodi. Zdaj, ko imamo dr. Cankarjevo sistematiko stila za likovno umetnost, nam je jasno, kakšna bi morala biti dr. Keleminova knjiga. Toda problem oblike v poeziji še ni tako razumsko dognan kot v likovni umetnosti, ker je praksa literarne vede pri presoji pesnitev bolj gledala na duševno vsebino kot na njeno oblikovanje. Dr. Žigon je prvi začel gledati Prešernovo poezijo s stališča oblike, toda ostal je pri kompoziciji, pri tektoniki umotvora. Tudi nemški znanosti očita A. Walzel (Gehalt und Gestalt), da je v pogledu oblike obstala pri nižji matematiki, medtem ko so prišli romanski narodi

po cesti starih Grkov in Rimljanov daleč naprej pred Nemci, ki v stilistiki razlagajo le najnižje pojme, v metriki najbolj zunanjo obliko, poetiko pa omejujejo le na vsebinsko vprašanje in opuščajo raziskovanje medsebojne odvisnosti med obliko in vsebino. Vzrok teoretične zaostalosti je to, da je poezija besedna umetnost, ki ne govori neposredno čutom kot godba ali slikarstvo in kiparstvo, ampak naši fantaziji in predstavnosti. Zato so rajši gledali vsebino, ker oblika ni tako očitna kot pri likovni umetnosti. Dr. Kelemina je posvetil v vsa vprašanja nižje in višje matematike v literarni vedi, a ker se opira na mnogo avtorjev, ki bi vsak rad sebe spravil v veljavo, zabrede večkrat v obupno borbo s pojmi, da tudi v njem neredko pogrešamo tiste »nerazdeljive enote,« ki bi morala sijati iz vsakega stavka.

P ojem literarne vede obsega pri dr. Kelemini metodiko poetike in literarne zgodovine in »preiskuje metode za analizo pesniških del«. Vendar se preveč zanaša na analizo in razlago pojmov, ki so le zato, da se duh zave svoje poti. Mefistove besede iz Fausta:

Wer will was lebendigs erkennen und beschreiben,
sucht erst den Geist heraus zu treiben.
Dann hat er die Teile in seiner Hand,
fehlt leider! nur das geistige Band,

omenjam le zato, ker po nepotrebnem omalovažuje Bergsona in intuicijo. Intuicija ni nič drugega kot življenje, na katerem je osnovan ves sistem nove literarne vede pri Nemcih in pri dr. Kelemini. Tudi nemška znanost je začela operirati z doživljajem, ko je Bergson osnoval svojo filozofijo na intuiciji. Tedaj je zgubilo logično dojetje svojo veljavo in na njegovo mesto je stopilo doživetje. »Kdor doživljaj razčleni, se odreče popolnemu dojetju, a le tako se dobe pojmi«, pravi Walzel. Pojmi so torej koraki do intuicije, vendar je znanost večkrat podobna Zenonovemu Ahilu, ki leti za želvo, pa je po razumu nikoli ne ujame. Tako je tudi dr. Keleminova hvala strokovnjaka, ki naj ima tudi pri presoji dnevne literature odločilno besedo, vsaj pretirana. Strokovnjaki niso nikoli dvignili umetnosti, ker strokovnjak gre po kolesnicah svojih pojmov, »vidi staro, ne pa novega življenjskega čuvstva« (Walzel), strokovnjak je nazaj obrnjen prerok, računa s tem, kar se more ponoviti, sedanost in bodočnost je pa boj, zato bi strokovnjak, ki pozna metodo, moral imeti tudi energijo in zmisel za življenje bodočnosti, a navadno se to izključuje. Veliki zgodovinar Ranke ni znal v praktični dnevni politiki Nemcem ničesar povedati in je Heine z njim norce bril: Gute Seele Ranke, gemütlich wie Hammelfleisch mit Zeltawer Rübchen. — Pojmi so le seme, ki mora pasti na rodovitna tla, da se dvigne splošna kultura.

D rugo in tretje poglavje z značilno zaporednostjo, analiza ustvarjanja, analiza umotvorov, odkriva tudi pogled v mišljenje dr. Kelemine pri motrenju umotvorov. Sicer je res ustvarjanje prej, a motrivec umetnin ima vendar najprej delo pred očmi, iz njega šele dela sklepe na ustvarjanje in stvarnika, če so potrebni. Vprašanje je, kakšna so jajca, ne pa kakšna je tista kokoš, ki jih je znesla, tako jo je razložil Ivan Cankar. Doživeti je treba delo po vsebini in obliki ne samo z zunanjimi čuti, doživeti je treba tudi notranjo vsebino in obliko. (Dr. Kelemina pravi za nemško Gehalt

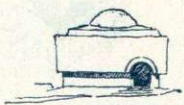
und Gestalt zadržaj in postava; ali ni bolje vsebina in oblika, ki je enkrat zunanja, če je čutom dostopna, drugič notranja, če je le doživetju dostopna.) Iz sloga prodiramo v notranje oblikovanje, iz zunanje snovne vsebine v notranjo, da doživimo tisto posebno gibanje, ki je duša pesnitve. Radi eklectizma in preobilice gradiva, se mu razgubita glavna pojma sloga, osebni slog in slog, katerega vzroki so v ciljnih časa, da ne dobimo jasnih likov od njih. Po pravilu le style c'est l'homme motri slog skupno z osebnostjo in ga izvaja včasih iz svetovnega nazora (55), kot bi mu ne bil psihofizični ustroj važnejši, včasih iz obeh, iz darovitosti in svetovnega naziranja (20), včasih mu je stil »pogojenost oblike od časovnih in krajevnih činiteljev« (54), včasih pa so fiziološki činitelji rase in časovni činitelji zelo merodajni (109). Vendar se ti poskusi, slog opredeliti, gibljejo okoli ene točke; skoraj neumljivo je, da osebni stil kaže osebnost v statični nespremenljivosti (57), na strani 72. pa se mora studij osebnega stila tesno okleniti razvoja pesnikovega. Vzrok je to, ker dr. Kelemina vedno vodi pogled od dela na osebnost pesnika, od pesnitve na razvojne stopinje. Zato se mu bolj dopade generalizajoča metoda naravoslovja in empirične psihologije, ki poudarja razvojni faktor in hoče najti zakone dogajanja (111), kakor individualizajoča metoda, ki trdi, da v zgodovini in duševnosti ni takega razvoja in take zakonitosti kot v naravoslovju (109), in čisto določno se uvrsti v socialno psihološko smer (105). Nejasno je, zakaj imenuje preiskavanje stilističnega razvoja materialistično (14), raziskovanje psihološkega momenta duhovnoznanosko smer, raziskovanje materiala še ni materializem, psihološka vzročnost pa lahko poudarja naravoznanosko metodo, ki išče splošne zakone. — Njegova metoda išče bolj osebnost pesnika kot dojetje vsebine (57), bolj ko umetnina ga zanima skriti proces in razvoj kali, prvotni dožitek, ki se vendar ne da točno dognati in je vedno problematičen. To je bolj zanimivo kot znanstveno. Če je izločevanje osebnih odnosov priznan estetski princip, zakaj bi ravno motrivec pesnitve iskal take odnose kot detektiv? Že Dostojevskij je rekel, da mora knjiga imeti odgovor v sebi, ne zunaj sebe. Pri dr. Kelemini pa je taka zaporednost: Motivi ustvarjanja so povod za estetično uživanje v občinstvu, nato šele pridejo ustvarjeni umotvori (11). Zato naj poetika preišče najprej produktivno delo umetnika, potem reproduktivno dožemanje v občinstvu in slednjič naj se ozira na kakovosti umetnine same (10).

Že Tolstoj je v knjigi O življenju ostro osvetlil metodo moderne znanosti, ki skuša dognati pojem človeškega življenja iz živali, rastlin in materije, kajti tam ne najde ravno tega, kar je bistvo človeka, pametne zavesti in stremljenja po sreči v ljubezni. Pametna zavest ni v smeri proti zavesti živalske osebnosti, ki se mora pokoriti pameti, in ljubezen ni v smeri proti osebni sreči. Zato je ta znanost, ki raziskuje živalski organizem in materijo, podobna onemu, ki raziskuje senco namesto predmeta. Moralni in duševni svet je drugo kot fizični svet, ki je podvržen ukazom prostora in časa. Kdor preiskuje fizični svet namesto duševnega, se le oddaljuje od resničnosti in gleda le to, kar ga spremlja, namesto življenja samega. Lastnost sestavnih celic ni lastnost življenja v centralnem, ampak v pogojnem pomenu. Sami sebe poznamo od znotraj, drugo življenje poznamo le

pogojno. Zakon življenja se najde le v pametni zavesti, ne pa v živalski, kjer ravno bistvenih zakonov ni, pokori se pameti in altruistični ljubezni. Zato opazovanje drugih bitij le kali pravo spoznanje. Telo je le senca, ne življenje. Telo je kakor ptič, ki hodi, a pravo življenje je letanje po zraku. Seme ne razume drevesa in buba ne razume metulja, ker je v zadnjih drugačna zakonitost, višje življenje, ki je vzrastlo iz telesne smrti. Če preiskujemo hojo, ne bomo našli lastnosti letanja, če preiskujemo bubo, ne najdemo lastnosti metulja in če preiskujemo seme, ne najdemo lastnosti drevesa.

Te misli odmevajo posredno ali neposredno pri Croceju in Walzelu, ki jasno ločita med umetnikom, ki zna izraziti in oblikovati vsebino, in neumetnikom, ki nima tega daru. Pri dr. Kelemini skoraj ni bistvenega razločka, le formalna nadarjenost je pri umetniku večja. Walzel je ostro osvetlil teoretike, ki iščejo razlago za umetnikovo tvornost pri otroku ali v živalskem svetu. Umetniku je lastno baš to, v čemer se razlikuje od otroka, da zna izraziti vsebino. Iz tujega nepojmljivega sveta živalske duše ni mogoče razložiti umetnine: iz neduševnega se ne razvidi duševno, iz negotovega se ne razloži določeno. Zato je tudi pomanjkljiva metoda, ki vnaša naravoslovno vzročnost v duševni svet zgodovine in umetnosti. Iz določenih plinov se vedno naredi voda, iz semena vedno vzraste isto žito, v zgodovini je le enkrat cvetela na Grškem umetnost, čeprav je vedno isto nebo in solnce nad grško zemljo; v duševnosti torej vlada bolj enkratnost in zaporednost kot vzročnost, zato se je bolj omejiti na primerjavo kot na mehanično pogojenost. Ta smer znanosti je rajši proučevala nastajanje umetnine kot umetnino, umetnikovo osebnost rajši kot njegovo delo, od znanega je obračala pogled v neznan. Naravoslovec gleda biološke zakone, ki se vedno povračajo, estetik vidi v oblikanju le približno kali, kjer ni bioloških zakonov. Doživljaj je treba dobiti iz dela, ne ga pa iztuhitati iz nekega trenutka. Ugotoviti je lastnosti dela, ne pa vpraševati, kaj je umetnik hotel. Naravoslovska vzročnost, ki sklepa iz naroda na individuum, iz duševnosti na delo, iz fantazije na oblikovanje ali iz otroka na umetnika, je večinoma le stopnjevanje terminologije ali tautologija. Zato hoče nova smer dognati slog, ne odvisnost in vplive; od subjektivne čustvene sodbe stare estetike prehaja k trdnejšim vrednotam, k časovnim smotrom mišljenja in oblike.

Dr. Kelemina ni porabil Walzela, čeprav ga navaja, ampak se je menda bolj držal psihološke smeri Freienfelsa in Elsterja, ki ji je pred očmi naravoslovska vzročnost, kajti empirična psihologija hoče spremeniti duševno v splošno veljavne zakone, ki se uveljavljajo v določenih tipih. Namesto psiholoških tipov uveljavlja Walzel po Wölflinu tipe sloga. Tu je najvažnejši zakon polarnosti, s katerim se dr. Kelemina ni okoristil, zato večkrat le luča kamenje, namesto da bi premagal nevidnega nasprotnika. Umetnost po Walzelu ni enotnost, ampak mnogoterost. Treba je opustiti kategorične objektivne zahteve in iskati vzroke učinkovanja. Lessing je uveljavljal en tip basni, a tip Lafontaine je prav tako upravičen. Dr. Kelemina pa obsoja l'art pour l'art, čeprav je na isti strani (28) trdil, da je pesnitev z nagnito, izprijeno moralo lahko stokrat boljši umotvor, nego delo, kojega moralno jedro je neprikorno. Saj l'art pour l'art je

tudi trdila, da je dobra slika špargljev več vredna kot slabo slikan Kristus. L'art pour l'art je lepo spoznanje v umetnosti, ki ga tudi dr. Kelemina nevede uporablja, ko govori o neinteresirani umetnosti. Baš ta Kantov princip je ona utrdila. — Izrazno umetnost, ki se v prikazovanju snovi omeji le na notranjo realnost, imenuje zaletelost v slabo osnovano teorijo (42). Walzel pa pravi, da je bil ta princip deloma v vseh zgodovinskih strujah merodajen. In tudi dr. Kelemina omenja na str. 50 Wölflinovo ugotovitev, da dobe izvestne kontrarne kategorije gledanja in ustvarjanja v praksi normativen pomen v polarnih dobah. Če je barok upravičen poleg renaissance, je upravičen tudi ekspresionizem poleg impresionizma. Po dr. Kelemini bi bila barok in ekspresionizem zaletelost. Ker je nasprotnik normativne estetike, že iz tega vzroka ne sme obsojati ekspresionizma in l'art pour l'art. Da izigrava enotni slog Schillerja in grške drame proti slogu Shakespearea in Hoffmanna, se pač bolj opira na O. Ernsta kot na pravo pojmovanje. Schillerjevo stremljenje po čisti vrsti ima pred očmi poglobljeno resnost življenja, Shakespearejevo in Hoffmannovo mešanje tragičnih in humorističnih elementov pa gleda v grotesko življenje, kar je tudi dr. Kelemini znano. Cilji časa se obrnejo tja, kjer se pojavi praznina v duševnem življenju. Tudi tukaj se javlja horor vacui.

Škoda tudi, da dr. Kelemina ni bolje izrabil lepe Walzelove izsleditve o dveh tipih umetniške oblike, nadindividualne in individualne oblike pesnitve, ki imata korenine v Polykletovi in Plotinovi estetiki. Formalna estetika Polykleta vidi bistvo umetnosti v razmerjih in številih, zato se tam uveljavljajo stalne forme klasicizma, Plotinova vsebinska estetika pa je razvila za individualno vsebino tudi individualno obliko. Ta dva tipa sta merodajna prav do najnovejše dobe. Dr. Keleminova opredelitev poetične oblike pa se bolj bliža romantičnemu principu: Keine Poesie ohne Silbenmaß, čeprav omenja tudi prozaično obliko poezije. — Na vsak način pa bi bil moral zavreči »lepi videz«, ki je neraben pojem, iz stare estetike in samo slepi pravo dojetje, je še slabši kot tautologija in vreden, da se vrže v pokoj med staro šaro. Umetnost se hoče približati bistvu resnice in lepote, ne pa videzu. — Tudi Bergson bi se mu smejal, ko bi slišal, da je Schelling redivivus, ker ve, da ni to, kar mu očitajo oni, ki gledajo le starino, nove vrednote pa ne vidijo, ki je nad Kantom in Schellingom.

Težavna je bila terminologija. Edini, na katerega bi se bil mogel nasloniti, je pri nas dr. Prijatelj, vendar ne opazimo v besedotvorju prav nič njegovega duha. Dr. Breznikov pravopis je samo za jezo, ker pri novih besedah vsakega na cedilu pusti, in se niti najmanj ne upa napraviti novo gaz. Tako je v knjigi polno germanizmov in bledih, mrtvih paberkov brez čuta za živi tok jezika: dožit, dožitek, nakana (namera), nagomljen (nakopičen), izbija (izstopa), stavkovni (stavčni), nadovezovati, oborine (usedline), zadržaj ni hrv. sadržaj in se ne bo držal; to je le par primerov, kako je znanost začela mrevariti slovenščino; dr. Kelemina ni osamljen.

Knjiga je dovolj bogata na vsebini, da ne potrebuje milosti, kako bo z njo tudi oni zadovoljen, ki ji nasprotuje, ker ga solidno in iskreno seznanja z vsemi problemi literarne vede. Dr. J. Šilc

KNJIGE DRUŽBE SV. MOHORJA V CELJU ZA LETO 1929.

Koledar za leto 1930. — Kakor vidimo, ima družba nad 53.000 članov, pred vojno jih je bilo skoraj 100.000, toliko imajo zdaj vse družbe, ki so po zgledu Mohorjeve družbe začele izdajati knjige. Za letos imamo pet rednih knjig, za prihodnje leto se jih obljublja celo šest. Lahko omenimo, da bo vedno najboljša reklama vsebina in lepa oprema. Letošnje knjige bodo služile izobražencu in najširšim plastem ljudstva, za prihodnje leto bi pa bilo bolje, da bi družba namesto 4. in 5. knjige izdala Brecljevo knjigo o zdravju kot redno publikacijo in rajši oni dve za doplačilo. Zdravje je zadeva vsega naroda.

Koledar je čeden, dasi se vztrajno izogiba priznane naše pratikarske tradicije, ki je spremljala ljudstvo več kot sto let in je tudi omikancu vir kulturnih in estetičnih vrednot. Za prihodnje leto obljublja družba, da ustreže tudi tem željam. — V Koledarju bodo našli nadomestilo oni, kičitajo ali nečitajo naših dnevnikov in tednikov, v dobrih političnih, gospodarskih in kulturnih pregledih, posebno bodo pa ugajali zemljepisni, etnografični in zvezdoznanski pregled, ki dajejo prvo podlago za priročni žepni atlas, kakršnega bo tudi treba imeti. Proza ni slaba, med pesmimi pa je poleg dobrih tudi nekaj vodenih.

Dr. Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda. 8. zvezek. — Pisatelj nam slika dobo »političnega jerobstva« od leta 1815. do 1848., čas, ki so ga doživeli naši stari očetje in je še živel v spominu naših očetov. Knjiga je sestavljena vestno in solidno, tako da ji v posameznostih ne bo mnogo oporekati, vendar je to za široke plasti ljudstva pretanko tkivo, ki zgine med prsti. S tem pa ni rečeno, da je pisatelj preveč povedal in preveč snovi zbral, ampak prerahlo je to pripovedovanje in preabstraktno, je bolj zgodovina aktov kot zgodovina naroda. Skoraj uradno brezbarvna slovenščina se dobro počuti v podrobnostih, toda niti, ki gredo do osredja skupin, so preveč pajčevinaste, oziroma osnovna ideja skupine stopa premalo plastično na dan. — Včasih pisatelj preveč suponira pri čitatelju ali premalo poudari bistvene poteze; na primer razlika med jožefinskim, Napoleonovim in Francevim zakonom je premalo značilno izražena. Pravo gre ljudstvu v živo meso, zato je neobhodno treba podati o sodnem postopanju jasno sliko in pokazati, ali smo v tem bistveno napredovali ali nič. Z zanimanjem bodo kmetje brali, da je bil že leta 1815. v veljavi zakon, da si »graščine niso smele pridobiti ali prisvojiti nobenega položnega zemljišča ali tudi le njegovega dela ne«, v dobi konstitucije pa je kapitalistični graščak zopet lahko pokupil in pregnal cele kmetije in naselbine. Na take stvari je treba opozarjati, da bo ljudstvo kaj imelo od čitanja zgodovine in da bo dobilo pojem o agrarni reformi. Kakor v pravu, tako bi bilo treba tudi drugod pokazati prvotno idejo v močnejši luči, potem šele postane refleks jasnejši, ki se je ideja vanj odela pri nas. — Dobro je pisatelj povedal, da je bila revolucija triumf razuma, ki je razrušil vso zgodovinsko navlako, romantika pa ni bila le zatopljenje v preteklost, ampak predvsem iskanje individualnosti, svoje in narodove, v sedanosti in preteklosti. Iz nje so zrastle Kopitar in Miklošič, Čop in Prešeren. Dasi je bila sredi kozmopolitske države racionalizma

nepolitična, je vendar tvorila prvo stopinjo ustvarjajoče se narodne države. Romantika je bila Byron in Marrini, Schlegel in Hofbauer, Herder in Savigny. V dolgi dobi miru od 1813. do 1848. je kozmopolitska absolutna država še enkrat narode imela za otroke, ki nimajo nič govoriti v državnih stvarih, ampak samo poslušati cesarja in državnike, da si je že jasno svetila Evropi francoska in mimorede tudi španska ustava. Narodi, ki so se v romantiki zavedeli svoje zgodovine, so v tem času še bolj občutili politične potrebe sedanosti, dokler niso v revolucijah vrgli s sebe vso to staro šaro, kar je dr. Mal prihranil za prihodnje leto. V pričujočem zvezku objektivno poroča, kar se je zgodilo do leta 1848., gledajoč vse dogodke s čisto pravega stališča narodne individualnosti, a če hoče biti dosleden zgodovinar, ne more delati takih opomb kot na strani 322, »da je v Prešernovi dobi bil rod, ki je v primeri s potrebnim organizatoričnim delom poezijo še previsoko cenil«. Preteklosti ne moremo soditi po sedanosti, merila moramo dobiti iz preteklosti.

Ivan Zorec: **Domačija ob Temenici.** Slovenske večernice, zvezek 82. Strani 112. — Zorec pripoveduje usodo kmetiške domačije z zanesenostjo in hrepenenjem. Navezana je usoda na zgodbo kmeta Trlepa, ki mu je njegova samoglava gospodovalnost »rodila nebrojne bolesi«. Le bolečina za domačijo, ki jo vidi razpadajočo v tujih rokah, raztopi njegovo trdost in vzbudi čednosti srca; prevzetnost se spremeni v ponižnost, samoglavost v ljubezen do sina, preziranje sinove žene osebenjice v priznanje kmetiške enakopravnosti. Kajti v kmetiški miselnosti so še hujše kaste kot v Indiji. Osebenjak in bajtar nista enakopravna kmetu, ki obdeluje zemljo v trudu in znoju, medtem ko onadva živita na lahko roko. Zato tudi bajtar-prihajač, ki je z neko dediščino kupil Trlepovo posestvo, nima obstanka med kmeti, ki mu zagrene vsako zblizanje. V priznanju svetosti dela in truda je vsa sila ljudstva, ki je ne preмага ne denar ne sladka beseda, čeprav so v zvezi z njo različne nečednosti. Zorec je s pravo intuicijo videl korenine ljudske moči in jo skuša dojeti v vsej neposredni lepoti, ne tako kot Homer, ki je spremenil želje Grkov po lepi obali Male Azije v lepo Heleno. — Ljubezen do zemlje povrača ona Trlepu skoraj z mistično vdanostjo, da se dejanje razvija kot v pravljici, kjer se skrajne neverjetnosti uresničijo. Z zadovoljnim smehljajem gledamo, kako se starcu, ki je pravkar izročil posestvo hčeri in zetu, še enkrat sreča nasmehne, da se oženi z gruntarsko vdovo brez otrok, in da slednjič sin iz Amerike pride ter odkupi rodni dom iz tujih rok. — Značaji drugih oseb, hči, zet, bogati sin iz Amerike in njegova žena, ne kažejo posebnega notranjega razvoja in so bolj tipične podobe, zlasti pa velja to za kmeta Obličana, ki je tip vaške kritike, glas vasi. Tu ima še ime, večkrat se pa spremeni v množico brez imena, ki spremlja dejanje kakor zbor v grški drami.

Zemlja, ki jo Trlep »bolj ljubi kot svoj rod«, je tudi pisatelju odprla drage volje svoje skrivnosti, da jo vidi v vsej lepoti. Osebe in dejanje so le slabotna, včasih neubrana spremljava k tihi misli in poeziji pokrajine, ki jo je pisatelj pokazal v najintimnejših tenčinah, da ne čutimo le lepote gozdov in polj, trave in zraka, ampak skoraj vdano pobožnost do zemlje. Že pri kmetu Trlepu prehaja koristno gledanje narave v estetično in religiozno:

»Jaz in zemlja sva eno« (71), skoraj kakor Wurzel-sepp v Anzengruberju. Tudi on je sprva trd kot brezcutna narava, v kateri živi, a ravno ta ljubezen do zemlje vzbudi pozneje v njem človeška čustva. — Pri Jurčiču je pokrajina ljudskih pripovedk in pravljic romantična, a narava in človek sta ločena. Njega zanima kmet v svoji originalnosti in skoraj drastično pretiravanje interesantnih potez. Cankar slika vso prelestno lepoto pokrajine in ničevost človeka sredi nje. Zorec kaže človekovo moč, ki jo pije iz zemlje združen z njo. S tem se družijo pri Zorcju ljubezen do pristne ljudske govorice. Kakor stari znanci, ki jih je zagrnjal čas, vstajajo v povesti krepke, sočne besede, ki jih konvencionalni jezik ne uporablja več. To ni oblikovalna lepota Cankarjevega jezika, ki te zanaša s seboj v ritmičnem valovanju, ampak to je ustvarjajoča jezikovna moč naroda, kakor jo vidimo pri Levstiku, Jurčiču in Finžgarju.

Življenje svetnikov. 6. zvezek. — Zvezek obsega življenjepise svetnikov od 1. do 21. aprila, spisane od šestih avtorjev. Zato tudi opazimo dve smeri v podajanju snovi: ena se ozira na kritični razum sedanje dobe in skuša legendarične črte izločiti, druga se ozira na tradicijo in gleda svetnike, kako govore čustvu svoje in naše dobe. Svetniki so vrhunci notranje moralne moči, do katere se je povzpela človeška slabost. Povprečnemu razumu, ki živi iz roke v usta, se bodo zdeli nespametni ali nepojmljivi, ko bo bral, da so dali življenje za svojo idejo. Toda oni tudi niso živeli v povprečnem razumu, ampak v višinah, kjer se večne ideje stikajo, kjer je sreča več kot telesno življenje. V njih gori čistejši plamen kot strast in patos revolucionarjev in atentatorjev, ker oni ne ubijajo, ampak se puste sami ubiti, čeprav je treba priznati, da je bila prva doba krščanstva nekaka duhovna etična revolucija. Oni ne priznavajo pozitivnega državnega zakona, ampak le višji moralni zakon, ki je v njih in sega v onostranstvo. Kantova doba je gledala v staro- in srednjeveških menihih izpolnjen svoj etični ideal, da se nagnjenje ukloni dolžnosti, in Dostojevskij je občudoval silne osebnosti puščavnikov in mučenikov; daljen pojem njihovega sveta dobimo lahko tudi mi, ko slišimo starokrščanski koral.

V pričujočem zvezku bodo posebno zanimali svetniki, ki so živeli na ozemlju Jugoslavije, v Dalmaciji in Hrvatski, zlasti pa bl. Odorik, po rodu morda beneški Slovenec, ki je po svojih misijonih na Kitajskem, v Mongoliji in Tibetu ob povratku v domovini spisal daljno pot. »Znanstveni svet ga zaradi tega znamenitega potopisa prišteva med najslavnejše raziskovalce srednjeveške Azije.« Interesantno je tudi, da je dominikanec sv. V. Fererij izbral napačnega papeža v dobi papeških zmed. — Hvalevredno je, da knjiga opozarja, kako žive svetniki v umetnosti in prinaša sodobne slike, zlasti pa, da omenja, kje so njihove slike in češčenje v naši domovini. To je prispevek h kulturni zgodovini. Čim več bo tega prinesla, tem bolj bo ustrezala svojemu namenu.

Dr. Aleš Ušeničnik: **Knjiga o življenju.** Nova izdaja, 1929. Strani 208. — Tolstoj gre v knjigi O življenju v prvotno krščanstvo evangelijev in listov ter dviga neizčrpno moč pramisl, kot so prišle neposredno iz ust božjih. Radikalno in drastično vrže vso njihovo težo moderni znanosti v obraz, da se pod težko bombo razdrobe trdnjave

različnih filozofov v prah. To so apodiktične trditve, katerih uvidevnost povečuje lastna elementarna sila, ne toliko razumska logika. Tudi v Kreku včasih deluje tolstojanski duh. A. Ušeničnik vodi historično krščanstvo, ko se je razvila pobožnost do verskih idealov, dogmatika in moralka; svoje misli prednaša v dovršenem logičnem sistemu, ki je rahlo navdahnjen s poezijo sv. Frančiška. Seveda so temeljne vrednote krščanstva ohranjene, toda prekuhane v retorti razuma, ko je prvotno elementarnost in neposrednost ugladilo premišljevanje. Oprt na bistvo pametne zavesti in ljubezni, Tolstoj zavrže moderno znanost, ki išče zmisel življenja v osebni sreči. Pametna zavest s kategoričnim imperativom in ljubezen, ki je na druge usmerjena, kažeta duhovnega človeka, katerega cilj ni vsak dan počasi umirajoča eksistenca telesa, ampak duhovna sreča, kjer ni trpljenja in smrti: Pridite, ki ste obteženi, jaz vas bom poživil. Pred očmi mu je naravoslovsko izsledovanje materializma in darvinizma v človeškem življenju. — Ušeničnik odkriva blodni zmisel življenja pri celi vrsti struj, ki so se pojavile v novi dobi, pa jih nič ne vznemirja Pascalov molk neizmerenih prostorov, ampak gledajo življenje le z vidika tostranske zadovoljnosti in udobnosti. Življenje je treba motriti z vidika nesmrtnosti in večnosti, potem dobi globok zmisel. Nedovršenost človeškega življenja kaže v posmrtnost. Če iz nagona delajo živali nevede to, kar se pozneje izkaže za pravo, tudi človeška slutnja sreče ne more biti laž, je rekel že Fechner. Dolžnost in nravnost sta s tostranskega vidika le temni sili, s stališča večnosti sta kali večnomladega življenja, glasnici večne ljubezni. Vest ima svojo razrešitev v absolutnem, ne v praksi tostranskega življenja. Iz platonskih idej prehaja v Kristusovo blagovest in katoliško vero, v kateri dobiva hrepenenje in trpljenje življenja pravi zmisel v onostranski sreči. V Ušeničniku ne deluje magična sila osebnosti, ki te pri Tolstoju osvaja s prvotno neposrednostjo, iz njega žubori jasen razumski vrec krščanstva, ki je vedno oznanjalo duhovnega človeka. Vendar ni prav, če imenuje moderno znanost »nizkotno in neumno«. Iskrenega modernega stremljenja ne moremo zanikati, premagati ga je treba. Krek si je stavil za nalogo osvoboditev družbe, naloga te knjige je osvoboditev osebnosti. Moderni so rešili to vprašanje na svoj način, če ga niso na krščanski način, ni njihova krivda v nizkotnosti in neumnosti, gotovo pa je v njih več krščanstva, kot se sanja logičnemu razumu.

Knjiga si seveda ne stavlja tako velikih nalog; z lepo slovenščino in poljudno razlago bo gotovo v tolažbo mnogim, ki še niso rešili zmisla življenja, drugim pa v spodbudo, da bodo začeli misliti o njem, kar bo prva postaja na poti od materielnega do duhovnega človeka.

Dr. Janez E. v. Krek: *Izbrani spisi*. II. zvezek, 2. snopič. Uredil Ivan Dolenc. Družba sv. Mohorja, 1929. Stran 195—399. — Res je, da bi bilo želeti celotno delo naše največje osebnosti iz nove kulturne dobe, toda kdo jih bo bral 25 zvezkov in kdo jih bo kupil. Zato je urednik Ivan Dolenc naredil namesto znanstvene knjige za knjižnice ljudsko knjigo. Pri težavni nalogi, podati v izboru celega Kreka, ga je vodil notranji čut, ki mu je prvi smoter odkritje celotne resnice v življenju in delovanju dr. Kreka. V praktično poljudni knjigi izvršuje znanstveno nalogo, ne propagandno.

Ideje Leona XIII. o socializmu in slovanstvu so v Kreku obrodile najobilnejši sad. Pred nami vstaja mladi Krek, kakó se dviga iz dnevnih gesel in časopisnih člankov k trdnjšim vrednotam sproščene osebnosti v službi socialne ideje, da nazadnje ves zažari kakor zvezda na nočnem nebu. Skraja ga še razvne ideološki patos Ibsena, da je večina le sila, ne pa izraz dežele, dokler ni tudi sam v službi socialne ideje začel računati z večino. Sprva ideološko poudarja, zemljišče ne proizvaja denarja, ampak jedi, blago in obleko, pozneje je rekel, naj proizvaja, kar nese. Ko je snoval krščansko socialno stranko, je bil še v dvomu o upravičenosti zasebne lasti, kakor tudi sam po zgledu prvih kristjanov nikoli ni nič imel. — V ideološki dobi je spoznal zlo časa, ki tiči v liberalizmu in kapitalizmu. Liberalizem je izoliral posameznika in ga postavil v boj proti vsem: Vsak sam zase moli, delaj in umri. Proti darvinističnemu boju za obstanek, ki se v njem dela proletariat in kapitalizem, hoče uveljaviti etična načela, kakor jih je že spočetka oznanjala katoliška cerkev. Že zdaj gleda kontinuiteto razvoja, kontinuiteto socialne misli iz prvih krščanskih časov, ki jo je pretrgal protestantizem, racionalizem in materializem. Od vere so bile zdrave socialne razmere, družbe in zadruge do konca srednjega veka, radi vede pa se je začel delati proletariat. Krščanstvo je spoštovalo delo, veda in nejevera je vzgojila kapitalizem in denar kakor v poganski dobi. V krščanstvu je našel pravi pomen za največje krilatice socialnih demokratov o delu, denarju in zasebni lasti. V denarju je delo, zato hoče dati denarju prvotni pomen, ki je menjalno sredstvo, ne pa blago. Bogastvo države je v blagu, ne v denarju, zato je treba tudi omejiti svobodno konkurenco, ki uničuje vrednost dela. Z delom se pridobiva tudi lastninska pravica. Socialisti so hoteli odpraviti zasebno last, Krek tega ni storil, ker je videl, v čem tiči moč kmeta, videl je, da je v zasebni lasti vir domovinske ljubezni. Materializem in uživanje povzročata propadanje čuvstva in ženeta ljudi v mesta, ljubezen do doma pa je korenina ljubezni do domovine. Zasebno last je hotel le omejiti tako kot svobodno konkurenco, če uničujeta vrednost dela. Vedno mu je pred očmi združevalna ideja, zato tudi ni hotel, da se razdele skupni pašniki, da bi tako ohranil v ljudeh sledove socialne misli. Kjer more, išče združevalno idejo: Vidi jo pri otrocih, kako je človek z vsakim združen, dokler je mlad, ko se postara, je osamljen po dolžnostih in interesih; išče jo v jugoslovanskih zadrugah, v ruskem miru, v krščanskih zadrugah srednjega veka, v krščanski vzajemnosti, v usmiljenju in ljubezni do bližnjega, pri modernih Nemcih, ko je Raiffeisen začel snovati posojilnice. Hoče jo spet zanesti med kmete, obrtnike in delavce, naj se združijo v zadrugah in posojilnicah za odpor proti uničenju, ki jim preti od kapitalizma. Še dalje gre njegov pogled, socialna ideja obsega tudi združenje vzhodne in zahodne cerkve, združenje Jugoslovancev in Rusov. Ko je začel praktično uresničevati svoje misli, mu je vstala tudi prava slika domovine. Videl je, da je duhovnik od vseh stanov edini v zvezi z razumnim bitjem naroda, drugi pridejo ž njim v dotiko le ob priliki. Zato se je predvsem oprl na duhovnike pri organiziranju naroda, ko je vanj zanesel socialnega duha zadrug in posojilnic. Prosvetno, duhovsko in politično delo je bilo podrejeno socialni misli ljubezni do bližnjega.

Ljudje navadno ostanejo v območju ene tvornosti. Krek je spoznal zlo časa, ki tiči v preveliki individualizaciji, v delitvi dela in človeka, zato je še enkrat združil v sebi vse sposobnosti človeka kakor veliki ljudje renesance, bil je učenjak in politik, organizator in učitelj, teoretik in praktik, bil je genij našega naroda, ki je morda bolj delal z instinktivno slutnjo vere kot z vse prodirnim razumom. Zgodovina njegovega življenja je zgodovina naroda.

Slavko Savinšek: **Grče.** Mohorjeva knjižnica, 28. zvezek. Strani 120. — Savinšku v Milici ali Pod Golico prirojeni talent ni našel pravega pota, od značilnega mu je vihal v konvencionalno, od pristnega v plehko, in pripovedoval na dolgo in široko stvari, ki so pravemu epiku deveta briga. V Grčah se je skušal zasidrati v milieju z ljudskimi značaji in z ljudsko govornico, čeprav je še nekaj starih sledov, kjer se mu ni izostril čut za besede in marsikako stvar razblini, namesto da bi jo dvignil v živo konkretnost. Toda njega ne zanima ljudstvo v delu in njegova posebna vez z domom in poljem, barve, ki jih je tozadevno uporabil, so bolj tipične zunanosti, bolj kot kmetiški ga vlečejo splošno družinski problemi, strastna borba in napeto dejanje, ne notranji iracionalni potek osebne usode, ampak skoraj kričave barve zunanje plasti. Grče so pisane z uporno jezo »Gadjega gnezda« Vladimirja Levstika, a tam je opravičen onemogli protest proti usodi, Savinšek se hoče le zanesti v valovanje ljudske moči. — V tem dejanju vse divja, oče, sin in župnik, da bravec strahoma pričakuje, kdaj se bo zgodil kak uboj, vendar mu pisatelj prizanese, da sin sam umrje, ker se prehladi v skrbi za očetovo zdravje. Glavna vrednota pa ni tragično dejanje, ki je osnovano na starem motivu dveh sovražnih hiš, ampak oris treh značajev iz ljudstva, neupogljivega očeta Vršana, njegovega sina Klementa in hribovskega župnika. To so res grče, neupogljive in robate, slikane s pristnimi barvami njihove okolice. Starega Vršana ne premaga ne župnikovo krščanstvo ne solze mladih, da bi pozabil nekdanjo rano, šele sinova smrt ga nagne, da se zave dolžnosti do svoje krvi, potem šele izzveni povest v prizanesljivem odpuščanju. Hribovski župnik, ki nosi marsikako potezo župnika iz Višarskih polen, je tudi dobra kreacija duhovna, ki je zavil svoje krščansko prepričanje v kmetiško raševino. Vendar je včasih predrastičen in v svoji krščanski delavnosti nehote spominja na živinskega mešetarja, ki sili kmeta, da udari v roko.

Kljub površnosti, ki Savinšku brani, da bi se poglobil in zamislil v novo aktualnost, in ki ga spe-ljuje na lahka tradicionalna pota oblikovanja, vendar živi v njem nedvojen epičen talent.

Vriha: **Palček.** Prevedel dr. Fr. Bradač. Mohorjeva knjižnica, 29. zvezek. Strani 117. — Suha fantazija prvega dela, kot bi samotni zeliščarici v gozdu vstajali iz njenih igrač obledeli spomini starih pravljic o palčku in skritih zakladih, prehaja v drugi polovici v instinktivni svet malega živalstva, ki je prenesen v svet človeškega razuma. Vsa fantazija je to, da ta mala bitja gledajo človeški svet, kakor človek gleda vesoljstvo, zato si mora od kraja pisatelj pomagati z otročarijami iz zadrege, šele kesneje dobi dobro oporo v znanstvenih izsledkih o svetu živalstva, zlasti mravelj. Vendar so te miniature orisane s tako ljubeznijo in dovr-

šenostjo, da bodo prijetno berilo za male in velike otroke, ko se z njimi vglobje v življenje in spanje prirode. Toda naši naravoslovci nič slabše ne pišejo. Zakaj ni dr. France Bradač kaj drugega prevedel, saj piše tako čisto in gibljivo slovenščino?

Dr. Anton Jehart: **Iz Kaire v Bagdad.** Strani 183—378. Zemljepisna karta in 48 fotografičnih posnetkov. — V drugem zvezku svojega potopisa nas vodi dr. A. Jehart iz Palestine v Mezopotamijo, kjer je tudi pradomovina Izraelcev. Zaradi pomanjkanja denarja si ogleda v Palestini le domovino starih Filistejcev, ki leži jugozahodno od Jeruzalema, od svetih krajev pa okolico Jeruzalema in Nazareta, kjer je Kristus učil in umrl. Ne le pobožna želja, ampak tudi velika naloga, izluščiti s primerjajočo znanostjo prvotno zgodovino, ga vodi od evangelijev v Mozesove knjige, iz Palestine v Bagdad, da bi na podlagi autopsije dobil pogled v zgodovino, kot je ohranjena v Mozesovem sporočilu in klinopisnih spomenikih. Ko išče sledove Abrahamove domovine v Uru, ko preiskuje najdišča klinopisnih spomenikov v Ninivah in Babilonu, razgrne pred nami tudi pestro sliko sedanjega življenja v orientu.

Janez Pristov, D. J.: **Presveto srce Jezusovo,** Kralj in središče vseh src. Molitvenik. Druga, popravljena izdaja. Strani 320. Dr. J. Šilc

SRBSKOHRVATSKO SLOVSTVO

Branko Lazarević: **Tri najvišje jugoslovenske vrednosti** (Narodna pesma — Gorski vijenac — Ivan Meštrović). Beograd, Geca Kon, 1950.

Ta knjižica je izšla že l. 1927. v češčini in doživela prav lep uspeh. Lazarević izhaja iz naziranja, da je dinarski del jugoslovenske rase, ki ga je psihološko in fizično opredelil Cvijić, nosivec najvišje jugoslovenske kulturne potence, ki ji je dal izraz v treh vrednotah, spadajočih danes v svetovni kulturni zaklad, v narodni pesmi, Njegoševem Gorskem vijencu in v Meštrovićevi skulpturi. V treh delih te knjige skuša Lazarević zgovorno označiti etične in estetske vrednote teh treh veletvorb jugoslovenske kulture, kar se njegovi navdušeni zgovornosti tudi posreči. V svoji koncepciji je on zares zaokrožen in na videz izčrpen. Če pa pogledamo na te vrednote z izvedinarskega kulturnega kroga, se vendar ne moremo otresti dvoma, da bi razen dinarskega dela jugoslovanstva res noben drug ne bil ustvaril ničesar, kar bi spadalo v svetovno kulturno zakladnico. Nočemo se precenjevati, a nismo si mi izmislili, da Prešernovo, četudi maloštevilno pesniško delo predstavlja tako vrednoto, ali da Ivan Cankar zadnji čas čisto spontano postaja splošna vrednota. Ne oporekamo sicer dejstvu, da gre v Lazarevićevih primerih za vrednote ogromnih, ne navadnih koncepcij, a v interesu jugoslovenske kulture bi si želeli, da se za izbor vzame širja podlaga kakor je Lazarevićeva, da si bomo medsebojno pravični in si sploh mogli izmenjati med seboj resnične kulturne vrednote, ki jih bodo tujci kmalu bolje poznali kakor mi. Pri globljem poznanju bodo celo pri najstrožjem merilu — tako sem prepričan — prišli na svoj račun kot visokokvalitativno ustvarjajoči tudi nedinarski deli jugoslovanstva.

Knjiga kot taka zasluži vso pozornost.

Frst.

Dr. Bogumil Vošnjak: **Pobeda Jugoslavije.** Nacionalne misli i predlozi. Izdanje Sveslovenske knjižare, Beograd, 1929.

Po Wendlovem receptu je B. V. zbral vrsto svojih priložnostnih člankov iz zadnjega časa in jih predložil naši javnosti kot nekak idealni program državnega jugoslovanstva. Med programatične državopolitične članke o vlogi Jugoslovanov na Balkanu (Ekonomska zajednica Balkana, Za Balkanski institut, Kraj Slovenstva?, Panevropa i Jugoslovenstvo) in članke o izgraditvi jugoslovenske ideologije (Za Jugoslovensku školu Rada, Jugoslovensko kulturno jedinstvo i naše selo, Zagorci u Šumadiji, Za Školu karaktera, Problem jugoslovenskog pisma, Smisao Jugoslavije) je uvrstil članka o M. Pupinu kot vzornem Jugoslovanu (Knjiga idealizma, nauke i vere) in Al. Gradniku kot pesniku Jugoslovanstva ter historične reminiscence o Napoleonovi Iliriji kot nekaki idejni predhodnici Jugoslavije (Francuska i Jugoslavija 1809—1813), z mirovne konference (Clemanceau i Jugosloveni) in iz ustavnih bojev zadnjega desetletja (Iz istorije administrativne podele Jugoslavije). Za uvod je dal članek Dva sveta, kjer ugotavlja razočaranje politično in vojno aktivnega dela Jugoslovanstva nad razmerami in svojim položajem v novi državi. V zaključnem članku Smisao Jugoslavije primerja zedinjenje Jugoslovanov z zedinjenjem Italije in poudarja konstruktivno silo in vitalno moč žrtev za kako idejo. Podčrtava žrtve Srbije za jugoslovanstvo in postavlja kot državno načelo Jugoslavije dinamiko brez nasilja, ki naj na priroden način vodi do jugoslovenskega kulturnega edinstva. Samoslovenstvo, samohrvatstvo in samosrbstvo mora izginiti, govorimo namesto o individualnosti rajši o kulturnih tipih, ki naj bi se med seboj spajali, oplojali, družili in bratili. Prvo desetletje skupne države je prošlo v tem oziru brezplodno. Posebej poudarja nejugoslovanski duh pri Slovencih, ki se kaže v tem, da zasmehujemo pisatelje, ki v duhu jezika uvajajo v slovenščino srbohrvatske besede. Slovenski kulturni problem je treba rešiti tako, da bodo pozitivni elementi, ki jih je ustvarila slovenska preteklost, prešli v novo kulturno enoto, jugoslovansko. Kot ideal navaja stavek iz svojega nesprejetega načrta uvoda h Krfski deklaraciji, ki se glasi: »Srbi, Hrvati in Slovenci ustvarjajo pri ustanavljanju nove državne skupnosti novo državno in upravno življenje, ki ni nadaljevanje dosedanjih državnih (danes bi dodal »in kulturnih«) individualnosti, ampak naj se s prevzemom vsega najboljšega v državnem in socialnem življenju vsake izmed treh vej vse narodne posebnosti spojijo v eno višjo.«

Koncem knjige se nahajata še dva članka (Pobeda Jugoslavije in Udes jedne generacije), ki ju v kazalu ni. Prvi je nekaka historična utemeljitev zgodovinskega akta z dne tretjega oktobra 1929. Drugi članek pa je izliv tistih mešanih čuvstev pisateljevih, s katerimi je napisal že uvodni članek o dveh svetovih. Končno oriše na podlagi glavnih misli člankov te knjige načrt obnove, ki bo dala Jugoslaviji šele pravo idejno vsebino: Moralna obnova v zmislu pravega slovanskega krščanstva, šola značaja naj da posamezniku in državi trdno notranjo oporo. V zvezi s tem je potrebna obnova pravne vesti in pravičnosti. V družabnem življenju borba partizanstvu. Ekonomska obnova kot harmonija interesov vseh slojev posebno s pomočjo zadružništva. Prosvetna obnova v duhu Jugoslovanstva s pobijanjem nepismenosti in centraliza-

cijo narodne prosvete. Obnova racionalizacije dela. Socialna obnova in končno medbalkanska obnova, ki naj ji služi Balkanski institut v Beogradu po vzoru Panameriške unije. Stožer vsega naj bo integralno jugoslovanstvo v službi državne misli. V državnem interesu bi bila zveza generacije iz l. 1914. in svetovne vojne.

Pri množici lepih in idealnih misli, pogosto vzvišenih nad vsako realnost, pa tudi v tej knjigi V. le prevečkrat stavi v ospredje svoje osebno razočaranje in razne osebne zadeve, ki mu narekujejo tako neresnične in nepravične trditve kakor n. pr.: »Na ljubljanskem univerzitetu bilo je imenovano, ne znam koliko profesorja za proučevanje sviju mogućih slovenačkih dijalekata ali nijedan za proučevanje našeg kulturnog jedinstva« (podčrtal jaz), kakor ne bi dobro vedel, da je pri nas samo ena stolica za slovensko dialektologijo (prof. Ramovš) in da je srbohrvatski jezik tudi v praksi, ne samo v teoriji, popolnoma enakopraven slovenščini. Že zgoraj navedena trditev, da Slovenci zasmehujemo pisatelje, ki uvajajo srbohrvatske izraze, pa nam, kakor že marsikaj drugega pri Vošnjaku, vzbuja sum, da se je on zadnji čas toliko odtujil življenju in problemom svoje ožje domovine, da jih res ne razume več. Idealni delavec za njegovo idejo bi po našem moral stati na tem bregu, ne pa klicati z drugega brega. Če bi ne bilo tako, bi vedel, da se smejemo raznim spakam in pa uvajanju raznih po obliki smešnih tujk, za katere bi jugoslovanski skupni jezikovni kulturi mi sami lahko nudili boljše in pristno slovanske izraze in pa da odklanjamo načelo, ki ga je pred leti zagovarjal neki pedagog, naj v šolah pri pouku slovenščine in srbohrvaščine učitelj pazi samo na to, da bo oblika odgovarjala enemu ali drugemu teh jezikov, češ, da se bomo tako najhitreje jezikovno ujedinili. Slovenci pa nasproti temu zahtevamo v šoli in literaturi pravilno slovenščino in pravilno srbohrvaščino. Odklanjamo namreč prav tako bodoči jugoslovanščini kot sedanji slovenščini kvárno zmešnjavo ter zahtevamo namesto površnosti kvaliteto. Jugoslovanstvo in bodoča jugoslovanščina zaslužita boljših temeljev kakor je brezsystemna mešanica dveh jezikov.

V zvezi z izvajanji o »udesu jedne generacije« pa odklanjamo primeru med jugoslovansko in češko medvojno akcijo v inozemstvu, še bolj pa primeru o ekonomskih sadovih ene in druge v novih državah. Češki legijonarji so namreč svoji ekonomski organizaciji (legionarska banka) postavili temelje brez pomoči svoje države še v Sibiriji, zaslužena pomoč države je bila torej dodeljena nečemu že obstoječemu. Osnovo za to, kar imajo, so si češki legijonarji ustvarili sami s svojim složnim delom, če si jih Jugoslovani, ki so po številu po naših informacijah Čehe mogoče celo presegali, niso ustvarili, je to najmanj krivda naše sedanje države ali njene brezbriznosti napram njim. In če se do danes kljub vsem skušnjam iz inozemstva in desetletnega življenja v svobodni državi še vedno ni posrečilo organizirati generacije iz l. 1914. in svetovne vojne, je to zelo jasen znak, da ni imela niti v preteklosti niti v sedanjosti enotnih ciljev. Rad izvzemam posameznike, med njimi, radi njegove doslednosti v prvi vrsti Vošnjaka samega; vsa preteklost in sedanjost pa dokazuje, da ti poedinci niso obvladali svoje množice, kakor so jo obvladali Masaryk, Štefaník in Beneš. Frst.

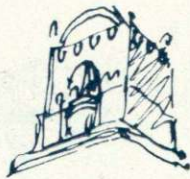

P O L J S K O S L O V S T V O

Stefan Papée: **Cvetovi na ledini.** Fiszer i Majewski. Strani 206. Poznań, 1929. — Poljski literarni publicist in gledališki kritik Stefan Papée, med čigar spisi je treba omeniti predvsem razpravi »Gledališče Štefana Žeromskega« in »Baladni misteriji Emila Zegadłowicza«, je lani izdal knjigo pod gorenjim naslovom, posvečeno »sodobni kulturi Velikopoljske«. Knjiga ni zanimiva samo za opazovalca novejšega poljskega kulturnega življenja, ni samo informacija, marveč je pomembna tudi po svojem kulturnem namenu. In ta je, biti dokument in argument Velikopoljske, Maioris Poloniae, ne sicer njene preteklosti, saj te ni mogoče zatajiti, niti je ni treba zagovarjati, marveč njene sodobnosti. To je v bistvu poskus, ovreči splošno razširjeni nazor o kulturni neaktivnosti Velikopoljske, katerega iniciator je bil literarni zgodovinar Aleksander Brückner, ki je opremil to zemljo s prilastkom »v osnovi nepoetična«. V tej označbi bi bilo nemalo resnice, če bi se ozirala predvsem na drugo polovico preteklega stoletja, ko je očit, a tudi razumljiv kulturni zastoj, povzroččen po politiki nemškega imperializma. Toda Brückner je ponovil svojo krilatico tudi v svoji »Zgodovini narodne poljske literature«, ki je izšla l. 1924. In vendar je, izrečena brez pridržka, krivična, saj so i na tej »ledini« pognali »cvetovi« poljske literature — radi tega je razumljiv avtorjev indirektni protest, tem bolj, ker nas slika dejanskega kulturnega položaja prepričuje o neupravičenosti omenjenega nazora. Te podobe nam sicer pričujoča knjiga ne odkriva v celoti, ker ni velikopotezno sintetično delo, marveč v fragmentih, ki so plod osebnega izbora. Vendar nam nudi pregled vsaj vseh glavnih literarnih osebnosti, dasi ni »objela vseh«, kakor pravi avtor nekje sam, prav tako pa nam posreduje sliko vseh pomembnejših dogodkov in pojavov. Razdeljena je v devet vsebinsko ločenih poglavij z obširnimi dodatnimi biografskimi in bibliografskimi opombami, ki so ključ v zakladnico obširnega materiala za kulturno življenje Velikopoljske. Posebič govori pisatelj o delu kulturnega organizatorja Bernarda Chrzanowskega, o pesnikih Janu Kasproviczu — obširno razpravlja o dramskem misteriju »Marchott« — in St. Przybyszewskem, analizira med novejšimi Romana Wilkanowicza, pesnika humorista-satirika in enako religiozno usmerjenega St. Bąkowskega, ki je izdal v poslednjih letih več pesniških zbirk. A za povojni čas najvažnejši sta poglavji »Ekspresionistično gledališče Jurija Hulewicza« in »Emil Zegadłowicz v Poznanju«. Izmed njiju je prvi pomemben tudi kot izdajatelj literarne revije »Zdrój« (1917—21, »Vir«), a v zvezi z Zegadłowiczem je treba omenjati razvoj »Teatra Poljskega« v Poznanju. To so samo najvidnejše točke, a jasno je, da Poznanj, srce Velikopoljske, postaja iznova važno kulturno žarišče poljskega življenja. Podrobneje bo mogoče izpregovoriti o teh pojavih v širšem poročilu o povojni poljski literaturi. France Vodnik

Bibljioteka Boy-a.« — Čudo umetnosti prevajanja bi tudi lahko rekli. Pojav, prav tako zanimiv kakor redek, saj mu ni izlahka najti kje primere.

Poljski publicist, esejist in kritik Boy-želenski je namreč tudi najspodobnejši prevajavec iz francoske književnosti, o čemer nam najbolje priča njegova prevodna zbirka, nazvana »Bibljioteka Boy-a«. Razen nekaterih so izšli v njej skoraj vsi njegovi prevodi. Teh prevodov pa je za enkrat nič manj kot — sto! Toda to pa nikakor niso morda le drobni zvezki novel in povestic, marveč so med njimi ogromni spisi francoskih klasikov! Kot »jubilejni« zvezek — avtor je izjavil, da ne mara tega naziva — je letos izšel »Lamiel« Henrika Stendhala. — Kar najbolj vzbuja začudenje, to je ogromnost dela. To bi pri tem piscu morali občudovati že sicer, če bi namreč nič ne prevajal. Tako pa je res kar neverjetno — in v resnici je nastala pravljica »o pisarni za prevode«, češ, da je več prevajavcev skritih za delom. Dobro jo je odbil Boy z vprašanjem: Kaj je lažje, prevajati sam, ali popravljati tuje prevode?! Toda to ni vse, treba je opozoriti še na marsikaj, kar to delo visoko dviga nad podobna podjetja. Prvič so prevodi opremljeni z več ali manj dolgimi uvodi, ki so vedno zanimivo in temperamentno pisani, tako da jih je slast čitati. Prevajati je začel slučajno, pozneje se je delo vršilo po načrtu. Hotel je popraviti napake takorekoč vseh prejšnjih pokolenj. Začeti mu je bilo potemtakem od začetka, ne le s prevodi svojih sodobnikov. In to delo je zares izvršil. Prvi prevod je bila Balzacova »Fiziologija zakona«. Nato so sledili pisatelji: Villon, Rabelais, Montaigne, Diderot, Pascal, Racine, Molière (celoten), Montesquié, Voltaire, Rousseau, Chateaubriand, Musset in dr. S tem je predvsem budil tudi zanimanje za knjigo med Poljaki. Veliko teh prevodov je izšlo v dveh, celo v treh izdajah. In kakšni prevodi so to! Odlikuje jih predvsem bogastvo jezika. Treba je pri tem pomisliti, da ni prevajal le beletrističnih stvari, ampak tudi dela iz teologije, filozofije, iz juridičnega, mornarskega, lovskega, kuharskega, vojaškega življenja itd. Koliko mu je bilo treba znanja! O svojem delu pravi sam: »Stremel sem vedno za čim večjo vernostjo, predvsem pa za vernostjo duha.« Pri tem pa verno presoja vsebino in pridrži stil. Iznajdljiv je in originalen, pozna vse soznačice materinega jezika, jezikovne prislovice in je sam močan jezikoven talent. Obvlada ogromen besedni material, ima živ jezikovni čut, kar ga usposablja za vedno nove, žive stilistične menjave in variacije. To razumemo predvsem, če premislimo, da je prevajal tudi dialekte, česar ni podal le vsebinsko točno, ampak je vedno našel tudi sinonim lastnega jezika. Radi tega se bero njegovi prevodi, ne da bi se bravec ob vsakem stavku moral zavedati, da ne čita originala, ampak samo prevod. Še v večji meri je pokazal svoj talent v prevodih verzov, kjer je bilo treba podati vse poetične odtenke ritem, melodijo glasovnih skupin. Da, ti prevodi so dokument, da Boy poseda kulturo poljskega jezika v celoti in pričajo o izredni energiji in živahnosti njegovega duha. O teh prevodih je dve izčrpni studiji napisal poljski kritik Vaclav Borowy. Naj za konec omenim še zgodnico: da ga je med vojno, ko je služboval kot vojaški zdravnik, često zalotil dežurni oficir pri tem prevajanju in mu zagrozil: »Herr Doktor, diese ewige Literaturschreiberei werde ich nicht dulden!« France Vodnik

ITALIJANSKO SLOVSTVO

PREVODI IZ SLOVENSKEGA SLOVSTVA V ITALIJANŠČINO

Ne mislim podati kritičnega sestavka o prevodih iz našega slovstva v italijanščino, ki se v poslednjem času razveseljivo množijo, marveč le splošen pregled doslej izišlih del, kolikor jih poznam. Kratke opombe, ki sem jih pristavil, imajo — kakor ves članek — torej le informativen značaj.

Leta 1925. je začel objavljati v tržaškem večerniku »Il Piccolo della Sera« Umberto Urbani razprave o slovenskih pesnikih in pisateljih. Te razprave so izhajale v večjih časovnih razdaljah do nedavna. Odlikuje jih dobro opazovanje, vendar so slike časih zveržene in napak tolmačene. Pomen teh člankov je pa zaradi tega velik, ker je v njih po posameznih osebnostih skoro vse naše novejšo slovstvo predstavljeno italijanskemu čitatelju v nekaki galeriji slik. — V bibliografskem mesečniku »I libri del giorno« (Treves, Milano), ki je izhajal do konca lanskega leta ter prinašal slovstvene preglede vseh narodov, je slavist Giovanni Maver večkrat poročal v svojih književnih člankih o Jugoslaviji, tudi posebej o slovenskem slovstvu. Leta 1924. je izšel v tej reviji njegov članek o Ketteju, Murnu, Cankarju in Župančiču, ki izvrstno prikazuje pomen te četvorice za naše slovstvo ter jo ocenjuje s splošno umetniškega vidika.

Prva knjiga, posvečena izključno slovenskemu slovstvu, ki je izšla v italijanskem jeziku, se pa imenuje: Oton Župančič — »Duma« — Saggio di poesia e letteratura jugoslavo-slovena. — Versione di Italo Maffei e Fany Sinkovec-Mayer. — Modena, Tipografia Immacolata Concezione, 1924. Poleg predgovora, ki ga je napisal Italo Maffei in kojega predmet je jugoslovansko-italijansko zblizanje na kulturnem in političnem polju, vsebuje knjižica kratek pregled slovenskega slovstva — ne brez napak, tiskovnih, pa tudi strokovnih — ki se končuje s podrobnejšim prikazom pesniške osebnosti Otona Župančiča. Tudi ta prikaz ni brezhiben, a v ostalem precej dobro tolmači Župančičeve bistvene pesniške poteze. — Sledijo prevodi iz »Samogovorov«: In treno (Z vlakom), Duma, Epilogo ter iz knjige »V zarje Vidove«: La madre e il figlio (Razgovor). — Prevodov ne moremo preveč pohvaliti, a Maffei piše sam v predgovoru: »Altri, da me assai migliore e più valente, potrà addentarsi nello studio della lingua e della letteratura slovena, apportando ai due popoli maggior conoscenza e reciproca stima. — Io m'appago di lanciare, per così dire, un appello, che vorrei non rimanesse inascoltato.« — Ta poziv zares ni ostal brezuspešen in Maffeiju moramo biti hvaležni zanj, zlasti ker je obrodil izvrstne sadove. Nič manj pa ne dolgujemo gospe F. Sinkovec-Mayer, ki ima na tej izdaji največ moralne zasluge. Knjiga je bila za tisk pripravljena že dve leti pred izidom.

Kmalu za tem je izšel prevod Cankarjevega »Hlapca Jerneja«, dela, ki je danes prevedeno že skoraj v vse kulturne jezike: Ivan Cankar: »Il servo Bartolo e il suo diritto.« — Traduzione dallo sloveno di J. Regent e G. Sussek. — Trieste, Casa Editrice »Parnaso«. (S pisateljevo sliko in uvodom.) — Ta prevod, ki je bil takisto že pred leti pripravljen

za natis v milanskem socialističnem dnevniku »Avanti«, je mogel iz političnih razlogov iziti šele kesneje, a rokopis je o priliki homatij, ki so se vršile ob tistem času v Italiji, dvakrat zgorel. Kljub nekaterim nebistvenim napakam gre temu prevodu kot umetniškemu delu vsa hvala in čast. Cankarjev jezik in moč njegove fraze sta našli v italijanščini enakovreden izraz. Prevod je vzvišen nad vsak diletantizem. — Založba Parnaso je oskrbela poleg lične navadne izdaje tudi razkošno izdajo te knjige v omejeni nakladi — sto numeriranih izvodov — s štirimi originalnimi risbami Milka Bambiča.

Zanimivo je, da je izšel leta 1925. v goriškem listu »La voce dell' Isonzo« kot feljton še drug prevod »Hlapca Jerneja«, in sicer ga je oskrbel profesor in pesnik Giovanni Lorenzoni, velik prijatelj Slovencev in zelo ljubezniv človek. Je pa njegov prevod v primeri z zgoraj navedenim po kakovosti nekoliko slabši. Tudi Lorenzonijev »Hlapec Jernej« je izšel v ponatisu v knjižni obliki, zaostaja pa za izdajo »Parnasa« tudi po zunanji obliki. V rokopisu — baje lastnina milanske založbe Fratelli Treves — je ostal tretji prevod istega dela, ki sta ga oskrbela gospa Vidmar in italijanski novinar Bruno Astori.

Da se povrnemo k prvemu prevodu »Hlapca Jerneja«, omenimo še, da je njegov pokrenitelj in so-trudnik Ivan Regent, znani tržaški socialist, posegel baš po tem Cankarjevem delu najprej iz političnih razlogov, o čemer priča dejstvo, da je bil sprva namenjen »Avantiju«. Toda to dejstvo priznava prevajalec tudi sam v svojem kratkem, a jedrnatem predgovoru: »e non devono rimanere nascoste agli infelici ed agli sventurati le opere del loro grande poeta, del loro grande scrittore...«

Ob izidu »Hlapca Jerneja«, ki je vzbudil veliko zanimanje ter je bil simpatično sprejet zlasti pri protirežimskem tisku (a tudi nekateri fašistovski listi so prinesli objektivne ocene), je bilo mnogo govorjenja o nadaljnjih prevodih Cankarja, zlasti o objavi že gotovega prevoda »Podob iz sanj« prof. Renata Pfliegerja, toda tega in drugih tedaj oznanjenih prevodov do danes še nismo dobili.

Leta 1928. je izšla znamenita Cronijeva studija o Župančiču, v kateri so v prozi prevedeni mnogi odlomki iz njegovih del: Arturo Cronia — Ottone Župančič — Pubblicazioni dell' »Istituto per l' Europa Orientale«, Roma — Prima serie — Letteratura — Arte — Filosofia — XIII — Roma, Anonima Romana Editoriale — MCMXXVIII. — Je to eno tistih globokih in resnih del, ki prikazujejo kritičnemu premostrivanju podvrženo osebnost v vseh odtenkih, tolmačijo njene skrivnosti in zagonetke ter njih organsko rast. Cronijeva studija o Župančiču je obširna — 137 strani velikega formata — in temeljita, izčrpna, pisana s tisto ljubeznijo do predmeta, ki odlikuje največje kritike. To vse hvale vredno delo — ki mu v našem slovstvu nimamo para — je pri nas vse premalo poznano in upoštevano.

Vprevajanju je nastal zastoj, ki je trajal vse do lanskega leta. Lani se je pa začelo spet pridno prevajanje in so izšla nekatera pomembnejša dela, druga se nam pa v bližnji bodočnosti obetajo.

Profesor mantovske realke dr. Bartolomeo Calvi, je izdal italijanskega »Kralja na Betajnovi«: Ivan Cankar: Il re di Betainova — Drama in tre atti — Traduzio-

ne integrale dallo sloveno e studio critico di Bartolomeo Calvi — Società Editrice Internazionale, Torino, itd. — Calvijev uvod, ki obsega 51 strani, je sila zanimiv in kljub nekaterim napačnim sklepom in domnevam izvrsten tolmač Cankarjeve drame. Zlasti je zanimivo Calvijev primerjanje Cankarjevih tekstov in miselnih ter umetniških potez z velikani svetovnega slovstva: Alfierijem, Shakespearejem, Gorkim, Nietzschejem, Ibsenom. Slovenski prevod te studije je pravkar začel izhajati v reviji »Modra ptica«. Calvi prevaja skoraj dobesedno, a vendar barvito, niansirano, v lepem jeziku, ki je Cankarja vreden. — Ni pa tako posrečen njegov prevod S. Gregorčičeve »Jeftejeve prisega«, ki je izšel koncem leta 1929. v brošuri pod naslovom: Bartolomeo Calvi — La sventura di Iefte in Giuseppe Parini e nello sloveno Simone Gregorčič. — Estratto dall'annuario del R. Istituto Tecnico di Mantova per l'anno scolastico 1928—1929. — Tipografia della Casa Editrice »Mussoliniana«, Mantova. — V tej krajši študiji primerja Calvi najprej pesnika Giuseppe Parinija in Simona Gregorčiča v splošnem, nato pa s posebnim ozirom na Parinijevo pesem »La figlia di Iefte« in na Gregorčičevo »Jeftejevo prisego«. — Prevod Gregorčičeve pesmi je v endekasilabih in razen na nekaterih mestih dobeseden in točen. Manjka mu pa pesniškega poleta in kljub veliki ljubezni, ki jo je Calvi položil v svoje delo, je postala Gregorčičeva pesem nekoliko suha. — Zanimivejša pa je vsekakor paralela med Parinijem in Gregorčičem, v kateri se nam odkriva ostro Calvijevoko oko ter njegova ljubezen do slovstveno-kritičnih dognanj potom primerjave. — Calvi objavlja za letos izid italijanskega prevoda Cankarjevih del »Moje življenje« ter »Podobe iz sanj«, obe opremljeni z obširnimi uvodi. Njegovo delovanje, ki obstoja v prevajanju in v kritičnem razpravljanju o prevedenih delih, zasluži vso našo pozornost, kajti poleg Urbanija je on edini, ki se z vso vnemo posveča presajanju naših del v italijanščino.

Umberto Urbani je objavil lani prevod »Visoške kronike«: Ivan Tavčar: Streghe e demoni (Cronaca di Visoko). — Traduzione dallo sloveno di Umberto Urbani — Trieste, Libreria Internazionale Treves, 1929. (S Tavčarjevo sliko.) — Urbanijev uvod »Il dott. Ivan Tavčar e la sua opera« vsebuje življenjepisne podatke ter nekaj karakteristike Tavčarja kot umetnika in politika, ki sicer ni izčrpen, se naslanja v glavnem na Prijateljev uvod v »Visoško kroniko« in druge Tavčarjeve spise, a je dovolj bogat, da utegne vsaj površno predočiti čitatelju pomen Tavčarja v slovenskem slovstvu, kakor tudi njegovo objektivno vrednost. Urbanijev prevod je dobeseden, od konca do kraja veren izvorniku. Nič ni izpuščenega, nič predrugačenega. Le nekaj mest je napak prevedenih, kar priča za to, da prevajalec ne pozna slovenskega jezika v vseh potankostih, kar je pa splošna napaka pri italijanskih prevajalcih. Ta napaka je spričo splošne posrečenosti prevoda le neznatna. Je pa ta prevod tudi v drugem oziru pomemben: Za Župančičem in Cankarjem je uveden v italijansko prevodno slovstvo tretji veliki slovenski pisatelj. Urbani je prekrstil knjigo v »Streghe e demoni« (Čarovnice in besi), kar je pa le slabo utemeljeno in mu je to samovoljnost tudi italijanska kritika zamerila.

Jeseni lanskega leta je izšla v italijanščini Cankarjeva »Zgodba o Šimnu Sirotniku«: Ivan Cankar: Il racconto di Šimen Sirotnik. — Traduzione dallo sloveno e introduzione di Wolfgango Giusti. — Istituto per l'Europa Orientale, Roma, 1929. — Piccola biblioteca slava IX. — Prevod te zgodbe ni posrečen, kajti v njem mrgoli zmiselnih napak. Tudi uvod, v katerem opisuje Giusti Cankarjevo književno delovanje, je jako pomanjkljiv, zlasti skažen s fantastičnim pretiravanjem nekaterih dogodkov. Giusti je preveč realno vzel mnoge simbolične in pesniške izraze ter nehote potvoril resnico. — Starejšega datuma je njegov članek »Un poeta sloveno contemporaneo — Ottone Župančič«, ki je izšel leta 1924. v »I nostri quaderni«, XI. letnik, 1. zv. — Lanciano — in ki ima značilne beležke. s. š.

N E M Š K O S L O V S T V O

Paula von Preradović: Südlicher Sommer. Verlag Josef Kösel und Friedrich Pustet, München, 1929. 103 strani.

Vnukinja hrvaškega pesnika in avstrijskega generala Petra pl. Preradovića je nemška pesnica, ki z uspehom stopa v krog priznanih nemških umetnic. Preradovića je oživel probujajoči se duh slovanstva, njegova vnukinja je vzrastla iz katoliškega duha avstrijskega plemstva, ki se rad zaglablja v preteklost. Katoliško čuvstvo išče za nejasne kali sedanjosti opore v preteklosti, ki ne stoji majavo pred očmi. Tako se je pri katoliških Nemcih razvila literatura z izrazitimi vrednotami v vsebini in slogu, ki v svojem stremljenju po duševnosti ni bila osamljena, ko se je tudi ostala Evropa od materializma obrnila v nov duhovni svet, kajti krščanstvo gre po svojem bistvu v vidike večnega in absolutnega, iz katerih gleda oblike časa in kraja.

Paula von Preradović je vzrastla iz novih tal katoliške umetnosti, kjer ne vlada zunanja katoliška tendenca, v njej deluje sproščeni religiozni duh, ki veže prostor med vidnim in nevidnim svetom v žarečem blisku. Izraz za slutnje neizraznega in nedvomljivega je v oblikovalni umetnosti in godbi lažji, ker se samo nakaže, v poeziji zahteva določno besedo, v čemer je P. v. Preradović podala nekaj malokomu dosežnih zgledov. Glasovi navadnemu človeku nemega sveta dosežejo v njeni besedi razločno govorico, običajnemu življenju nerazločno in nečutno prestavi v umljivo besedo in razširi ozke meje našega občutja v dimenzije prostosti. Tam ni toplote v ozke meje vklenjenega človeškega življenja, ampak rezka sfera višin, ki v njeni jasnini cvete živobarvni cvet ideje in večnih kozmičnih zakonov. Le v osebnem življenju postanejo te moči tople in bude hrepenenje in melanholijo. Maeterlinck pravi, da je človeška radost še nebogljenoto dete, a žalost je že dorastla osebnost. Tudi njene najgloblje pesmi pozvanja tuga in tožba mladosti. Narava je srečna, ker živi že tukaj življenje večnih zakonov, a človek se mora šele z boleščjo vživeti vanje, da se dvigne v obliko, kjer sta življenje in smrt enako zaželeni. Ko ji govori Goethejeva ali Schillerjeva življenjska modrost, najde odrešenje v miru narave, ki nosi znake »večnega veselja« na višinah v zarji, z emfazo gleda na človeka, »najvišjo slavo v načrtu stvarstva«, a iz minljivega in bež-

nega stremi v večno veljavno in duševno, služba umetnika je služba večnosti, da občuti grenko-sladko ekstazo samotnosti, ki so »onstran bolesti in sreče,« da občuti nepojmljivo večno ljubezen, ki je dala sinu »sovrastvo sveta in trnjevo krono«. Seveda je ne nosi vedno ta visoki duh, ona ni brezkončno vdana Gretka, ampak ponosna ženska, ki se zaveda poljuba muz; takrat se ne utopi v brezna duše in bistvo stvari, ampak te le gladi z običajno religiozno navdahnjeno govorico. Duhovni človek, ki živi v sedanjosti in bodočnosti, se spreminja v čutnega, ki toži po lepi preteklosti in vidi srečo v nezavesti otroške dobe. Krščanstvu dosledno mora sreča rasti, kolikor bolj se človek spreminja v zavestnega duha.

Človek mora trdno stati; tako se je pesnica oprla z eno nogo v metafizični svet, z drugo pa išče podlage v osebni ljubezni in v hrepenenju po izgubljeni domovini. Veliki narodi se bližajo brez-

domstvu; ker so bliže človeštvu, vedo le še za raso. Pojem domovine je v njenih pesmih tak, kot živi pri malih narodih, ki hrepenijo po domovini, bodisi da je tlačena, ali ker je nimajo zaradi krivičnega svetovnega reda. Tudi v njej se oglašajo hrepenenja po domovini dedov ob obali Adrije, od katere podaja zgoščene impresije in slike o južnem poletju.

V slogu se jasno odraža pot nemške moderne od vtisne do izrazne umetnosti, večja polovica so vtisi in izraz milijeja, druge stremijo po izrazu duševnosti, ki ji je tvarina le simbol za izraz. Kot je individualnost čuvstva obrušena, ker gre iz čutnega v duševno, iz osebnega v splošno veljavno, tako je tudi zunanja oblika bliže klasični kakor individualnim enkratnim oblikam moderne poezije, čeprav vsebina skuša doseči sebi značilne ritme. Tudi tukaj jo mami uglajena lepota preteklosti.

Dr. J. Šile

U M E T N O S T

U M E T N O S T N A K R O N I K A

Jesen 1929 je v umetnostnem pogledu minila v znamenju nekakšne utrujenosti, in ta svojčas tako pričakovana sezona kulturnih dogodkov je javnost topot razočarala. Razstav z izjemo ene, to je Dolinar-G. A. Kos-Pavlovčeve ni bilo, ker o Razstavu francoske grafike, ki se je vršila v Narodnem domu, ni vredno govoriti.

Domača razstava L. Dolinarja - G. A. Kosa - Fr. Pavlovca je bila otvorena v propadajočem Jakopičevem paviljonu in je bila važna zlasti zaradi kolekcije Dolinarjeve, ki že dalj časa ni razstavil, in Pavlovčeve, ki je topot prvič razstavil v takšni množini. Dolinar je razstavil večinoma dela v mavcu in glini, iz l. 1927—1929. Kalamiteta zanj je Meštrovič, za obiskovavca je bila kalamiteta kolosalna statua »Mozes« (v mavcu; original v bronu je bil kesneje razstavljen tekom izložbe franc. grafike v Narodnem domu), ki pomeni zame toliko kot manirizem. Dasi občudujem D. znanje in tempo kiparskega dela, podarjam danes ponovno, da je D. večji v malem in mislim pri tem njegovo portretno skulpturo. V njej je ustvaril D. prave inkunabule naše skulpture s silno karakteristiko in ostrino forme in rad bi videl ta njegov stil izveden v tematu človeške figure, preprostega statuaričnega akta. Vprav v taki ozko omejeni in determinirani nalogi bi postali vsi valeurji D. baročnega kiparskega koncepta šele prav izraziti, dočim nam njegov današnje pojmovani akt (recimo Sv. Krištof) ne pomeni nič več in nič manj nego faktično kiparsko bravuro s helenistično drznim zaletom v prostor, odnosno akademijo (Kes). Tu hočem reči torej, da mora tudi kiparska forma imeti svojo formo, biti mora forma na drugo potenco, a vprav ta druga potenca mora izvirati iz konkretne sedanjosti, ne pa iz občutja historične skulpture in recimo kiparskega izraza vplivne soseščine. Če se je Dolinar šel učiti k Bourdelleu, je prevzel nezavestno od njega tudi konflikt med kiparskim osnutkom iz historičnega in današnjega koncepta, a če se danes hodi učiti k Meštroviču, se je le ponovno vpisal na akademijo. Slovenskemu kiparju danes nikakor ni lahko glede naročil in dela in slovenskemu umet-

nostnemu publicistu tudi ne glede kiparja; oba ne prideta nikamor, ker ni tistih neposrednih a priori pedagoških in socialnih prvin borbe med produkcijo in interpretacijo, kakršno bi si želeli, in ker ni pravilno naravnovanega in izrabljenega denarja in razumevanja. Dolinar pa naj bi že enkrat izdal svoja raztresena dela v kakšni knjigi, da pridemo prvič do pojma naše skulpture in drugič spet do lepe publikacije.

Pri G. A. Kosu je problem drugačen. Kos je v svojih esejih o umetnosti pokazal izredno poznanje tvarine in celo slovstva o njej ter čut zanjo, njegovo slikarstvo pa nas ne ogreje. Mene sicer številna kolekcija njegova ni prepričala o onem, o čemer bi me bila morala glasom Kosovih izjav, namreč o novem monumentalizmu, nego sem srečal zelo skrbno gojeno, elegantno družabno slikarstvo, česar mu nikakor ne štejem v zlo in tudi ne pišem z nobenimi skrivnimi tolmačenji. Nasprotno, štejem v slabost vsako ne takšno, to je ne v ta pravec usmerjeno ambicijo, veljati za več in nekaj drugega nego za to. Razstavljeni dela so segala nazaj v l. 1925., 1926. je nastalo Malo tihožitje, katerega stadij je kesnejši Kos popolnoma zapustil in zabrisal, vrgel s sebe vse »modernistične« tendence, a reči treba, da pogostoma tudi umetnostno simpatičnost svojih del.

Franc Pavlovec je s svojo serijo slik podal priliko lepih užitkov obiskovavcu razstave. Njegova kabinetna dela ohranjajo še staro impresionistično konstrukcijo slike s ploskvami in zato se zdi njihov svet pogosto kot iz tenkih vzporednih papirnatih plasti sestavljen, še ne prostoren in globok, morda nekoliko optično ozek. Vendar imamo že pojav ploskve s subtilno barvitostjo in pojav predmeta v novi barvi in sintetičnejši obliki, novo slikarsko gledanje na temelju našega impresionizma, ki obeta pri Pavlovcu še dosti lepega. Marsikatera izmed njegovih slik trpi vsled narurne danosti in ohranjenosti motiva, ki je zapeljal slikarja naravnost v končni koncept, tudi gre ta svet še z leve na desno in ne odznotraj navzven, iz česar je nastala marsikaka plitvina, zlasti še, ker ponekod tudi barva sama ni globoka. A Pavlovec misli s svojim slikarstvom jako resno, samostojno in zlasti iskreno, dasi ima med mlado generacijo napram impresionistični tradiciji nekako najtežje stališče, ker jo pač spreminja in nadaljuje ž njenimi sredstvi, in zato pride, česar

danes še ni. Smotrna umetnostna organizacija bi mu morala omogočiti studij v centrih današnjega evropskega slikarstva; toda glede tega vprašanja Slovenci, odkar se zavedamo, nismo nič napredovali in zato mu bo to treba pač onemogočiti. To bo tudi izdatno lažje.

Najvažnejši uspeh jesenske razstave pa je bil vsekakor dokaz, da je te vrste umetnostnemu občevanju pri nas za dolgo odklenkalo. Zmisel razstav ni samo kontrola občinstva nad delom umetnika, nego tudi iskanje materialnih interesov, kupčija. Pri nas pa je zadnji čas prišlo v navado, smatrati razstave samo za neke vrste dolžnost, ki jo ima umetnik do družbe, narobe pa nič. Navezani na ta tip stika z javnostjo, morajo po mojem preudarku vsi slovenski umetniki prej ali slej propasti, ker de facto ena razstava, celo še taka v podrtiji Jakopičevega paviljona, ne more premagati apatije naše publike do umetnosti.

Več uspeha je pokazala Razstava mladih v trgovskih prostorih Josipa Zalta na Dunajski cesti (v zač. decembra 1929), ki je bila odločno in samo umetnostno-trgovska prireditev. Že tedaj se je načelo vprašanje stalnega umetniškega salona in stvarno more biti edino ta tip za naše razmere še koristen. Kot čujemo, se v kratkem tudi zares otvori prvi slovenski umetniški salon v Ljubljani, ki bo poleg drugega imel na programu zlasti vnovčevanje domačih umetnin. Ako se to zgodi, je treba samo pozdraviti ta korak k ustvaritvi in regulaciji našega umetnostnega trga, ki je danes v rokah diletantskih podjetij in izprijenega okusa; ne moremo pa obenem zamolčati, da je naša prva institucija, Narodna Galerija, tekom vseh let svojega obstoja v tem pogledu storila najmanj, kar je mogla, dasi bi bila vprav ona poklicana, da poleg onih svojih umetnostno-kulturnih in znanstvenih itd. nalog kot najavtoritativnejša institucija podpre gospodarski položaj naše umetnosti.

Poleg vnovčevanja domačih umetnin bi imel omenjeni salon namen, gojiti zlasti slovensko estetsko kulturo. Kakor zadnja leta sploh, tako je tudi preteklo stalo v znamenju odločne preuteži umetnoobrnega dela napram prostim umetniškim panogam. Pomembnejših slikarskih in kiparskih del ni bilo, ako izvzamemo omenjeno razstavo, le v knjižnici Delavske zbornice je izobesil Fr. Stiplovšek nekaj doslej neznanih, zelo subtilno slikanih podob, izmed katerih bi bilo posebno omeniti Zimsko krajino in Tihožitje s svetnikom. Upati je, da bo v kratkem mogoče objaviti večjo skupino del tega izvrstnega slikarja. Tone Kralj je dogotovil mapo štirih kartonov za razstavo cerkvene umetnosti v Bruslju, ki nam ga kažejo že docela v monumentalno-dekornih sinereh. France Kralj pa je delal dve večji sliki, Predmestje in Podobo otroka. Večina ostalih umetnikov, v kolikor nam je neznan njih delo v olju ali kamnu, se je udejstvovala v ilustraciji.

Poglavitne temelje polaga razvoju naše estetske kulture prof. Plečnik, najsibo sam, najsibo po svojih učencih. Njegova genialna univerzalnost, ki se ne omejuje samo na ožjo arhitekturo, nego prav tako posega tudi v stavbarstvo mesta, v področje vrtnega in stanovanjskega arhitekta, v kovinsko umetno industrijo in v grafično knjižno delo, v spomeniško stroko kakor v malo obrt itd., nam je takorekoč s paradigmatično značilnostjo združila in ponazorila naloge, ki nas v tem pogledu

še čakajo; pri Plečniku so te naloge in moči še združene v njem samem, v delu njegovih učencev kakor sploh učencev ljubljanske šole za arhitekturo, pa že moremo zasledovati postopno specializacijo poedinih področij in talentov. Lahko trdimo že danes, da izhaja iz kadra teh ljudi preko našega naroda ogromna masa visokega in svojstvenega umetniškega okusa. Od časa do časa izdajajo ljubljanski arhitekti, združeni v Ognjišču, almanaha, zadnji tak, tretji po številu, je izšel lani pod naslovom »Lučine« ter vsebuje obilno vrsto reprodukcij. Mislim, da je tudi že čas, da prično slovenski arhitekti misliti na izdajanje svojega strokovnega organa, seveda ne zaradi objavljanja različnih statutov, nego zlasti in edino zaradi propagande svojega dela. Je vendar škoda, da te stvari ostajajo javnosti več ali manj neznane, večinoma seveda tudi inozemstvu, ko pa ne gre tu za kako specialno stroko, nego za celotno slovensko delo na teh poljih, tudi za delo slovenskega obrtnika, s katerim vendar ljubljanska arhitekturna šola vsak hip in vselej računa, na ta način pravilno zavračajoč mehanizacijo. Saj more majhen narod edino v tej nemehanistični produkciji postati in biti dovolj močen rival kulturnim narodom večjih mas.

Materiala za tak časopis bi bilo že danes ogromno in mislim, da ni potreba omenjati vseh teh različnih gradbenih in stavbnih projektov, regulacijskih osnutkov, načrtov in primerov uredbe stanovanj, pohištva, metalne industrije, spomeništv, tudi grafične opreme, restavracijskih del itd., katerih je že tolikšna množina, da se nepoznavalec v teh stvareh sploh le težko še orientira. In ne vem, čemu naj bi se vsa ta razstresena dela ne združila v enotnih publikacijah, saj je to naša najplodovitejša produkcija.

Da so te stvari v najlepšem teku in razvoju in potreba po domačem originalnem delu velika, nam priča pisarna za stanovanjsko in hišno kulturo, ki sta jo otvorila lani arh. Serajnik in arh. Omanen. Kot se čuje, naročil niti ne more zmagovati in se vedno bolj javlja potreba po nadaljnjih specialnih podjetjih, recimo za vrtno osnutke. Razvoj stvari jih bo prej ali slej tudi uresničil. Zgoraj omenjeni umetniški salon ne bi bil arhitekturnega značaja, nego bi skušal gojiti problem naše estetske kulture z vidika likovnih prostih panog. Tu bi prihajalo v poštev izgotavljanje originalnih blagovnih vzorcev za tapete, prte, blazine itd., originalnih okvirnih vzorcev, dalje originalnih reprodukcijskih dekoracij in sorodnih stvari. V majhnem obsegu je to že izpeljal na lanskem jesenskem velesejmu M. Maleš in želeti je, da ne bi ostalo samo pri začetkih, ker bi bilo edino na ta način mogoče izpodriniti merkantilni in docela grobi import, kateri povsod pri nas straši. Mi se ne zavedamo, da je v našem slikarstvu in grafiki polno stilskih elementov, katerim manjka do popolnega estetskega izraza samo adekvatni material. S tem hočem reči, da imamo slike, katerih stil ne odgovarja pristnemu pojmu slike, a bi bil odličen za vzorec preproge; da imamo grafiko, okrog katere se zastonj sučemo z najrazličnejšimi stilskimi kriteriji zato, ker bi dosegla svoj pravi in edini estetski smoter recimo kot dekoracija stekla; da imamo grafične stroke, na katere streljamo z največjimi kalibri kot na manj resne in manj vredne, katere pa bi kot tehnika predlog

za tapete, blazine, sploh za dela v finem in najfinejšem blagu dokazale, da jih imamo ceniti s tega vidika. Sicer je vsega tega po naših krajih že videti prilično mnogo — a kar je važno: to je merkantilna šablonska roba, ki kviri danes okus z afektirano modernostjo in ekscentričnostjo, kakor nam ga je še pred nedavnim z afektiranim starinarstvom.

Mislimo, da je spricho spoštljive množine moči in talenta, ki se je zdaj nabrala v naših estetskih produkcijah, pametno in uspešno gojenje ter propagiranje originalne slovenske umetnosti in umetne obrti ne samo želja umetnostnega kritika in publicista, kateri se je doslej s tem edini pečal, nego tudi že zadeva našega narodnega gospodarja in zato naj ti ne spe več. R. Ložar

G L A S B A

H KRIZI NAŠE GLASBE

Vojna je res kruto pretresla glasbeno živčevje Evrope in v materialističnem ozračju nekih povojnih let se je celo zdelo, da »umetnost« nekako izumira. Resno operno in koncertno življenje je preživljalo večne krize, če se ni s podpovprečno šlagersko robo usužnjilo okusu mas. Agonija impresionizma je bila strašen kaos, v katerem so se razveljavile počasi prav vse individualistične in senzualistične stare vrednote glasbe. Počasi pa se je le začel graditi nov svetovni nazor in z njim nova, kolektivistična in k idealizmu usmerjena glasba izrazito linearne, stroge forme in ta odklanja vsako laskanje čutom in prijetno občutenjsko valovanje in hoče zopet kakor v srednjem veku, visoki renesansi in zgodnjem baroku biti sredstvo za duhovni izraz. Tako je polagoma glasba kakor vsa umetnost zopet dobila neki pomen v duhovnem življenju človeka, zadobila nazaj svojo ceno in skoraj povsod je v glasbenem življenju opaziti okrevanje in zdravje. Glasba postaja danes, ko je svoj novi stil že dogradila, mogočen faktor nove kulture, ki ima svoj poudarek na duhovnosti. Zato je dolžnost vsakega kulturnega človeka, da računa z njo in ji pomaga k uspehu in pravi smeri.

Pri nas Slovencih, če gledam v glasbeno življenje zadnjih let, posebno v lansko leto, položaj ni rožnat in spricho tega, da se nikakor noče pojaviti izboljšanje, moremo reči, da vladajoča stagnacija že postaja kriza. Dvoje, troje skladateljev se trudi za moderno glasbo, tem stoji nasproti vladajoči krog glasbenikov, z eno besedo vsa naša oficialna glasba, ki se ne more znajti v našem času. Ljudstvo za moderno nikakor ni vzgajeno in tako je ta rastlinica navezana na životarjenje, izoliranost in nerazumljenje, kar vse pa je le krivda vodilnih glasbenikov. Če hočeš glasbe za sodobni okus, ne hodi ne na naše koncerte, še manj v opero in le to je vzrok, da je slovenska inteligenca glasbo nekako črtala s svojega kulturnega programa. V tem vidim jedro naše glasbene krize.

Slovencem nam mora glasba biti v nekem oziru nekaka punčica v očesu, zakaj ona spada k vrednotam, ki bi nam lahko pomogle do prodora v svet. Pravijo tudi, da imamo možnosti in sredstva za to, da se z njo povzpne na evropski pomembno višino in si zaslužimo boljše upoštevanje kulturne Evrope. Toda ta naša sredstva leže po veliki večini neizrabljena in ne zadoščajo niti nam, dasiravno slovenski žep izvrstno žrtvuje za glasbeni podvig.

Odgovoren za vse biti ali ne biti našega glasbenega življenja je poleg opere edinole naš glasbeni koncert, ki ima monopol. Pod streho naše Matice imamo konservatorij, največji zbor v Sloveniji, filharmonijo, orkestralno društvo, največjo knji-

garno muzikalij, izdajateljstvo največje slovenske glasbene revije, glasbeno šolo in baje tudi operno. Večina skladateljev in reproduktorjev je ali nastavljena ali organizirana v tem koncertu, z eno izjemo so vsi kritiki njegovi člani ali uradniki in z eno izjemo ima koncert tudi vse liste in revije na svoji strani. Od tega, za naše razmere naravnost ogromnega aparata bi pričakovali, da nam bo dal bogate koncertne in operne sezone, ki bodo na evropski višini, da nam bo reguliral produkcijo, vzgajal glasbenike in publiko v smeri, ki je potreba današnje kulture in dosegel v svetu ugledno mesto, kar bi Slovenci glasbeno lahko dosegli in bi bilo za nas velike koristi.

Kako pa ta koncert skrbi za nas? V kakšnem razmerju so sredstva in pa uspehi, oziroma opravljeno delo? Poglejmo v poglavje naših koncertov, ki so nam glavna glasbena hrana, od katere zavisi vse: Lani štejem v vsem letu le dva domača orkestralna koncerta, namreč oba koncerta Orkestralnega društva (21. januarja in 29. maja), ki za moderno nista storila nič. Med instrumentalnimi štejem tudi le dva domača (Brandlova, Poženelova), kar je tako katastrofalno beraška bilanca, da moramo reči, da smo padli lani celo pod svojo kulturno provinco — Maribor. Povejte mi, ljudje, kako naj se sploh navdušujemo za glasbo, če je pa ni, kako naj razumemo moderno glasbo, če nam je nihče ne pokaže, kako naj koncerti romantične in impresionistične glasbe ne bodo prazni, ko pa menda že vsaka licejka pozna na pamet vsaj ogromno večino vseh ljubljanskih koncertnih programov?

Vprašam že šestič na tem mestu, ko delam letno bilanco našega glasbenega življenja: zakaj spi naša Filharmonija, zakaj niti z mezincem ne migne v omiljenje te, naravnost preklete koncertne suše zadnjih let pri nas? Za javnost odgovoren je predsednik Filharmonije, ki naj bi vendar enkrat javil, kam gre okrogel stotisočak, ki ga letno nese hiša na Kongresnem trgu, denar, ki bi rentiral naravnost prebogato koncertno sezono? Vprašam dalje, zakaj imamo v koncertu posebno koncertno poslovalnico, ki prav tako jasno vidi to sramotno sušo kakor mi vsi, pa z ničimer ne pokaže, da smatra za svojo dolžnost aktivno poseči v stvar in dajati iniciativo, aranžirati koncerte, vabiti k nam sosede in tuje umetnike? Ugotavljam, da vodja te poslovalnice že šest let na tozadevne očitke modro molči. Vprašam dalje, zakaj niti en član profesorskega zbora glasbene šole in konservatorija (izjema le g. Osterc) ne smatra za potrebno poleg dela za plačo še katerikrat poseči v naše koncertno življenje? Vprašam dalje, zakaj so ti gospodje s svojimi honorarnimi zahtevami tako newyorško dragi, da onemogočajo velik del koncertov, vprašam dalje, kje so one armade konservatoristov, ki vsako leto, menda vsi z odliko zapuste konservatorij, pa jih nikjer v glasbenem življenju ni videti in čuti. Kako so pa ti ljudje

vzgojeni? Ali v duhu požrtvovalnega in nesebičnega dela za glasbo v času, ko je dela najbolj treba? Vprašam dalje, zakaj izjavlja dr. Čerin, da »so ga razmere ubile« in je postal pasiven?

Evo, vzrokov naše koncertne suše, našega nezanimanja in nevzgojenosti za moderno! Evo vzroka, da je baš inteligenca danes za naše koncerte nezainteresirana, evo vzroka naši glasbeni krizi! Vzrok ni v gmotnih razmerah, to sem dognal, vzrok je v premajhni delavnosti našega koncertna in v premajhni kulturni zavednosti našega glasbeništva.

Vsega tega bi pa gotovo tako ne naglašal, če ne bi ta koncert v časih največje koncertne bede v Sloveniji trošil naših — stotisočakov za to, da krmi z glasbo — Poljake, Čehe pa Francoze! Moj Bog, kakor da imamo pri nas pravcato preobilje! Mislim, da je treba najprej, da ima lasten narod za svoj denar vsaj »panem«, potem šele, ko je ta sit, naj se tujcem ponujajo »circenses«! Ali ne? Pomislimo le, kaj je vse to stalo. Samo »legitimacija«, za katero smo regulirali Valvasorjev trg in postavili ilirski spomenik, je bila lepa vsota, in potem pomislimo, kaj stane, če se osemdeset ljudi več tednov vozi po Evropi! Toda, če gredo že take vsote v naši glasbeni suši za muziciranje tujcem, seveda bi človek molčal, če bi videl kje kak resničen »mednarodni uspeh«, takšen, da bi koristil tujim in pa naši kulturi. Prav za to pa gre, ko resničnih uspehov baš nikjer ne vidimo in zelo značilno se mi zdi, kako se g. Lajovic baš — inteligenci krčevito trudi dokazati uspehe koncertna v Franciji, češ, da »je zajeta v mislih«, da to niso mogli biti uspehi, ki bi bili vredni tolikih izdatkov.

Matica je nesla v svet starejše Lajovčeve, Adamičeve, Schwabove, Andjelove in Hatzejeve stvari, Mokranjca, Gotovca in eno najstarejših Stolcerjevih skladb pa neizogibno Hubadovo Miško in Izaro. Ta program ne reprezentira jugoslovanske moderne in je še za Ljubljano zelo zaostal, kaj mislite, ali je mogel napraviti resničen efekt na modernega Francoza? Interpretacija g. Poliča s svojo neokalno efektnostjo in neko pretirano agogiko tudi ni mogla učinkovati in tako me čisto nič ne preseneča dejstvo, da francoske resne glasbene revije o tej turneji molče in da so dnevnikarji tako vljudni pa kratki. Posebno slab vtis so napravile tudi narodne noše in himne, ki hote ali nehote izzivajo političen aplavz; v ostalem je pa povsem razumljivo, če piše neki ženevski kritik z ozirom na Matico, da imajo Francozi navado s predsodki hoditi na koncerte, kjer pevci nastopajo v narodnih nošah! In tako si mislim, da je kulturni efekt te turneje izredno nezaten. Francozom so Maticarji predstavili našo kulturo, kakor smo včasih v čitalniški dobi malomestno natikali romantične avbe na glave, pokali od cenениh bratskih čuvstev in uganjali kulturno neplodne ceremonije, ki jih je kaj videti, ki pa nimajo v naših stvarnih časih nobenega raison d'être več in si od tega ne moremo obetati nobene koristi. K zgradbi sodobne moderne ni Matica v Franciji doprinesla nič, interpretativno pokazala nič novega — v čem pa naj bo potem kolosalen uspeh, posebno še, če se ta iz kritik niti z najboljšo voljo ne da razbrati? Evo, za težke denarje, namesto da bi mi kaj imeli od njih, ko gladujemo glasbe, smo muzicirali tujcem, uspeh so pa — šopi časopisnih izrezkov z vljudnimi frazami. Če ne mi ne Francozi od teh reči nimamo koristi, potem so imeli nemara največjo

korist od turneje udeleženci, ki so pol Evrope zastonj videli in prevozili!

Pa pravi g. Lajovic v »Jutru«, da ni šlo za to, da bi pokazali tujini našo naprednost ali zaostalost, nego za to, da ji pokažemo našo »nacionalno osebnost z vsemi njenimi značilnostmi«. Takšno, še dosti bolj interesantno osebnost so nam zadnjič prinesli pokazat španski nacionalni romantiki, pa smo jih že drugi dan pozabili in nikomur ne pride na misel govoriti o velikanskih kulturnih uspehih Špancev v Ljubljani.

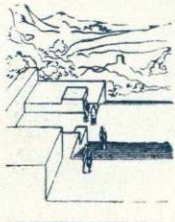
Takole nas tepe zastarela ideologija našega koncertna, nas ovira, da ne moremo naprej in nas svetu predstavlja v krinolini, ki je ne nosimo; kakor izrablja dana sredstva, pa lahko rečemo, da mi nič od njih nimamo. In ko vidim, da ta koncert na vsakoletne trde očitke niti za las ne izpremeni svoje taktike, ko vidim, da je edini uspeh vsake take kritike koncertnega dela ta, da je koncem koncev samo kritikova oseba obrana do kosti, nimam nobenega vzroka dvomiti, da bo boljše šele takrat, ko bodo imeli koncert v rokah povsem drugi ljudje in druge ideologije. Naša žurnalistika in kritika naj piše kar hoče — eno je gotovo: naš izobraženec in naša kultura sta daleč od našega glasbenega koncertna.

*

Za spoznanje hujše je, mislim, z našo opero. Najhujše na vsej stvari je, da je to državni urad. Mislimo si nasproten primer, primer zasebnega gledališča, ki je svoj obstoj tesno navezalo na kvaliteto in s kvaliteto gmotno raste ali pada. Državna opera lahko žvižga na kulturne zahteve naroda, posebno, če je Belgrad daljoko, človek, ki ji stoji na čelu, lahko po mili volji nastopa kot diktator in nikogar ne vpraša, ali mu je njegovo delo všeč ali ne. Pri nas se to godi.

Gospod Polič je bil kot spreten orkestrski delavec pri nas po Rukavini simpatično sprejet in prva leta smo mu dajali korajžo in ga hvalili na vse pretege, češ, naj le eksperimentira, enkrat bo že kaj nastalo. Danes vidimo, da on ne bo rešil v operi našega kulturnega problema in stvar je že tako daleč, da ima celokupno kritiko zoper sebe in še več: pozabil je, da imamo slovensko opero zato, da ustreza kulturnim zahtevam Slovencev, katere izraža baš kritika in se je upal postaviti se zoper njo. Lani je na željo kritike dajal celo nekaj moderne, letos pa obklada ljudi, ki milo prosijo za kak sodoben kos, s »tipi« in kaže z besedo in dejanjem, da imamo od njega pričakovati čedalje več drznosti in čedalje manj sodobne kulturnosti. Smernice stila nima menda nobene, kaj hoče naša kulturnost, tudi ne kaže, da bi vedel ali se trudil izvedeti, in tako smo na milost in nemilost izročeni diktaturi površnokulturnih ljudi naše opere, in še bolj kakor zgoraj moram naglasiti neinteresiranost našega izobraženstva napram naši operi.

Nedvomno je največja pogreška sistem državne opere. Vsak operni ravnatelj je bil spočetka priden, potem irelevanten in končno pederzen, dokler celo apatičnih Slovencev ni tako razdražil, da so ga vrgli. Kako pa naj drugače bo, če ga nobena umetnostna in kulturna instances ne kontrolira in ima nad seboj le uradniški zakon? V diktaturo poedinca v operi ne verjamem več. Edina rešitev bi bila doseči, da je operno vodstvo podrejeno nekemu umetniškemu svetu glede izbire repertoarja. Kdo mi more povedati, kakšen pomen imajo za podvig sodobne kulture recimo Weinbergerjeva

antologija z vrta češke glasbe »Švanda dudak«, dalje Lortzingov »Car in tesar«, kak Verdijev »Ernani«? Kakšen pomen imajo za nas operete, ki so že davno nehale biti šlagerji, zasedene z neprevci, ne vem in prav tako ne vem, zakaj naj eno celo sezono poslušamo samo romantiko, ko mi celo to sezono nismo romantično čutili! Zakaj ne bi namesto teh oper čuli katerega Milhaudovega, Hindemithovega, Weillovega, Busonijevega, Prokofjevega, Křenekovega, Bergovega, Schreckerjevega dela, katerega uprizoritev ne bi več stala kakor stanejo stare opere, zakaj ne bi smeli čuti kaj današnjega, kakor mi čutimo, tudi ne vem. Ali misli kdo, da se bomo na ta način sploh kdaj privadili moderni? Ali inamo opero za to, da zadošča instinktom umetnostno neodgovornih mas ali pa je za to, da reprezentira našo kulturnost in vzgaja zaostale ljudi v modernem zmislu? — Hudo je z opero!

Gledam cerkveno glasbo. Lani ni bilo kdovekaj mnogo novih izdanj. Čudno se mi pa eno zdi: novi, duhovni stil linearne forme, po svoji vsebini morda edino pripravi stil za cerkev, ta stil se v cerkvi noče ali ne more ukoreniniti. Zakaj to?

Pa še svetlo točko za konec. Par skladateljev imamo, ki res grade današnjo in ne pretekle dobe kulturno stavbo. Ali je na svetu kaj bolj naravnega kakor to, da pojemo kakor čutimo, in sicer kakor čutimo danes? Evo, Beethoven do smrti ni nikoli pripadal »starim«, ker je imel v sebi duhovni motor, ki ga je do smrti vedno dalje gnal k novim ciljem, Wagner tudi tako, Bach tudi, in kateri veliki umetnik pa je za življenja kdaj izgubil kontakt z duševnostjo svojega časa in zaspal?

Ej, malo je takih pri nas, ki bi hoteli stati na evropsko naprednem stališču. Ljudstvo jih še ne razume, dasi ne verjamem, da še kdo romantično čuti, vendar razume samo tisto, kar je vajen čuti. Nedavno je bil Osterčev koncert, na katerem pol poslušalcev ni vedelo, ali gre za potegljaj ali pa za izrazit netalent. Kako je mogoče, da nihče ne razume sodobne psihe v glasbi, če jo postaviš na koncertni oder? Pa je mogoče!

Adamič je človek sunkovitega razvoja iz ekstrema v ekstrem. Burno je njegovo umetnostno življenje, toda pisano in nikoli ni v njem stagnacije ali daljše fermate. Prvi se je pri nas iz impresionizma vrgel rahlo v linearnost ekspresionizma, potem prešel neko dobo čistega glasbenega senzualizma, ki je zavrgel vso psihologijo in čuvstvena občutja in je kmalu komponiral polifonske madrigale, danes pa že izraža stremljenje k najstrožji formi. Osterc se je otresel ušesnih dražljajev in goji strogo linearno formo in zopet diatoniko. Ima precejšnje poznanje historičnih realnih form, je orientiran in se razvija korak za korakom v pridnem delu, išoč si izraza. S tem aparatom bo lahko marsikaj dosegel, le eno bi rad povedal temle modernim: kakor v romantiki ni bilo dosti, da si obvladal rokodelstvo in formo, nego si moral biti tudi čuvstveno izredno intenziven in občutljiv človek zraven, tako danes forma ni dovolj in je treba — etične, duhovne globine, ki naj bo vsebina sodobni skladbi. Žal, človek, ki je absolvirati kateri današnji konservatorij, tega ne dobi v šoli in je navezan na to, da se samostojno izpopolnjuje kot človek in duh. Prav tako pa je težko mogoče ustvariti danes brez duhovne globine velika dela,

kakor je bilo težko mogoče v romantiki brezčutnežu biti poet. Tudi Vilko Ukmar mnogo obeta. V zelo naglem razvoju se je odtrgal impresionizmu in začel z realnim stilom, sprva čistoglasbeno pobarvanim, danes pa ga vleče k zborški formi strogega kontrapunkta in najde najjačji izraz v enoglasju, njegovi gibki izrazitosti in melizmatičnem patosu.

Za moderno reprodukcijo se zavzemata Akademski pa Učiteljski zbor, oba nastala iz potrebe, kateri naš koncert s svojim zborom ne zadošča. Ob strani jima stoji še Ljubljanski Zvon, ki tudi marsikaj stori za moderno, — kdaj bomo pa dobili pošten orkester, kvartet, je v božjih rokah.

Huda je v splošnem z našo glasbo. Vse premalo nam zadošča, vse premalo izrablja svoja sredstva, vse premalo je sodobnega duha v njej. Naj vendar te obtožbe, če so tudi včasih boleče, zganejo ljudi, katerih se tičejo, in naj pošteno kritično delo za naš napredek ne bo Siziŕovo delo.

Sveta resnica, bravec, pa je: tudi ti, pa bodi človek kateregakoli interesa, tudi ti moraš nekaj storiti za napredek naše glasbe! Ne stoj kakor mutec ob strani in ne misli, da bodo »že drugi« opravili, pomagaj tudi ti pri delu za nje napredek, ki bi nam lahko tako koristil! Ali ti ni slovenski kulturni napredek in podvig današnje mlade kulturne zgradbe punčica v očesu? Ali se ne bi, če bi bilo treba — in treba je! — tudi boril, vojskoval za ta ideal? Saj gre za dovršen del naše, slovenske kulture, za tisti njen del, ki je vprav najbolj reven in betežen.

Naš Radio je podjetje, od katerega pričakujemo, da bo na glasbenem polju opravil mnogo koristnega dela. Žalibog, podjetje je šele komaj ustanovljeno in večina njegovega napora velja doslej šele delu za utrditev pozicije in gnotnosti in tako mora hočeš-nočeš uvaževati zahteve naše »publike«, čeprav ta zahteva včasih celo harmonike in salonske robe. Toda, če bo kdaj naša »dežela« v glasbi napredovala, bo to samo zasluga radia, ki pod glasbenim vodstvom dr. Dolinarja čedalje bolj smotrno uvaja resen in sodoben program in šteje že lepe vzgojne uspehe.

Naj sledi še par opazk k delu naših glasbenih revij. »Cerkveni Glasbenik« je imel lani prav pestro in lepo vsebino. Živahno se je razpravljalo o ljudskem petju in o problemu cerkvene glasbe v našem času. Problem cerkvene glasbe v našem času je problem idealistične panoge umetnosti v materialističnem času. S tem je menda vse rečeno. Edina možnost rešitve je ta, da naj se cerkvena glasba oklene modernega stila, stila duhovne glasbe, kakor sta to nova polifonija in enoglasje v ljudskem petju. Treba je pritegniti ljudske množice v cerkvi z glasbo v religiozno mišljenje; impresionizem jih je le zibal v čutnosti in prijetnih »štimungah«. Uvažujte dobro mišljen svet!

Zbori« so ogromno storili za našo posvetno zborško produkcijo, nihče drugi ni toliko storil zanjo v tej nezaslišani krizi našega glasbenega založništva. Požrtvovalno se bore z gmotnimi težavami, skušajo pa ustreči starim in sodobnim zahtevam.

Nova Muzika« — je letos prenehala. Če sodim našo moderno po N. M., je skoraj ne spoznam. Ali smo res tako revni? Ne verjamem! Dr. St. Vurnik

KONKURENČNI OSNUTKI ZA SPOMENIK IVANA CANKARJA NA VRHNIKI

1. L. Dolinar, priporočeni osnutek brez podstavka

2. N. Pirnat, kip brez stebra

3. Osnutek A

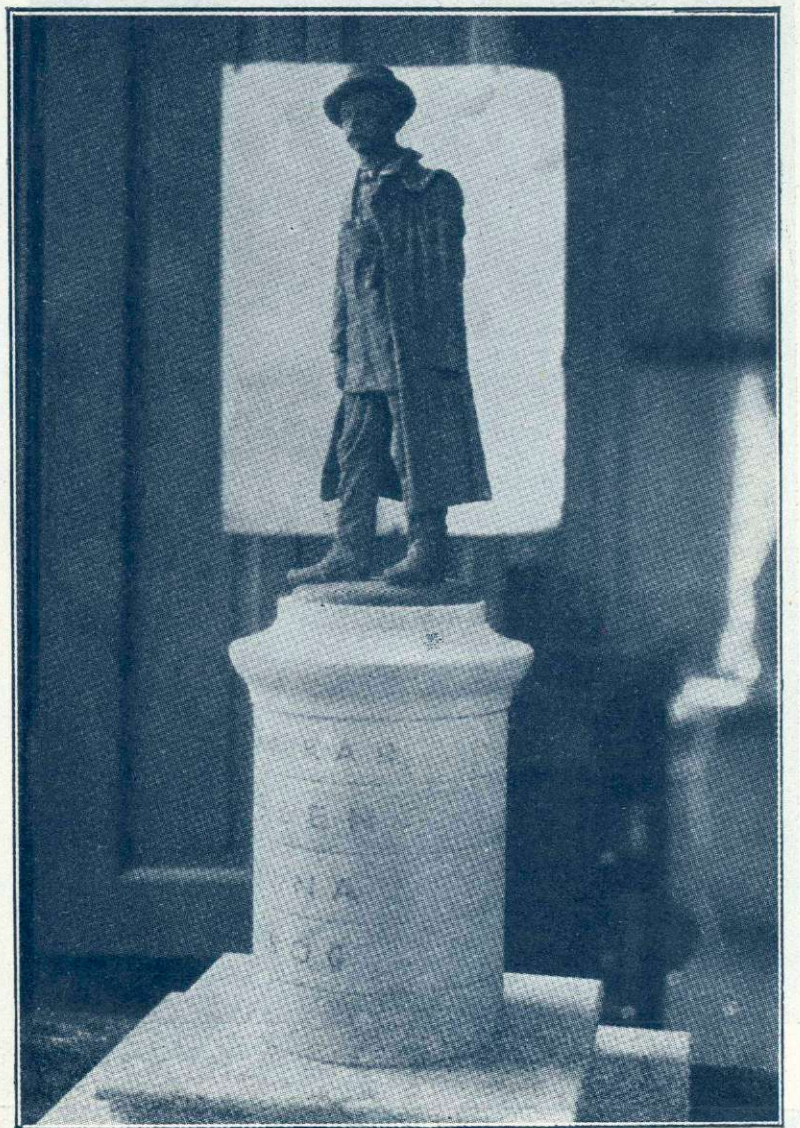
4. Tine Kos, kip brez podstavka.

5. Prostor za Cankarjev spomenik, kakor ga predlaga žirija

6. Osnutek B

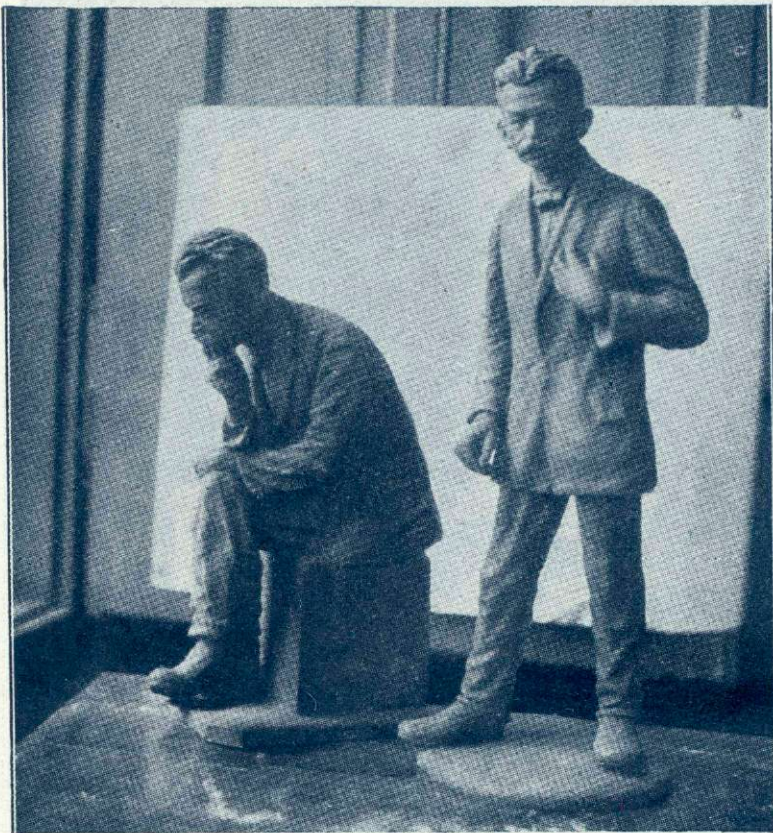
7. Osnutek C

8. Prostor za spomenik, določen od odbora

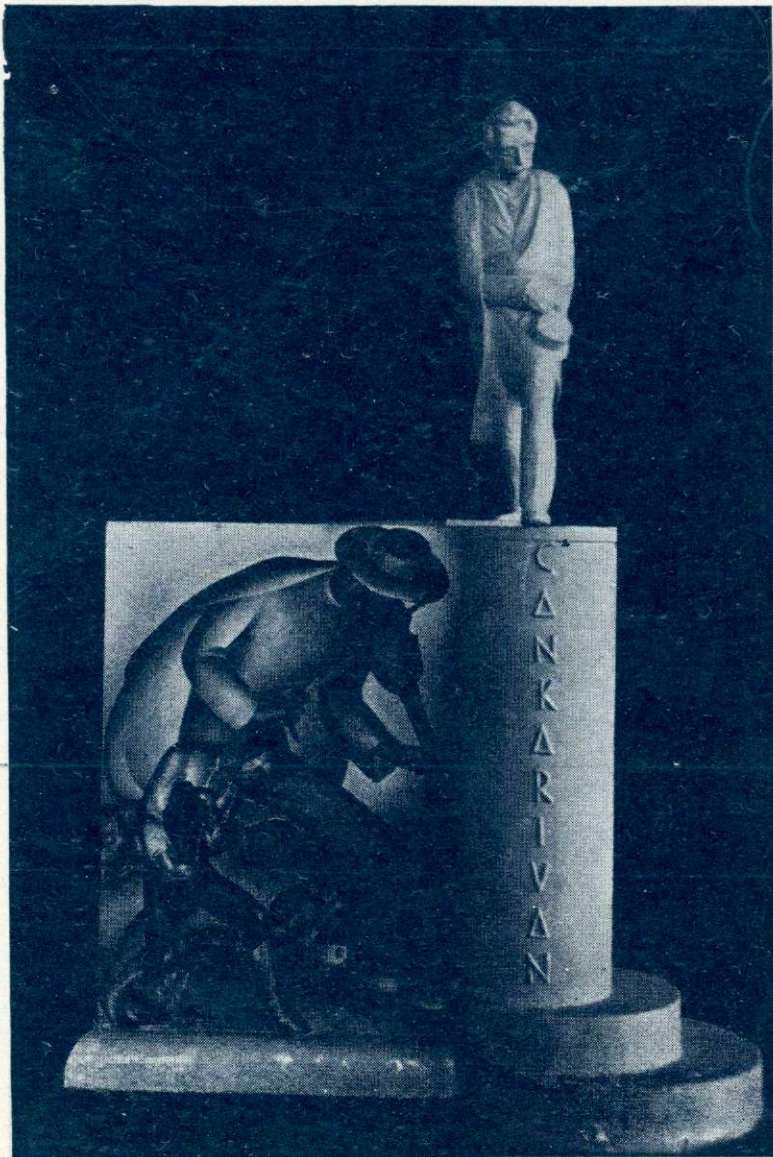
9. Osnutki D, E, F

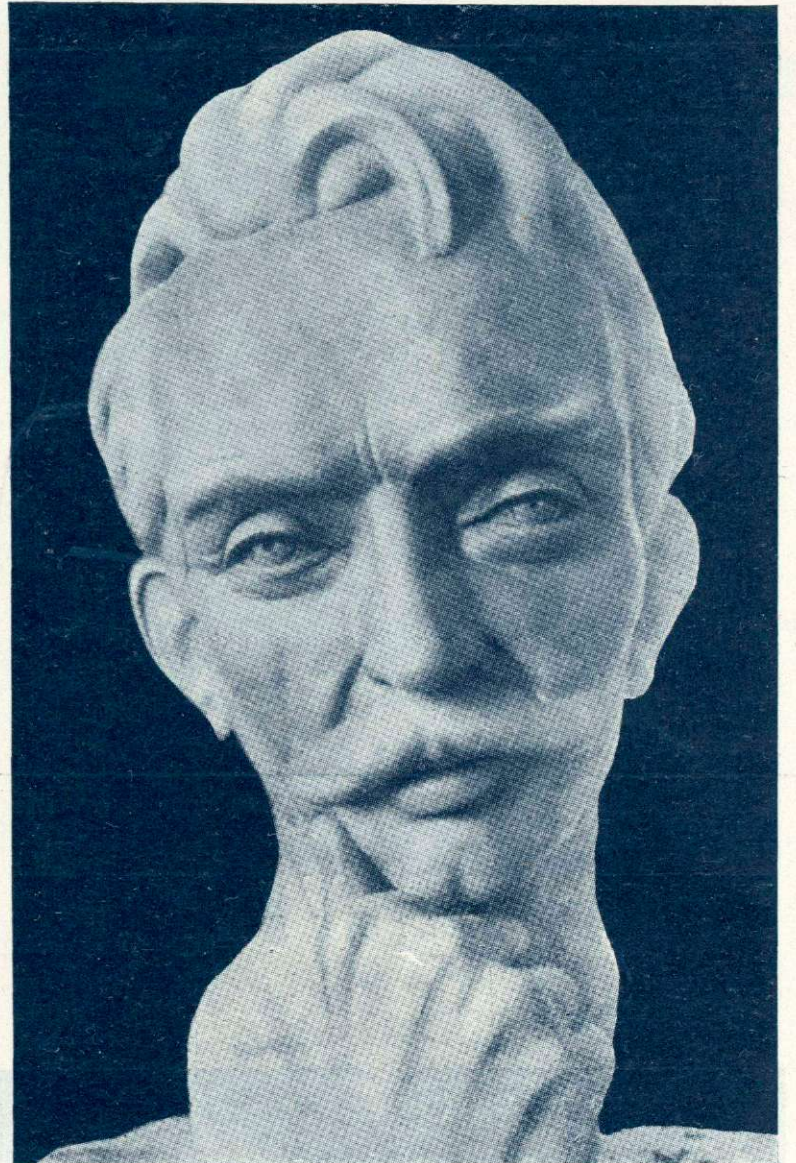
10. Osnutka G, H

11. L. Dolinar, razni osnutki za kip

12. Tone Kralj, osnutek »Kurent«

13. Tone Kralj, glava Ivana Cankarja

14. Tone Kralj, osnutek »Za križem«

Tone Kralj, Podoba slikarjevega očeta

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE

Preporod, godišnjak uredio P. M. Petrović. Izdalo »Narodno delo«, 1930.

V članku P. Bulata Jugoslavenski književni jezik čitamo po ugotovitvi dveh eventualnosti, da ali Srbi opuste cirilico in prevzamejo latinico, Hrvatje pa sprejmejo namesto ijekavščine ekavščino (Skerličev predlog), ali pa da Hrvatje opuste latinico in sprejmejo cirilico, Srbi pa namesto ekavščine prevzamejo ijekavščino, doslovno tole: »Medjutim, kad uzmemo ili srpski ili hrvatski ili ček fuzionisani srpskohrvatski s jedne a slovenački s druge strane, ne dobijamo rezultat takvog izmirenja, pošto slovenački književni jezik bazira na južnoslovenskom kajkavskom narečju koje, pored sve svoje sličnosti i najuže srodnosti sa štokavskim narečjem, ima svoju

PREJELI SMO V OCENO

Zdravniški vestnik. Strokovno glasilo zdravništva v Sloveniji. Izdaja Slovensko zdravniško društvo, I. I. št. 7—8. (Prispevki: dr. V. Mešol, dr. R. Blumauer, dr. L. Šavnik, dr. Fr. Minař, dr. Fr. Debevec, dr. Fr. Goestl, dr. B. Škerlj, dr. I. Vrtovec, dr. Fr. Derganc.)

Narodna starina, zv. 17. Urejuje dr. Jos. Matasović, Zagreb. (Iz vsebine: Gjuro Szabó: O starom misnom ruhu u našim crkvama. — Gj. Szabó: O crkvenim zgradama i crkvenom uređaju. — M. Markovac: Ograde. — N. Radojčić: Plaštanica u manastiru Pakri.)

Ivan Tavčar: *Streghe e demoni* (Cronaca di Visoko). Traduzione dallo sloveno di Umberto Urbani. Trieste, Libreria internazionale Treves, 1929.

Risto Ratković: *Zoraj. Tragedija* (cir.). Grafički institut »Narodna misao« a. d., Beograd, 1929.

Ranko Mladenović: *Dramatske gatke*. I. Singjari. — II. Daća. III. Grivna. (Cir.). S. B. Cvijanović, Beograd, 1926 in 1929.

Knjige Cankarjeve družbe za l. 1930:

1. *Koledar C. D.* za l. 1930.

2. Dragotin Lončar: *Kako je nastalo današnje delavstvo in njegovo gibanje*. — Filip Uratnik: *Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije*.

3. Jack London: *Mož z brazgotino* in druge novele. Priredil Tone Seliškar.

4. Angelo Cerkvenik: *Daj nam danes naš vsakdanji kruh*. Povest.

Milica Mironova: *Snežana*. Bajka u 5 činove, napisana po Grimu. Sarajevo, »Cvijeta Zuzorić«, 1930.

Knjige »Družbe sv. Mohorja« v Celju za l. 1930:

1. *Koledar Dr. sv. M.* za l. 1930.

2. Dr. Jos. Mal: *Zgodovina slovenskega naroda*. Najnovejša doba. II. Doba političnega jerobstva (1815—1848).

3. *Življenje svetnikov*, 6. snopič. II. del (april, maj in junij).

delimično zasebnu gramatičku strukturu, kao što, recimo, ima svoju delimično zasebnu gramatičku strukturu i naš čakavski dijalekat. Ovde drugog izlaza i rešenja ne bi bilo, nego da se današnji slovenački književni jezik uputi tihoj i postepenoj likvidaciji a da se, u smislu istaknutog principa stapanja, pozitivne vrednote koje je taj naš dijalekat u toku svoga samostalnog života kao književni jezik stekao i namakao — mislim na jezično blago, ukoliko je dobro, za štokavštinu novo i za nju lako primenljivo — prenese u zajedničku riznicu — u jugoslovenski vokabular, i da se on tako pretopi u **jugoslavenski književni jezik**, recimo, **Skalićeva tipa**.«

V notici o dr. Petru Bulatu na zadnji strani zbornika pa čitamo dalje: »Sada radi na *Rečniku srpsko-hrvatsko-slovenačkom*, koji sprema Narodno Delo.«

4. Ivan Zorec: *Domačija ob Temenici*. Slovenskih večernic 82. zv.

5. Dr. Janez Ev. Krek: *Izbrani spisi*. II. zv. Prvih pet let javnega dela (1892—1897), 2. snopič: Članki in govori. Uredil Ivan Dolenc.

6. Dr. Aleš Ušeničnik: *Knjiga o življenju*. Nova izdaja.

7. Dr. Anton Jehart: *Iz Kaire v Bagdad*, 5. in 4. del.

8. V. Riha-F. Bradač: *Palček*.

9. Slavko Savinšek: *Grče*. Povest.

10. Janez Pristov, D. J.: *Presveto Srce Jezusovo kralj in središče vseh src*. 2. popravljena izdaja. Molitvenik.

Slovenski tisk, 1930, št. 5. Izd. Zveza faktorjev za Slovenijo v Ljubljani. (Iz vsebine: M. Ambrožič, Ali so slovenski tiski dragi? — A. Sovrè, Šest resnic o tujkah. — J. Čemažar, O različnih tehnikah tiska in njihovih posebnostih. — J. Šlebinger, Slovenska bibliografija za l. 1929.

Slavoj Dimnik: *Ročni šolski zemljevid Dravske banovine* in obmejnega slovenskega ozemlja.

Mesečnik Žika. Izdaja Pražarna Žika, Ljubljana-Vič.

M. Šnuderl: *Človek iz samote*. Novele. Tiskovna založba, Maribor, 1929.

Heinrich Federer: *Von Heiligen Räufern und von der Gerechtigkeit*. 1929. Herder et Co. m. b. H. Freiburg i. Br. Mit 10 Bildern in Tiefdruck. Str. 182. Ljub znanec, popotnik v duhu legende in italskega nastroja. Knjiga je pač že nekakšno paberkovanje, bolj medla in manj topla mimo podobnih Federerjevih, sicer pa priporočljiva za branje pri duhovnih vajah in v dijaških refektorijih.

Knjige Goriške Mohorjeve družbe za l. 1929:

1. *Koledar G. M. D.* za l. 1930.

2. Ivan Trinko: *Naši paglavci*. Črtice in slike iz beneško-slovenskega pogorja. Ilustriral Fr. Gorše.

3. H. Sienkiewicz: *Quo vadis?* 2. knj. Zgodovinska povest iz mučeniške dobe. Prevedel Joža Glonar.

Josip Rustja: *Travništvo*.

Knjige Goriške Matice za l. 1929:

1. Koledar G. M. za l. 1930.

2. France Bevk: *Umirajoči bog Triglav*.

3. Slavko Slavec: *Čigava si?*

4. Nande Vrbanjakov: *Slike iz prirode*.

5. Ciril Drekonja: *Pod domačim krovom*. Ilustriral Fr. Gorše.

6. Dr. Jos. Potrata: *Zdravje in bolezen v domači hiši*. III. del.

7. Gizela Majeva: *Vzorna gospodinja*.

Mohorjeva knjižnica:

Zv. 26. Janez Jalen: *Občar Marko*. Povest.

Zv. 27. Ivan Pregelj: *Peter Markovič*, strah ljubljanskih šolarjev. Zgodovinska povest.

Zv. 28. Jack London - Jos. Poljanec: *Povest*.

Lojz Kraigher: *Na fronti sestre žive*. Drama v treh dejanjih. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1929.

R. Dobovišek: *Radikalna kura*. Burka s petjem v 5 dejanjih. Pevske točke: V. Čander. Zal. tiskarna bratov Rumpretov, Krško, 1930.

Narodna starina, 14. zv. Uredio dr. Jos. Matasović. (Vsebina je vsa posvečena Sarajevu in njegovi zgodovini. M. Mandić: Postanak Sarajeva. — M. Kreševljaković: Sarajevska čaršija, njeni esnafi i obrti za osmanlijske uprave. — V. Popović: Trgovina Budimlića u 1. pol. XIX. stol. in več drobnih sestavkov o sarajevskem muzeju, ženitvanjskih običajih bosanskih sefarda itd.). Uprava: Zagreb 6., pošt. pret. 14.

Ivan Pregelj: *Izbrani spisi*, 4. zvezek. Zgodbe zdravnika Muznika I. in II. del. — Tolminske matere sveta noč. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna, 1929.

Knjige Kmetijske Matice za l. 1930:

1. Veliki koledar K. M. za leto 1930.

2. I. Bunin: *Ponočni pomenek*. S pisateljevim dovoljenjem prevedel dr. Iv. Preobraženski.

3. Jos. Wester: *Življenje čebel*. Po Maur. Maeterlinckovi knjigi »La vie des abeilles«.

4. Inž. Jos. Teržan: *Kmetovalčev svetovalec*.

Radničke novine. L. I., št. 1. Zagreb, Haulikova ul. 10. IV.

M. D. Gjurić: *Jugoslavenski bakropisci od XVI. v. do danas*. Zagreb, »Umjetnost«, 1929.

Grga Bogić: *Valovi*. Pesmi. Samobor, Eug. Košak, 1929.

Naš rod. List za deco. Mesečnik. Uprava: Ljubljana, Frančiškanska ul. 6.

Jugoslavija u Francuskoj — La Yougoslavie en France. Organ Jugoslovenske kolonije u Francuskoj. Paris, 1929. (Med drugimi Jos. Mal: Francozi na Slovenskem. — Mirko Tvrtković: Napoleon i Jugoslavija.)

Bogumil Vošnjak: *Pobeda Jugoslavije*. Nacionalne misli i predlozi. Beograd, Sveslavenska knjižara, 1930.

Fr. S. Finžgar: *Zbrani spisi*. VII. zv. Ljubljana, Nova založba, 1929.

Jugoslavija. Ročni šolski zemljevid kr. Srbov, Hrvatov in Slovencev. Izdelala Fr. Baš in Sl. Dimnik. »Učiteljski dom«, Maribor, 1929.

B. Vybíral: *Od osvobození k sjednocení*. Slavnostní proslov z oslavy jihoslovanského státního svátku, uspořádané olomouckým odborem Československo-jihoslovanské Ligy dne 1. prosince 1929. Olomouc, 1929.

Paul Bart: *Vod u životu*. Preveo Milan Šević (cir.). Beograd, S. B. Cvijanović, 1930.

Slovenski tisk, št. 6. 1. letn. (Med drugim: A. Sovrè: Šest resnic o tujkah.) Izd. Zveza faktorjev za Slovenijo v Ljubljani.

Ljubo Babić: *Hrvatski slikari od impresionizma do danas*. Zagreb, 1929. Preštampano iz Hrvatskog kola Matice Hrvatske.

Lexikon für Theologie und Kirche. 2. predelana izdaja. Kirchliches Handlexikon-a. Izd. dr. Michael Buchberger, škof v Regensburgu. I. zv. A do Bartholomäer. Herder & Co, Freiburg i. Br., 1929.

Branko Lazarević: *Tri najviše jugoslovenske vrednosti*. (Narodna pesma — Gorski vijenac — Ivan Meštrović.) Cir. Beograd, Geca Kon, 1930.

Tihamér Tóth: *Christus und die Jugend*. Herder & Co, Freiburg i. Br., 1929. (Vsebina: Kristus otrok — Kristus učitelj — Kristus trpin. — Vzgojna knjiga: Kristus ideal mladine v letih doraščanja.)

Izdanja somboteljskega muzeja:

1. Vasvármegye és Szombathely város kulturegyesülete és a Vasvármegyei muzeum 1. Évkönyve (1925). Letno poročilo za 1925.

2. Vasvármegye és Szombathely város kulturegyesülete és a Vasvármegyei muzeum II. Évkönyve. Letno poročilo za 1926-27.

3. A Vasvármegyei múzeum természetrajzi osztályának évi jelentése az 1928 évről. Poročilo prirodoslovnega oddelka za l. 1928.

4. Ifj. Benda László: *A Baltavári őslénytani ásatások 70 éves története (1856—1926)*.

5. László Benda: *The history of the paleontological excavations at Baltavár in the course of seventy years (1856—26)*. (Angleška izdaja publik. št. 4.)

6. Dr. Pavel Ágost: *Nyilttűzhelyű konyhák a hazai szlovénoknál* (kuhinje z odprtim ognjiščem v slovenskih hišah). Ponatis iz Ertesítő (Népélet), 1927, št. IV.